

น

พระสมเด็จพรมหาพิชัยสงคราม

๑ เล่ม ๑

ท่านสมาชิกทั้งหลาย

หนังสือพิมพ์จะเจริญรุ่งเรือง ก็เพราะท่านสมาชิก

หนังสือพิมพ์ศิลปากรได้ออกมาแล้วเล่มหนึ่ง และเล่มต่อๆ
เริ่มเป็นลำดับ ขอท่านสมาชิกที่ยังมิได้ชำระค่าบำรุงโปรด
รีบชำระ เพื่อช่วยงานหนังสือพิมพ์ให้เรียบร้อยและก้าวหน้า
ขึ้นอันสมบูรณ์และดียิ่งๆ ขึ้นคืนมายังท่านสมาชิก

กรุณาชำระโดยทางธนาคาร โปรดกรุณาส่งในนามผู้จัดการ
ที่ทำการไปรษณีย์ที่ ๔ พระราชวัง จะเป็นการช่วยความ
ยาก

๐๑๓ ๐๐๑

ปีที่ ๑ เล่ม ๑

“ศิลปากร”

พ.ศ. ๒๔๘๐

ภาพชุด

การแต่งกายนาฏศิลป์ของไทย

ศิลปประดิษฐ์

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หน้า ๑

ศิลป

แบบเขียนเครื่องหมายในการดนตรี

พระเจนดุริยางค์

ศัพท์ตั้งคิด

บุญชู

บทละคร

พระนเรศวรประกาศอิสรภาพ

หลวงวิจิตรวาทการ

บทเพลง

เพลงสรรเสริญพระบารมี

เพลงชาติ

ศิลปสุนทรพจน์

ประณัติศิลปกรรมของไทย

พระพรหมพิจิตร

บทละครแผนกรวีว

เพลงผู้แทน

หลวงวิจิตรวาทการ

ศิลปวัตถุ

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศสยาม. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ หน้า ๕๒

โบราณสถาน

เมืองโบราณที่ตำบลพงคึก ตรี อมาตยกุล ,, ๗๓

เอกสารสำคัญทางประวัติ

วินิจฉัยประวัติพระปฐมราชวงศ์ (คำผาง) . ชูวรรณรักษ์ วิจิตร ,, ๘๗

โบราณคดี

พระราชดำรัสทรงตั้งโบราณคดีสโมสร ,, ๑๐๖

รายงานการเผยแพร่ศิลปกรรมภายนอกประเทศ

ไปประเทศพม่าและอินเดีย กิมเลียง อินทโกศล ,, ๑๑๓

คำถามคำตอบเรื่องศิลป บรรณาธิการผู้ช้ ,, ๑๒๗

การแต่งละครไทยในระเทศญี่ปุ่น นางวิจิตรวาทการ ,, ๑๒๘

คำสั่งกรมศิลปากร

เรื่อง ว่างค์ ไปดูงานต่างประเทศ ,, ๑๔๔

ภาษาหอสมุดต่างจังหวัด ,, ๑๔๘

ของบรรณาธิการ ,, ๑๕๓

บัญชีหนังสือในหอสมุดแห่งชาติ

แผนกภาษาไทย หน้าพิเศษ ๓

แผนกภาษาต่างประเทศ ,, 1

หอสมุดแห่งชาติ-ศิลปวัตถุ

เจ้าหน้าที่

กรมศิลปากร

นายกัฏฐ์ อยู่อู่โพธิ์

นายเจริญ อินทรเกษตร

นายพูน พันธุ์เกาะ

นายทองจีน ต่อเหล้าคำ

นายแนบ พวงไฟโรจน์

นายบัวลอย คชพงศ์

ศรีบัญชา

โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

เจ้าของ

บรรณาธิการ

บรรณาธิการผู้ช่วย

ผู้จัดการ

ผู้ช่วยจัดการ

เหรียญก

เจ้าหน้าที่บัญชี

ผู้พิมพ์โฆษณา

ผู้พิมพ์

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่และเชิดชู
วรรณคดี, โบราณคดี, ศิลปกรรม และ วัฒนธรรม
ของชาติ

ผู้ช่วยเหลือ

๑. หอวงวิจิตรวาทการ	อธิบดีกรมศิลปากร
๒. พระยาอนุমানราชชน	หัวหน้ากองศิลปวิทยาการ
๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอวิมลมาลี	ผู้อำนวยการ โรงเรียนศิลปากร
๔. พระราชมณเฑียร บ.ด. คำนวณ	หัวหน้ากองหอสมุด
๕. หอวงบรรณานุกรม	หัวหน้ากองพิพิธภัณฑ
๖. นายสมบุญ ไรต์จิตร	เลขานุการกรมศิลปากร
๗. พระพิณจวรรณการ	เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน
๘. พระพรหมพิจิตร	อาจารย์ผู้ปกครองแผนกประณีตศิลปกรรม
๙. พระเทพวิมลมิต	นายช่างเอก
๑๐. หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร	สถาปนิก
๑๑. พระสรวิมลรัตนวิจิตร	นายช่าง
๑๒. หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์	สถาปนิก
๑๓. คำนวณจารย์ ช. เจริญ	นายช่างใหญ่
๑๔. อาจารย์ เอส. มิก	อาจารย์ผู้ปกครองแผนกศิลปอุตสาหกรรม
๑๕. ขุนจันทรนิมิต	นายช่างเอก
๑๖. คุณหญิงนันทาบุรุษ	ผู้ควบคุมหมวดนาฏศิลป์
๑๗. พระเจนดุริยางค์	ผู้ควบคุมหมวดดุริยางค์สากล
๑๘. หอวงประดิษฐ์ ไพเราะ	ผู้ควบคุมหมวดดุริยางค์ ไทย
๑๙. หอวงเทพลักษณะเดชา	นายช่างเอก
นางวิจิตรวาทการ	อาจารย์ผู้ปกครองแผนกนาฏดุริยางค์

งานนิทรรศการ
๖๕.๕.๕๐

ศิลปากร

ภ

การแต่งกายนาฏศิลป์ของไทย

โดย

นักเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์

[ภาพหน้าปก วาดโดย หลวงเทพลักษณลักษณ์]

ลักษณะ
เครื่องแต่งกายของละครว่า

‘เทพธิดา’ หรือ ‘วิญญาน’

ลักษณะ

เครื่องแต่งกายของละครว่า

‘นาง’ ‘พระ’

หอสมุดแห่งชาติ

ลักษณะ
เครื่องแต่งกายของระบำ

‘ระบำเดี่ยว’

ลักษณะเครื่องแต่งกายของระบำ

‘ระบำหมู (ระบำไก่)’

ลักษณะเครื่องแต่งกายของ ‘ฟ้อน’

‘ฟ้อนไทยเหนือ’

ลักษณะเครื่องแต่งกายของ 'โขน'

'นาง - ลิง - ยักษ์'

'มนุษย์ - (พระราม - พระลักษมณ์)'

แบบเขียนเครื่องหมายในการดนตรี

ของ กรมศิลปากร

พระเจนดุริยางค์-หมวตดุริยางค์สาเกต

[เป็นตอนหนึ่งของแบบเรียนดนตรี ซึ่งพระเจนดุริยางค์เรียบเรียงขึ้น แต่เป็นเพียงแบบเรียนพิเศษ คือ "แบบเขียนเครื่องหมายในการดนตรี" ในเล่มต่อไปจะได้นำแบบเรียนดนตรีมาลงเป็นลำดับไป]

วิธีเขียนเครื่องหมายต่าง ๆ ซึ่งใช้ ในการดนตรี

นักศึกษาดนตรีจะต้องฝึกหัดการเขียนเครื่องหมายต่าง ๆ ซึ่งใช้ในการดนตรี เพื่อเป็นระเบียบเรียบร้อยให้ลายมือของตนงดงามและชัดเจนดี

๑. ในการเขียนควรใช้ปากกาซึ่งมีปลายกว้าง ๆ เช่นปากกา ๗ เป็นต้น และวิธีเขียนนั้นต้องขยายข้อศอกออกให้ห่างจากตัวมากกว่าวิธีเขียนหนังสือธรรมดา กับให้ถนัดปากกาจน ๆ ขนานไปกับบรรทัด & เส้น ดังเช่นภาพที่แสดงให้เห็นอยู่นี้—

ศิลปะ ศตวรรษ

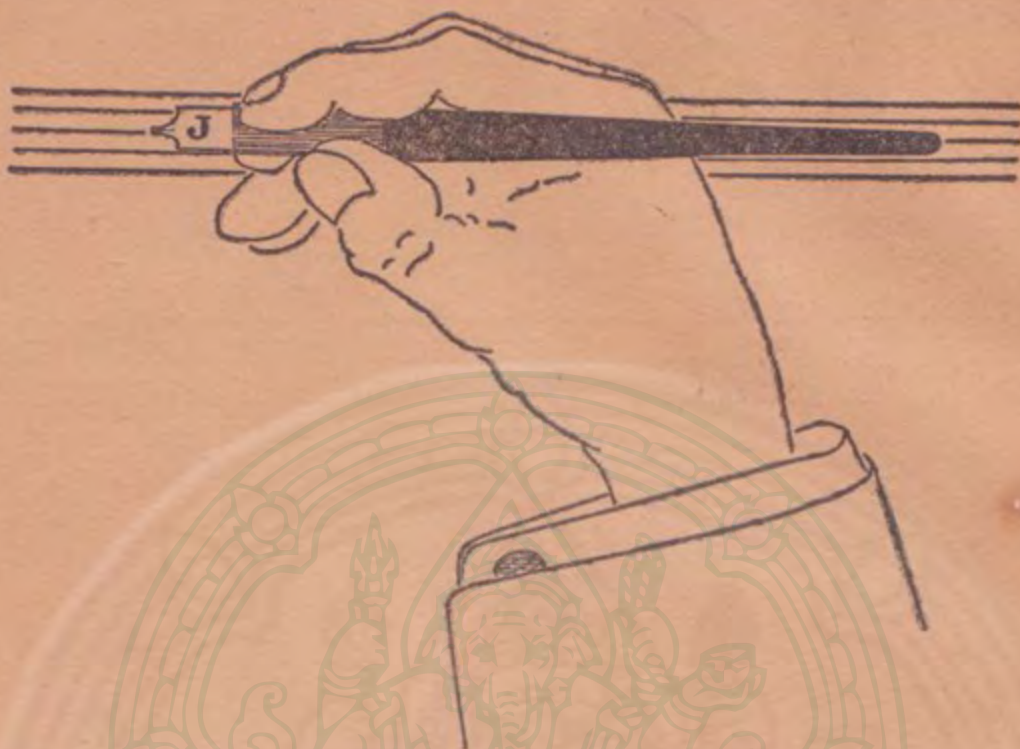

พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ อันชาติใดไร้ช้างช้างนาญศิลป์
เหมือนนารินไร้ โคมบวร โคมสง่า
ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเริญตา
เขาจะพากันเขี้ยวให้อับอาย ฯ

๑ ศิลปกรรมนำใจให้สร้างไศก
ช่วยบันเทาทุกข์ใน โลกให้เหือดหาย
จำเริญตาพาใจให้สบาย
อีกร่างกายก็จะพลอยสุขสราญ ฯ

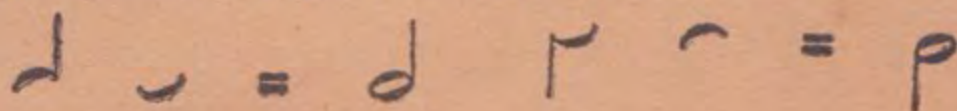
จากเรื่อง "วิสากรรมา"

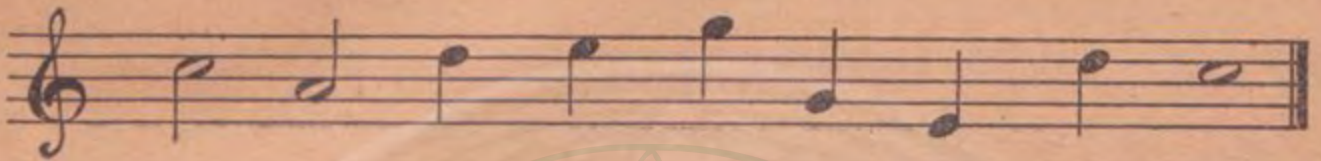
๒. โน้ตซึ่งมีลักษณะ ดำทั้งตัว ควรบันทึกโดยวิธี กดปากกา ลงครึ่งละตัว และโน้ตซึ่งมีลักษณะโปร่งควรบันทึกเป็นลักษณะ “คว้าง” กับ “คว่ำ” ซ้อนกันดังนี้ และ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นดังนี้ -

แกนตัวโน้ตที่ดี จัดวางกันห้องที่ดี จะต้องมิลักษณะขวางบรรทัด ๕ เส้นใน ๕๐ องศา โดยวิธีบังคับด้ามปากกาด้วยข้อนิ้วหัวและนิ้วชี้จากบนลงล่าง และต้องบังคับหัวของตัวโน้ตให้ติดกับแกนของมัน นักเขียนบางคนเขียนตัวโน้ตซึ่งมีลักษณะดำทั้งตัว พร้อมไปด้วยแกนของมันโดยมิต้องยกปากกา สำหรับโน้ตตัวดำ แกนขึ้น ดังนี้ ใช้กดปากกาเป็นหัวตัวโน้ตแล้วเบापากกาทำแกนขึ้นไป

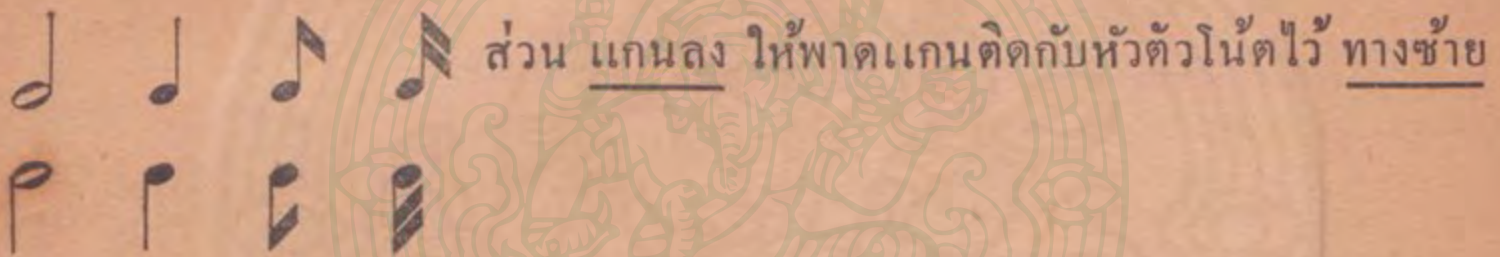
สำหรับโน้ตตัวดำ แกนลง ดังนี้ ใช้เบापากกาทำแกนขึ้นไปแล้วกดปากกาเป็นหัวตัวโน้ต ส่วนโน้ต ตัวขาว นั้นกระทำดังนี้ -

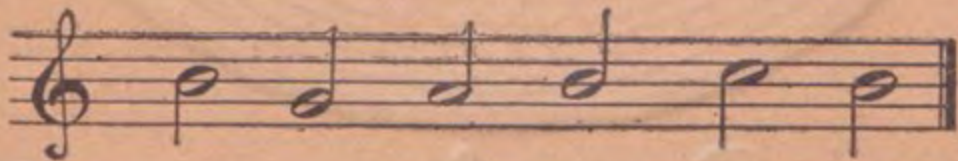
๓. ถ้าหัวตัวโน้ตตั้งอยู่ เบื้องล่าง จากเส้นที่ ๓ (เส้นกลาง) ของบรรทัด ๕
เส้นลงมา ให้ใช้แกนขึ้น แต่ถ้าหัวตัวโน้ตตั้งอยู่ เบื้องบน จากเส้นที่ ๓
(เส้นกลาง) ของบรรทัด ๕ เส้นขึ้นไป ให้ใช้แกนลง

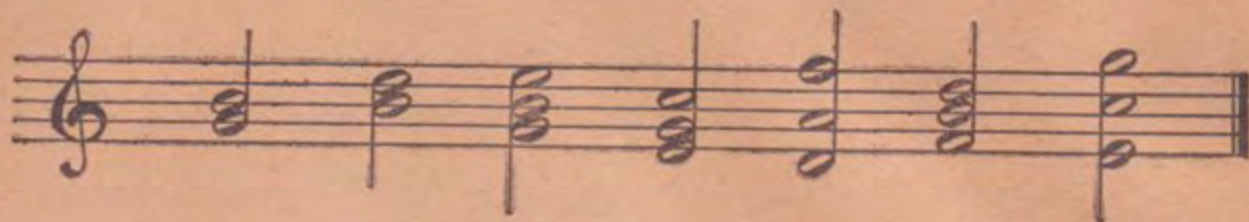
๔. สำหรับ แกนขึ้น ให้วาด แกน ติด กับ หัว โน้ตไว้ ทางขวา

๕. สำหรับหัวตัวโน้ตซึ่ง คาบเส้นที่ ๓ (เส้นกลาง) ควรใช้ แกนลง แต่ถ้า
มีโน้ตอื่น ๆ นำหน้า ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับ ขาขึ้น ของบันไดเสียงแล้ว ควรใช้
แกนขึ้น

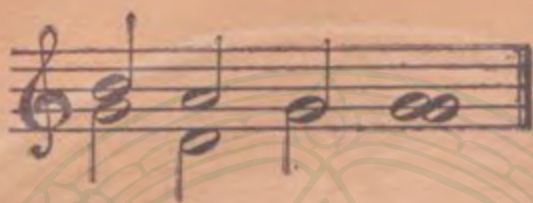
๖. สำหรับตัวโน้ต หลายตัว ซึ่งอาศัยแกนอันเดียวกัน ถ้าตัวโน้ต ตัวบน
ตั้งอยู่สูงห่างขึ้นไปจากเส้นกลางของบรรทัด ๕ เส้น และ ตัวล่าง ตั้งอยู่ชิดเส้น
กลาง ให้ใช้แกนลง แต่ถ้าโน้ต ตัวล่าง ตั้งอยู่ต่ำห่างลงมาจากเส้นกลางของ
บรรทัด ๕ เส้น และโน้ตตัวบนตั้งอยู่ชิดเส้นกลาง ควรใช้แกนขึ้น

๗. ตัวเข้บ้ดต่าง ๆ ซึ่งต้อง รวบรัด กันเป็นพวก ๆ ให้อโนโลมเช่นเดียวกัน กับที่ได้กล่าวไว้ในข้อ ๖.

๘. ตามแบบ “สะโคร้อย” (Short Score) ดังกล่าวแล้วนี้ ถ้า ๒ แนวมา บิดโน้ตตัวเดียวกัน คงใช้บันทึกแต่เพียงหัวโน้ต ตัวเดียวกัน แต่มี สองแกน (คือแกนหนึ่งขึ้น และอีกแกนหนึ่งลง) แต่ถ้าเป็นโน้ตตัวกลมแล้วก็ใช้ ๒ ตัว แฝดกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้ -

ส่วน “จุดเพิ่มอัตรา” นั้น ถ้าแม้จะต้อง ประแล้ว หนึ่งจุดใช้ได้รวมกัน ทั้ง ๒ แนว

๑๐. การใช้แกนสำหรับหัวโน้ตนั้นมีข้อยกเว้นในเมื่อกระทำการ รวบรัดตัว โน้ตต่าง ๆ ซึ่งบางตัวตั้ง ปะปนกันอยู่ ในบรรทัดล่างกับในบรรทัดบน ทั้งนี้เป็น ต้น สำหรับบทเพลงที่ใช้ ๒ บรรทัด พร้อมกันเช่นเพลงสำหรับ “เปียโน” (Piano) หรือ “ฮาร์ป” (Harp)

๑๑. ประจุด สำหรับเพิ่มอัตราของตัวโน้ตจะต้องประ ติดไปข้างขวา ของ หัวตัวโน้ตสำหรับตัวโน้ตซึ่งตั้งอยู่ “ในช่อง” ของบรรทัด ๕ เส้นแล้วให้ประลง ในช่อง แต่ถ้าตัวโน้ตนั้นตั้ง “คาบเส้น” ควรประไว้ “ที่ช่อง” ซึ่งอยู่เหนือ ถัดหัวของตัวโน้ตนั้นขึ้นไป.

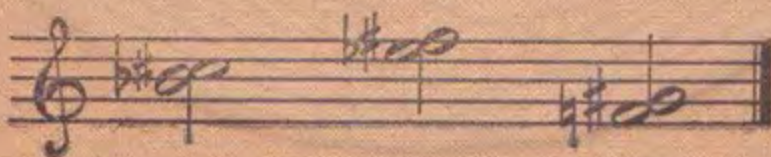
๑๒. ตัวโน้ต ๒ ตัวตั้ง อยู่ติดกัน ในระยะขึ้นคู่ ๒ ซึ่งจะต้องทำขึ้นพร้อม ๆ กันแล้ว จะต้องบันทึก เหลื่อมกัน ดังต่อไปนี้ -

และดังต่อไปนี้สำหรับ “สะโครีย่อ” เพราะต้องแสดงการ แยกแนว ออกจากกันให้เห็นด้วย.

๑๓. เครื่องหมายแปลงเสียง โน้ตตัวจร นั้นจะต้องบันทึก ตรงตามเส้น หรือ ช่อง ซึ่งตัวโน้ตที่ต้องการให้เปลี่ยนไปนั้นตั้งอยู่เสมอเช่น -

๑๔. เครื่องหมาย ขีดกันห้อง จะต้องขีดเป็น เส้นตั้ง ๕๐ องศา ตรงลงมาขวางเส้นของบรรทัด ๕ เส้นดังกล่าวแล้ว ถ้าบทเพลงใดใช้เพียงแต่บรรทัดเดียวกันขีดขวางเฉพาะบรรทัดนั้น ๆ แต่ถ้าเครื่องดนตรีใดจำเป็นจะต้องใช้ร่วมกัน

เป็น ๒ หรือ ๓ บรรทัด ก็ให้ขีดขวางผ่านลงมาทั้ง ๒ หรือ ๓ บรรทัดนั้น ๆ

ร้อง

เปียโน

รากลุ่มเสียงใช้มือ

(Manuals)

ออร์แกน (ORGAN)

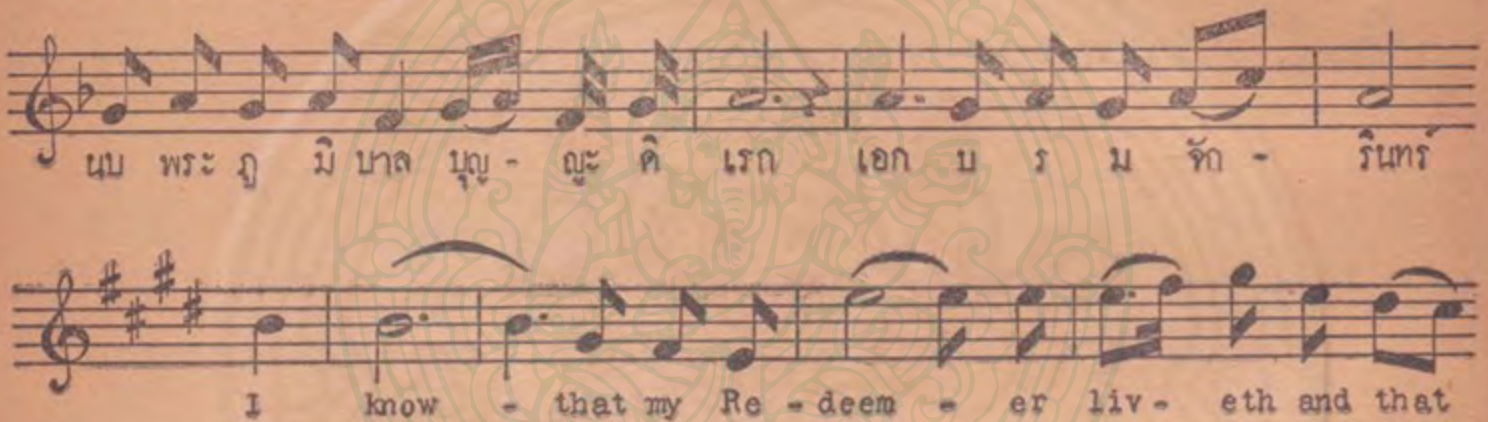
รากลุ่มเสียงใช้เท้า

(Pedal)

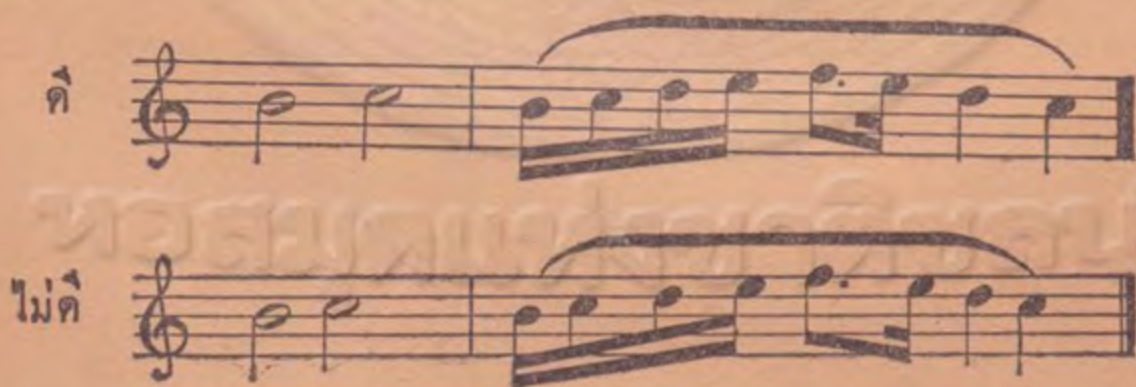
๑๕. เครื่องหมาย โยนเสียง ใช้โยนเหนือหัวตัวโน้ตในเมื่อโน้ตเหล่านั้นใช้แกนลง แต่ถ้าโน้ตเหล่านั้นใช้แกนขึ้นก็ให้โยนใต้หัวตัวโน้ตนั้น ๆ หรือถ้าโน้ตต่าง ๆ ตั้งอยู่ตามเส้นล่าง ๆ หรือใต้บรรทัด ๕ เส้นก็ดี หรือมีตัวโน้ตซึ่งใช้ทั้งแกนขึ้นและแกนลงปะปนกัน นิยมใช้เครื่องหมายโยนไว้เหนือ ดังนี้ -

๑๖. การบันทึกบทเพลงสำหรับใช้ใน การร้อง ซึ่งมีตัวโน้ตประกอบไปพร้อมกับ เนื้อร้อง ตามธรรมดาตัวโน้ตซึ่งมีอัตราเขบ็ต ๑ ชั้น, ๒ ชั้น, ๓ ชั้น และ ๔ ชั้น ให้แยกเป็นตัว ๆ ประกอบไปกับพยางค์ของคำในเนื้อร้องของบทเพลง ถ้าพยางค์ของคำในเนื้อร้องต้องใช้ตัวโน้ตจำพวกเขบ็ตเหล่านี้ มากกว่า ๑ ตัวขึ้นไป ก็ให้รวบรัดโน้ตเหล่านั้นเข้าเป็นพยางค์ ๆ ตามคำในเนื้อร้องนั้น กับถ้าเป็นตัวโน้ตซึ่งไม่มีหางเขบ็ตเช่น ตัวดำ, ตัวขาว และ ตัวกลม ให้ใช้เครื่องหมาย โยงเสียง ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้ -

๑๗. ในห้องหนึ่ง ๆ ของบทเพลง ควรจัดระยะ ช่องไฟ ในระหว่างห้องกับตัวโน้ตให้รัดกุมเข้าเป็นจังหวะ ๆ หรือส่วนของจังหวะ ๆ ให้เรียบร้อยและแนบเนียน บทเพลงที่บันทึกโดยปราศจากช่องไฟดังกล่าวแล้วนี้จะ รุงรัง และอ่านยาก ดังเห็นได้ในตัวอย่างต่อไปนี้ -

๑๘. ในการบันทึกตัวโน้ตซึ่งใช้บรรทัด ๕ เส้น เรียงลำดับเป็นแถวๆ นับตั้ง
แต่ ๒ บรรทัดขึ้นไป ควรใช้ความระมัดระวังจัดวางตัวโน้ตต่าง ๆ ให้ ตั้งตรง กัน
ตลอด.

๑๙. จงขีด เส้นน้อย ให้ได้ระดับเท่ากับช่องของบรรทัด ๕ เส้น เพื่อบันทึก
ตัวโน้ตตามจำนวนเส้นน้อยที่ต้องการ อย่าให้ตัวโน้ตที่บันทึกนั้น ลักลั่นสับสนกัน

๒๐. ควรบันทึกโน้ต โดยจัดระยะ ห่างๆ กันไว้พอสมควร บทเพลงที่บันทึก
เบียดเสียด กันเกินไป ย่อมอ่านยากลำบากเป็นธรรมดา ฉะนั้นบทเพลงที่เขียน
ไว้ จะแจ่มและชัดเจน ย่อมได้รับผลในการบรรเลงดีกว่าบทเพลงที่เขียนไว้อย่าง
ยัดเยียด.

ศัพท์สังคีต

บุญธรรม - ตราโมท -

หมวดดุริยางค์ไทย

คำนำ

ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีอย่างยิ่ง ที่ได้รับการเกณฑ์จากบรรณาธิการให้เขียนเรื่องลงในหนังสือศิลปากร เพราะจะได้มีส่วนช่วยเหลือหนังสือพิมพ์ของกรม ซึ่งข้าพเจ้าเป็นหน่วยหนึ่งอยู่ด้วย แต่เรื่องที่เขียนจะเป็นประโยชน์เสมอ ความตั้งใจของข้าพเจ้าหรือไม่นั้น ก็แล้วแต่ท่านผู้อ่านจะวินิจฉัย

ถ้าจะเฉพาะที่ใช้ในดุริยางคศาสตร์สากลนั้น เขาได้ทำกันไว้เรียบร้อยบริบูรณ์ดีแล้ว ส่วนดุริยางคศาสตร์ของไทย เราก็มีอยู่ไม่น้อย แต่ยังหาผู้ใดได้ทำคำอธิบายไว้ไม่ ข้าพเจ้าจึงพยายามลองดู ทำตามแต่ความรู้ความสามารถ จะอำนวย แต่ก็หวังอยู่เสมอ ที่จะได้รับคำแนะนำตักเตือนจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ในเมื่อคำอธิบายของข้าพเจ้าผิดพลาดและบกพร่อง เพื่อช่วยกันส่งเสริมดุริยางคศาสตร์ของไทยให้เจริญสืบไป

การที่คำอธิบายนี้ มิได้เรียงศัพท์ตามตัวอักษรเป็นอักษรานุกรมนั้น ก็เพราะเห็นว่าการเลือกคำที่มีความหมายใกล้เคียงเกี่ยวพันกันมาอธิบายเป็นตอน ๆ ไปเช่นนี้ ย่อมทำความเข้าใจให้แก่ผู้อ่านได้ง่ายและชัดเจนดีกว่า ยิ่งกว่านั้นบางแห่งอาจต้องขึงหลักดุริยางคศาสตร์สากลมาประกอบคำอธิบายนี้บ้าง จึงจำต้องขออภัยในข้อเหล่านี้ด้วย

บุญธรรม ตราโมท

๑ พฤษภาคม ๘๐

หน้าพาทย์ - คือ "เพลงที่บรรเลงโดยหน้า
ที่สำหรับ ประกอบ กิริยา ใน
เรื่อง" หมายความว่า เพลง
ใดที่ผู้บรรเลง จะต้องบรร

เลงตามหน้าที่ของตนแล้วจะ
เป็น โดยมีผู้บอกหรือโดยแบบ
แผนประเพณีก็ตาม หากว่า
เพลง นั้นใช้สำหรับ ประกอบ

กับกิริยาอาการเช่น ยืน,
เดิน, ก้ม, นอน, เกิดขึ้น,
ศูนย์ไป ฯลฯ ซึ่งมีอยู่ในท้อง
เรื่องที่บรรเลง เพลงนั้นก็
เป็น หน้าพาทย์

อุทาหรณ์

ก. มีพาทย์บรรเลงประ
กอบการเดินโซน ตอนกมก
กรรฐไปเฝ้าทศกรรฐ เมื่อ
คนเฝ้าจากบอก “พระยาเดิน”
มีพาทย์ก็ต้องทำเพลง “พระ
ยาเดิน” ตามคำบอกนั้น
เพื่อประกอบกิริยาเดิน ของ
กมกกรรฐ.

ข. บรรเลงประกอบ
เทศน์มหาชาติ เมื่อจบกัณฑ์
นครกัณฑ์ มีพาทย์จะต้องทำ
“กลองโยนแก้วเจ็ด” ประ
กอบการยกพล ซึ่งมีอยู่ใน
ท้องเรื่องแห่งกัณฑ์นั้น ตาม
แบบแผน.

ค. เวลาพระสังฆาสน
ธรรมาคัน มีพาทย์จะต้อง
บรรเลงเพลง “สาธุการ”

ประกอบกิริยาการเคารพ
ของบรรดาผู้ฟัง ธรรมตาม
ประเพณี.

ตามอุทาหรณ์ทั้ง ๓ นี้เรียก
หน้าพาทย์ทั้งนั้น ส่วนเพลง
ที่มีได้ทำ ประกอบกิริยาใน
เรื่อง ถึงแม้จะต้องทำโดย
หน้าที่ เช่น โหมโรงหรือรับ
ร้องเห่าหน้ามโหรี หน้าพาทย์
ทับ—เป็นเครื่องที่ซึ่งด้วยหนัง
ชั้นแรกที่ไทยเราได้แบบอย่าง
มาจากอินเดีย หน้าทับของทับ
คือ ตีประกอบ จังหวะ ให้ถูก
ต้อง กดม กดกัน กับทำนอง
เพลงที่ร้อง หรือบรรเลงด้วย
เครื่องดนตรี หรือจะพูดว่า
ทับ ก็ต้อง ตีเป็น เพลง เหมือน
กันก็ไม่ผิดแต่เสียงและหน้าที่
ของทับไม่ให้จึงตีเป็น ทำนอง
ไปไม่ได้ เช่นเครื่องอื่น ๆ
แม้ อย่าง นั้นทับ ก็ต้อง ตีตาม
หน้าทับของคน เป็นประจำตาม
บทเพลงนั้น ๆ หน้าทับของทับ
ประจำเพลงนั้นแหละคือ หน้า

ทับ ครั้นต่อมาไทยเราได้เพิ่ม
เดิมเครื่องหนัง ประกอบ จัง
หระขึ้นอีกตามกาตมัย เช่น
โทน (ตะโพน), ถ้องหน้า,
กลองแขก, กลองมะลายู, ฯลฯ
ซึ่งล้วนแต่ เลียนจากเสียง
ของทับ ทั้งสิ้น ตลอดจนหน้า
ที่แกะวิธีการ ตีก็ดำเนินเช่น
เดียวกับทับ เพราะฉะนั้นหน้า
ที่แกะวิธีการของสิ่งเหล่านี้จึง
คงเรียกว่า หน้าทับ ไปด้วย
ถ้าจะพูดอย่างสั้น ๆ หน้าทับ
ก็หมายความว่า “หน้าที่ของ
ทับ (หรือเครื่องประกอบจัง
หระ ที่เลียนเสียงจากทับ)
ประจำเพลง” ก็เห็นจะพอเข้าใจ
ได้.

ไม่กลอง— คำว่า “ไม่กลอง” ที่จะอธิบาย
นี้ มิใช่หมายถึงไม้ที่สำหรับ
ใช้ตีกลอง เพราะคำนั้น ไม่
จำต้องอธิบายอย่างไร ก็
ย่อมทราบกันอยู่ดีแล้ว

ไม่กลอง ในที่นี้หมายถึง
ถึงการใช้ไม้ตีกลอง ให้ถูก

ตามหน้าที่ ของทำนอง เพลง
เช่นเดียวกันกับคำว่า หน้าทับ
ที่ได้อธิบายมาแล้ว ไม่กลอง
กับ หน้าทับ นั้นมีความหมาย
เป็นอันเดียวกันไม่มีผิด หน้า
ทับหมายถึงหน้าที่ของทับประจำ
เพลง ไม่กลอง ก็หมายถึง
ถึง “หน้าที่ของกลองประจำ
เพลง” เหมือนกัน แต่โดย
เหตุที่กลอง เป็น เครื่องหนัง
ประกอบ จังหระ ที่มิได้เลียน
เสียงมาจากทับ ดังสิ่งอื่น ๆ
จึงไม่รวมเรียกว่าหน้าทับไป
ด้วย เรียกเสียใหม่ว่า ไม่
กลอง ดังนี้.

ก. คือ กำหนดนับการ
ตีกลองที่ดำเนินเรื่อย ๆ ไป
ตามจังหระโดยไม่มีการสอด
แทรกแซง ให้กระชั้นเข้าไป
อย่างไร วิธีการที่ตนเรียกว่า
ไม่เดิน การตี ๑ ที่ เรียกว่า
๑ ไม่.

ข. ใช้เรียกแทน คำว่า
“ท่อน” ของหน้าทับกลองแขก

เพลงสระหม่า กับเรียกการ
ตีพิณ เพลงของ กลอง แหก
และกลองมโหระทึกด้วย.

จังหวัด— คำนี้ต้องแยกอธิบายเป็น
๓ ข้อ คือ :-

ก. จังหวัดทั่วไป

ข. จังหวัดหนึ่ง

ค. จังหวัดหน้าทับ

ก. จังหวัดทั่วไปคือส่วน
ย่อยของบทเพลง ซึ่งดำเนิน
ไป โดย เวตา อันตมำ เตมอ
ส่วน ย่อย ที่แบ่ง ออก จากบท
เพลงนี้อาจกระจายส่วนลงไป
ได้ไม่หมด แต่ต้องอยู่ใน
บังคับว่า ส่วน ที่ส่งลงไปนั้น
จะต้องแบ่งด้วย ๒ ทาร เตมอ
(นะเพาะศรียาญคไทย) และ
เมื่อส่วนย่อยนั้นส่งลงเท่าใด
ก็ต้องมีจำนวนมากขึ้นเป็น ๒
คูณคจกัน. การอธิบายเรื่อง
จังหวัดของศรียาญคไทย เรา
ไม่มีตัวโน้ตที่จะทำให้เห็นชัด
เจนเข้าใจง่ายได้เหมือนศรียาญค
ด้ากถ ฉะนั้นจึงขอยก

อุทาหรณ์เพื่อประกอบคำอธิบาย
นี้พอให้เห็น ได้ง่าย ๆ
สมมติว่า เพลงหนึ่งมีจังหวัด
แบ่งได้ ๑๕ จังหวัด กินเวตา
บรรเลง ๔ นาที ถ้าเพลงนี้
เทียบกับนาฬิกา และฟังการ
เดิน อัน ตมำ เตมอ ของ เข็ม
วินาที

เป็นหลักฐานให้เห็นได้ดังนี้ :-

จังหวัดละ ๑๖ วินาที เพลงนี้คงเป็น ๑๕ จังหวัด

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖

ส่วน ย่อย ของ ทุก ๆ ระยะ
เรียกว่าจังหวัดหนึ่ง.

ข. จังหวัดหนึ่ง ก็คงเดิน
ไป ตามจังหวัดทั่วไปนั้นเอง
แต่จะใช้จังหวัดที่ห่างอย่าง
ไร ตามควรแก่ประเภท
ของบทเพลงนั้น ๆ ตาม
ธรรมดาโดยมากจึงใช้ต่ำสุด
ไป โดยใช้ถึงที่หนึ่งนับที่หนึ่ง
จึงเป็นจังหวัดเขา นับเป็น

จังหวะหนัก นอกจากเพลง
พิเศษ ซึ่งดีแต่ถึงเฉย ๆ
หรือฉับเฉย ๆ หรือฉับ ๒ ท
ฉับ ๓ ที่บ้าง แต่จะค้อย่างไร
ก็ตาม ก็คงต้องดำเนินตาม
จังหวะทั่วไปเสมอ.

บางท่านอาจเห็นว่า เพลง
บางจำพวกเช่น โอ้โถม, ชม
ตลาด, ยานี่ ฯลฯ จังหวะฉับ
มิได้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ
ก็ได้แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ จั
หวะได้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ
มิได้แปลกอย่างไร หากแต่
เพลงประเภทนี้ประ โยคหนึ่ง
มี ๘ จังหวะ ถ้านับอย่างไทย
จังหวะหนัก จะตกจังหวะที่ ๕
กับ ๘ ถ้านับอย่างหลักตรี -
ยางคศาสตร์สากล โดยนับตก
เป็นโน้ตในจังหวะ $\frac{7}{4}$ เท่ากับใน
ห้องหนึ่งมีจังหวะ $\frac{4}{4}$ กับ $\frac{3}{4}$ รวมกัน
จังหวะหนักก็จะตกที่จังหวะ ๓
กับ ๕ ดังน.

ค. จังหวะหน้าทับ คือ
การถือหน้าทับเป็นเกณฑ์นับ

จังหวะ หมายความว่า เมื่อ
หน้าทับได้ตีไปจบ ๓ เทียบก็
นับเป็น ๓ จังหวะ หน้าทับที่
ใช้เป็นเกณฑ์การกำหนดจั
หวะนี้ โดยมาก ใช้แต่หน้าทับ
ที่เป็นประเภท(เช่นปรบไก่หรือ
สองไม้)และชั้น(เช่น ๓ ชั้น ๒
ชั้น ชั้นเดียว)เท่านั้น ส่วน
เพลงที่มีหน้าทับยาว ๆ มิได้
ถือเอาหน้า ทับ เช่นนั้นมาเป็น
เกณฑ์กำหนดนับ คงกำหนด
เอาตาม หน้าทับประเภทและ
ชั้นเหมือนกัน เช่นเพลงตระ
บวทมไพรี (๒ ชั้น) หน้าทับ
ประจำจะต้องตีหน้าทับตระ
ซึ่ง มีความยาว เท่ากันกับทำ
นองเพลง เมื่อบรรเลงก็ย่อม
จะต้องจบพร้อมกัน ฉะนั้น
เพื่อจะ ตรวจให้ทราบ ว่ามีกี่
จังหวะก็ต้องใช้ปรบไก่ ๒ ชั้น
เข้าดอบหน้าทบบนจึงได้ ๘
เทียบ เป็นอันว่าเพลงตระ
บวทมไพรีนี้มี ๘ จังหวะ
(หน้าทับ) ดังนี้เป็นต้น.

ลา— ก. เป็นชื่อเพลงที่สำหรับ
บรรเลงเพื่อ หมาย ความ ว่า
“จบ” หรือ “จบภาค” ของ
การบรรเลงนั้น.

ข. ไม่กลองที่ดัดสอดแทรก
แข่งให้กระชั้นกัน (คือมิได้
เดินเรื่อย ๆ ไปตามจังหวะ
เช่นไม้เดิน) เพื่อให้ทราบว่า
จบตอนของเพลง หรือ จบ

เพลงทีเดียว

ลา คำนี้ ถ้าจะพูดอย่าง
กว้าง ๆ ก็คงหมายความว่า จบ
นั่นเอง เช่น เวลบบรรเลง หน้า
พาทย์เพลงเร็ว เมื่อจะจบก็
มักทำเพลง ลา โดยมาก และ
วัด ๓ ดาก คือ วัด ๓ จบ หรือ
วัดที่มีไม้กลองดัดสอดแทรกแข่ง
กระชั้นกัน ๓ ครั้ง.

(ยังมีต่อ)

[เรื่อง "พระนเรศวรประกาศอิสรภาพ" นี้ ได้แต่งให้นักเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ แสดงในงานฉลองพระพุทธสิหิงค์ พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นครั้งแรกที่โรงละครชั่วคราวซึ่งสร้างขึ้นในสนามกีฬาภัณฑสถานแห่งชาติ และได้แสดงครั้งสุดท้าย ในงานของท่านเจ้าคุณนายกรัชมุนี ที่โรงโขนหลวงมสภวัน เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๘ นับได้ว่าเป็นบทละครประวัติศาสตร์เรื่องแรกของกรมศิลปากรที่แต่งขึ้นและนำออกแสดง ได้รับการต้อนรับจากผู้ชมถึงขนาดเรื่องต่อไปนี้เป็นฉบับที่แก้ไขครั้งสุดท้าย]

ฉากที่ ๑

ฉากท้องพระโรง มีพาทย์ทำเพลง "จา" เบ็ดม่านมีพระนเรศวรกับข้าราชการ
ผู้ใหญ่ ๘ คน

เมื่อนั้น
ตั้งแต่เสียดกรุงไทยแก่นใจนัก

องค์พระนเรศวรสูงศักดิ์
ทรงหาทางที่จักกู้ดินแดน

สิงห์โต

ได้ข่าวอั้งวะเกิดการกบฏ
อาจเป็นช่องทางให้ได้ทดแทน

ทรงยศดีพระทัยสุดแสน
กู้แวนแคว้นกรุงไทยในครั้งนี้

เจรจา

นเรศวร - พี่นะเพื่อนทหารทั้งหลาย บัดนี้ไทยตกอยู่ในอำนาจของพม่ามาถึง
๑๕ ปีแล้ว กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมเด็จพระพุทธศักราช ๒๓๑๒
โดยฝีมือของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง บัดนี้พระเจ้าบุเรงนองก็สิ้นพระชนม์แล้ว กษัตริย์
องค์ใหม่ของหงสาวดีไม่สู้จะเข้มแข็งเหมือนองค์ก่อน บางทีจะเป็นโอกาสให้เรากู้อิสร-
ภาพของเราได้บ้างกะมัง ?

ราชมนู - เราคงกู้อิสรภาพของเราพะยะค่ะ อิสรภาพคือชีวิตจิตใจ
ประเทศใดไร้อิสรภาพ พลเมืองของประเทศนั้นก็เหมือนไม่ใช่มนุษย์

นเรศวร - ถูกแล้ว! อิสรภาพเป็นสิ่งที่เรารักยิ่งกว่าชีวิตของเรา เรายังมียุ-
กที่ต้องพยายามรักษาไว้ เมื่อเสียไปก็ต้องพยายามกู้กลับคืน เดียวพระเจ้าหงสาวดีมา
ตั้งมายังเราว่า อั้งวะเป็นกบฏ ให้เรายกกองทัพไปช่วยหงสาวดี นี่แหละ เราทำดังเป็น
เมืองขึ้นของเขา เราต้องทำตามคำสั่งของเขา เราจะต้องยกไป. ดองเลี้ยงโซ่ก้นสักที่
ดีไหมล่ะราชมนู

ราชมนู - ดิพี่เดี๋ยวพะยะค่ะ เราควรจะยกทัพไปทันที ถ้าปะเหมาะเคราะห์ดีเรา
อาจจะทำอะไรเด่นสักได้สักอย่าง

นเรศวร - ถ้าเช่นนั้น พระราชมนูเตรียมทหาร เลือกล่าสัตว์แต่คนดีที่เราอบรม
ฝึกสอนกันมาแต่ครั้งอยู่พิษณุโลก จัดไว้ให้พร้อม เราจะยกออกพรวุ่นก่อนนักรู้ง

ว่า

บัดนั้น

ออกไปจัดพลโยธี

ราชมนูรับสั่งใส่เกล้า
เทียบที่คอยท่าพร้อมไว้เสมอ

บึกม่าน

ฉากที่ ๒ แสดงนอกม่าน

มีพาทย์ทำเพลงกราวนอก คนชงและทหารออก

กราวนอก

ทหารไทยใจเด็ดไม่เข็ดขาม
 สละชีพเพื่อชาติจนขาดใจ
 ชาติใดใจพาสรรุกรานมา
 ก่อกรรมทำทุกซ่รุกเขตต์แดน
 ชาติไทยเคยด้อยย่อยยับ
 เพราะไทยใจสมัครรักเป็นไทย
 มาเถอะเหวี่ยงยกมาทั่วสากล
 ถ้าแม้มันมีไชยพวกไพร่
 หาเข้ากินค้ำยามสงบ
 ชาติใดใจกล้ามาประจัน
 มาเถิดชาติชาติไทยทั้งหญิงชาย
 ไว้เกียรติกรุงสยามนามประเทือง

สงครามเกลี้ยกล้ำจะหาไหน
 ไม่ให้ศัตรูมาดูแคลน
 จะเกี่ยวขำมันให้ยับยับแสน
 แก่แก่นให้พ่นแผ่นดินไทย
 ยังกลับแก่ฟื้นคืนได้
 เต็มใจต่อสู้หมู่มุไพร
 ไทยจะทนสู้ตายไม่หน่ายหนี
 จะได้แต่ปฐพีไม่มีคน
 เกิดศึกก็รบไม่ย่อชน
 ทุกคนยอมตายให้บ้านเมือง
 ไว้ลายให้โลกเขาลือเลื่อง
 ให้รุ่งเรืองวัฒนาชั่วฟ้าดิน

เมื่อพระนเรศวรตรวจพลเสร็จแล้ว บัณฑิตทำเพลง "เชิด" เข้าโรงทั้งหมดแล้ว
บัณฑิตทำเพลง "กลองโยน"

เปิดม่าน เป็นกำแพงเมือง ยังเป็นเวลาดกลางคืน กองทหารค่อย ๆ เดินเริ่มเดิน
บนเวที แล้วลงมาข้างล่าง ส่วนบนเวทีมีนายทหารผู้ใหญ่ กับพระนเรศวรเสด็จบน
คอช้าง

พอช้างเคลื่อนที่ พระบรมราชาเสด็จผ่าน บัณฑิตทำเพลง "คู่พิพากย์" ทหารและนาย
ทหารทุกคนลงกราบ พระนเรศวรกราบบนคอช้าง

บัณฑิตทำเพลง "กลองโยน" ค่อยไปแล้วเชิด

- บัณฑิต -

ฉากที่ ๓ แสดงนอกม่าน

บัณฑิตทำเพลง "เล่น" แล้ว "พญาเดิน" พงกแม่ทัพนายกองออกมาคอยเฝ้าพระ
นเรศวร แล้วพระนเรศวรออกประทับบนแท่น

แขกมอญ (สองคำรับบัณฑิต)

อันพวกเราชาวไทยทั้งหลายนี้	หงสาวดีทำเชษฐเป็นหนักหนา
ให้เรายกพยุหะแสนยา	พากันมาให้ยากลำบากใจ
ขึ้นแก่เขาเราแสนแค้นใจนัก	เป็นตายจักแก้แค้นให้จงได้
จะขอกู้ไทยให้ฟื้นคืนเป็นไทย	เพราะชาวไทยมิใช่ข้าหงสาวดี

บทของแม่ทัพนายกอง (เพลงนาคราช) สองคำรับ

ข้าทั้งหลายพลีกายถวายชีวิต	ถึงโลหิตไหม้กายก็ไม่หนี
จะต่อสู้กับพะม่าที่ราวี	ให้เห็นดีว่าคนไทยไม่กลัวมัน

เจรจา

พระนเรศวร — เห็นเป็นอย่างไรท่านแม่ทัพนายกองทั้งหลาย การที่พวกเรามาถึงเมืองแครงนี้ ก็เพราะเจ้าหงส์วดีบอกไปว่าอึ้งจะเป็นกบฏ ให้เรายกกองทัพมาช่วยมัน ท่านทั้งหลายจะมีความคิดเห็นเป็นประการใดบ้าง ?

ราชมนู — พวกข้าพระพุทธเจ้าทุกคน เห็นพร้อมกันว่าเวลาที่เรายกกองทัพมาครั้งนี้ เป็นโชคชัยอันดียิ่งนักหนา แต่พอเคลื่อนทัพจากกรุงศรีอยุธยา พระบรมราชา ก็เสด็จผ่านเราไป นับว่าเป็นมหาพิชัยฤกษ์อันอุดม พวกข้าทั้งหลายเตรียมพร้อมที่จะตั้งระวางกายและชีวิตเพื่อกู้ชื่อเสียงของเรา ขอให้ทรงลงมือเถิดพระเจ้าข้า.

พระนเรศวร — ข้ากอนเพื่อนทั้งหลาย เราคิดว่าพวกท่านมีฝีมือ เพราะเราได้เคยฝึกฝนอบรมพวกท่านมาตั้งแต่ครั้งที่อยู่พิชณโลกด้วยกัน แต่ท่านทั้งหลายอย่าใจเร็ว การที่เรายกกองทัพมาจนถึงเมืองแครงนี้ เพื่อจะฟังความจริงว่าอึ้งจะเป็นกบฏต่อพระเจ้าหงส์วดีจริงหรือไม่ เราสงสัยว่าพระเจ้าหงส์วดีจะคิดทำร้ายพวกเราเป็นแน่

แม่ทัพนายกอง — ข้าก็สงสัยเช่นนั้นพะยะค่ะ

พระนเรศวร — เราจึงยังไม่เข้าไปในเมืองแครง รอทัพอยู่แค่นอกเมือง ขอให้พวกเราเตรียมพร้อมที่จะรบกันด้วย เราจะต่อสู้ศัตรูให้ถึงที่สุด ถ้าหากว่าเขาประทุษร้ายเรา

ปีพาทย์ทำเพลง “ฉอตัน” พระมหาเถรคันฉ่องพาพระยาเกียรติพระยารามเข้ามาหาเมืองแครงติดตามมาด้วย

พระมหาเถรคันฉ่อง — ขอถวายพระพรแด่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ อาตมามีนามว่ามหาเถรคันฉ่อง ได้ทราบว่าพระเจ้าหงส์วดีคิดประทุษร้ายแก่พระองค์ ชุมกองทัพไว้จับพระองค์ เพื่อให้หงส์วดีมีเกียรติศักดิ์ใหญ่หลวง เมืองทั้งหลายจะได้คว่ำมกฏ คนทั้งสองนี้ คือ พระยาเกียรติ พระยาราม ที่พระเจ้าหงส์วดีส่งมาฆ่าพวกไทย แต่เขาทั้งสองไม่ยอมทำตาม นำความลับมาบอกแก่อาตมา และขอให้อาตมา

นำตัวมาเฝ้าเพื่อสวามิภักดิ์ พวกชายหญิงเหล่านั้นเป็นชาวเมืองแครง ติดตามอาตมามา
เฝ้าเพื่อชมบุญญาธิการด้วย

พระนเรศวร — นี่แน่ท่านพระยาเกียรติ พระยาราม ท่านจงแถลงแจ้งความให้
เราฟังว่าพระเจ้าหงสาวดีคิดประทุษร้ายเราด้วยเหตุใด ?

พระยาเกียรติ — ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงบุญญาธิการ เจ้าหงสาวดีทรงเห็นว่าพระ
องค์เชี่ยวชาญในการศึก สืบไปภายหน้ากรุงศรีอยุธยาจะกล้าแข็ง จึงคิดปลงพระชนม์
ของพระองค์ โดยดองว่าอันจะเกิดเป็นกบฏ ให้พระองค์มาช่วย แล้วส่งให้ข้าทั้งสองคุม
ทัพข้ามช่อนไว้ ถ้าพระองค์ดองดำเข้าไป พระเจ้าหงสาวดีจะเข้าตัดด้านหน้า ให้ข้าทั้งสอง
ตีกระหนาบหลัง จับพระองค์ฆ่าเสีย

พระยาราม — แต่ข้าทั้งสองไม่เข้าด้วยคณิศร จึงไปเรียนความแก่พระมหาเถร
คณิศร และขอให้พระมหาเถรพาตัวข้าทั้งสองมาเฝ้า เพื่อสวามิภักดิ์ พะยะกะ
มีพาทย์ทำเพลง “นาคราชแม่พังพาน” อย่างเบา

พระนเรศวร — เจรจา

ขอขอบใจในความสวามิภักดิ์	จงรักในข้าเป็นนักหนา
ท่านทั้งสองต้องไปอยุธยา	อยู่กับข้าให้เป็นสุขสนุกสบาย
พร้อมบรรดาวงศาอาณาเขต	เรามุ่งมาตรจะบำรุงไม่ขาดสาย
ขึ้นอยู่น้ำที่ไม่ผันตาย	เจ้าหงสาวดีร้ายจะฆ่าดี

มอญเริง (ร้อง)

พระยาเกียรติ พระยาราม (ร้อง)

เป็นพระคุณการุญแก่ข้าเจ้า	จะยึดเอาเบื้องบาทบพทศรี
ปกเกล้าเป็นสุขทุกราตรี	จนชั่วชีวันจะหมดไป

เจรจา

พระนเรศวร — (ตรัสชวนพระมหาเถรคันฉ่อง) พระคุณเจ้าก็เหมือนกัน ขึ้นอยู่ที่
ที่นั่งมีอันตราย ขอให้ไปอยู่กรุงศรีอยุธยา โยมจะตั้งให้มีสัมณศักดิ์อย่างสูง

พระมหาเถรคันฉ่อง — สดแต่แค่พระองค์ทรงเห็นสมควร อาตมาไม่รับคน
อาตมาขอถวายพระพรดา ขอให้พระองค์ทรงพระเจริญ และขอให้เมืองไทยรุ่งเรืองอยู่ชั่ว
กิตติปาณ

มีพาทย์ทำเพลง “มอญเริง” พระมหาเถรคันฉ่องถวายพระพรดา แล้วลุกออกจาก
ที่เฝ้า แต่พวกชาวเมืองแครงยังอยู่ พร้อมกับพระยาเกียรติพระยาราม

— มีพาทย์ทำเพลงบ่วงอย่างเบา —

พระนเรศวรเจรจา

บรรดาเราชาวไทยทั้งหลายเห็น หรือยังว่าพะม่าเป็นเช่นไหน
อันความผิดเราไม่มีที่ข้อใด ยังกลับใช้คนมาคิดฆ่ากัน
เจ้าหงสามาคิดทำร้ายก่อน ถึงเราอ่อนแต่ว่าใจไม่ไหวหวั่น
ตั้งแต่นั้นไมตรีต้องขาดกัน ไทยจะหันพวกพะม่าให้สาใจ

ยานี้

ว่าพลางทรงสุวรรณภิงคาร หลังธารลงเหนือแผ่นดินใหญ่
ออกโอษฐ์พจนาคถ์ประกาศไป เทพเจ้าทั้งหลายในจักรวาล

ขับไม้บันเตาะว

ที่ศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิมีเดชะ มีทิพพะจัญญ์โสตามหาศาล
ขอเชิญลงมาเป็นพะยาน เจ้าหงสาร้าวรานทางไมตรี

มีพาทย์รับเพลงขับไม้บันเตาะว

เชื้อมสามชั้น

ไม่ประพฤติดามคลองขัตติยะ มิ่งหมายจะฆ่าเราให้เป็นผี
 ก่อกรรมผิดกรรมประเพณี ดั่งแต่ในกรุงศรีอยุธยา

— รับบีพาทย —

ไม่ขอเป็นสุวรรณภูมิ เดียวกับหงสาวดีเหมือนก่อนหน้า
 ขาดกันแต่วันออกวาจา ตราบจนสิ้นกาลปาวสานกาล

— รับบีพาทย —

เจรจา

พระนเรศวร — พี่เน้น่ท่านทั้งหลายหญิงชายชาวเมืองแครง เมื่อท่านแต่เห็น
 ประจักษ์แจ้ง ว่าพระเจ้าหงสาวดีเป็นฝ่ายผิดเช่นนั้น ท่านจะเข้าข้างพระมาหรือเข้าข้างไทย
 ชาวเมืองแครง — พวกเราทั้งหมดเข้าข้างไทยพะยะค่ะ
 พระนเรศวร — ถ้าเช่นนั้นทหารทั้งหลาย ทหารไทยผู้กล้าหาญ พวกเราต้องเตรียม
 ตัวให้พร้อมเดี๋ยวนี้

แม่ทัพนายกองและทหารทุกคนพูดพร้อมกัน — พวกเราพร้อมอยู่เดี๋ยวพะยะค่ะ

พระนเรศวร — เรายกกองทัพเข้าเมืองแครงเดี๋ยวนี้ เข้าไปจับพวกกรรมการอำเภ
 ในเมืองนั้นคุมขังไว้ให้หมด ให้เมืองแครงตกอยู่ในเงื้อมมือของเราก่อน แล้วเราจึงยกเข้า
 หงสาวดี

แม่ทัพประกาศแก่ทหาร — พวกเราทุกคน เตรียมเข้ายึดเมืองแครง แล้วไปค
 หงสาวดี

บีพาทยทำเพลง “กราวนอก” พระนเรศวรเคลื่อนกองทัพเข้าเมืองแครง

เพลงกราวนอก

กรันไต่ฤกษ์ดักเคลื่อนทัพ
เพื่อกู้เกียรติไทยให้ลือชา
กองหน้ากองหลังไม่ยั้งหยุด
ให้สนั่นลั่นพื้นปฐพี

จะไปรบรบกับหงสา
ว่าอยุธยาไม่สู้ดี
อาวุธมีพร้อมไม่ยอมหนี
กองทัพเคลื่อนที่เข้าเมืองแครง

- เชิด -

กองทัพทั้งหมดเข้าข้างใน

มีพาทย์หยุด - เจียบ ๒ นาที

ในม่านมั่งเลี้ยงบงกชได้คอบกักราว ๓ นาที เมื่อต้นเลี้ยงบงกชแล้ว มีพาทย์ทำเพลง

“กราวรำ”

เปิดม่านเป็นผั่งแม่น้ำโตง เห็นพระนเรศวรทรงปืนประทับอยู่กับเสนาผู้ใหญ่ ๒ คน

ทหาร ๕ คน

มีพาทย์หยุด

เจรจา

ราชมนู - กองทัพพระม้าวไปหมดแล้วพระยาคะ

แม่ทัพรอง - เป็นการมหัศจรรย์ที่พระองค์ทรงดำริทรงพระแดงขึ้น ยิ่งข้าม

แม่น้ำโตงอันกว้างใหญ่ ไปถูกลุกรรมา แม่ทัพพระม้าวที่อยู่ปากข้างโน้นตายได้

นเรศวร - เราได้ตั้งอธิษฐานเลี้ยงบารมี ว่าถ้าบุญญาธิการของเรามีมากพอ
ที่จะกู้ประเทศไทยให้พ้นมือพระม้าวข้าศึก ทำประเทศสยามให้กลับรุ่งโรจน์ได้แล้ว ขอให้
บงกชเรายังไปนั้น ถูกแม่ทัพพระม้าว ถูกปืนของเราก้ไปถูกลุกรรมาล้มหัวง เป็นดังดั่งว่า
ไทยจะมีกำลังสู้พระม้าวได้ในครั้งนี้ ว่าแต่พวกเรายังข้ามมาไม่หมด ใครจะเป็นอันตรายอะไร
บ้างก็ไม่รู้

เสียงเห่จากที่ไกล

ราชมนู — เห็นจะไม่มีใครเป็นอันตรายเลยพะยะค่ะ เสียงเขาเห่กันมาตื้นๆ

เสียงเห่ใกล้เข้ามาทุกที

นเรศวร — จริงนะ คงไม่มีใครเป็นอันตรายเลย

เสียงเห่เรื่อยไป พระนเรศวรและทหารชั้นดูอยู่ประเดี๋ยวหนึ่ง

ราชมนู — เขาดังฝั่งกันแล้วพะยะค่ะ

นเรศวร — อ้อ มาถึงกันแล้ว

— บิพาทย์ทำเพลง โถ —

เรือมาถึง ทหารชั้นฝั่งจนหมดแล้วเดินลงมาข้างล่าง

เจรจา

พระนเรศวร — นี่พวกเราข้ามแม่น้ำได้ ไต่กันมาหมดแล้วหรือ ?

ราชมนู — ข้ามมาหมดแล้วพะยะค่ะ

นเรศวร — ทหารทุกคนข้ามมาเรียบร้อยดีแล้วหรือ ?

ราชมนู — เรียบร้อยดีพะยะค่ะ ไม่มีใครต้องภัยอันตรายอะไรเลย

นเรศวร — พวกพลเมืองที่เรากวาดต้อนเอามาละ ?

ราชมนู — ขึ้นฝั่งพร้อมแล้วทุกคนพะยะค่ะ

นเรศวร — ระวังให้ดีนะ พระราชมนูต้องคอยดูแลพลเมืองมอญพะม่าที่เรา

กวาดต้อนเอามา นั้น ให้อยู่กินเป็นสุข ประกาศแก่ทหารของเราทุกคนให้ทราบว่า เรา
ห้ามเป็นเด็ดขาดไม่ให้ใครข่มเหงพลเมือง ถ้าใครขึ้นทำเราจะต้องลงโทษถึงประหารชีวิต

ราชมนู — ข้าพระพุทธเจ้าจะประกาศให้ทราบทั่วกันพะยะค่ะ

นเรศวร — นึกกองทัพพะม่ากำลังติดตามเรามาไม่ใช่หรือ ?

ราชมนู — กำลังติดตามมาถึงฝั่งข้างโน้นแล้วพะยะค่ะ

นเรศวร - พระราชมนูสั่งให้เผาเรือเสียให้หมด เรือที่เราใช้ข้ามฟากมานะ
เผาเสีย อย่าให้เหลือจนดำเดียว อย่าให้พะม่านเขาเรือกลับไปใช้ได้

ราชมนู - เอ้า พวกเรา เรือที่ใช้ข้ามฟากมานะ เผาให้หมด อย่าให้เหลือ
จนดำเดียว

- บิพาทย์ทำเพลงเชิด -

ทหาร ๓ คนเข้าไป

- เผาเรือ -

เผาเสร็จแล้วปิดม่าน

เจรจา

นเรศวร - เพื่อนทหารและพลเรือนทั้งหลาย, บัดนี้เราได้ทำการใหญ่, กู้
อิสสรภาพของเราสำเร็จแล้ว, เมืองไทยซึ่งเป็นดวงแก้วตกอยู่ในอำนาจของพม่าถึง ๓๕
ปี, ได้คงคืนเป็นเสรีรัฐอิสระ, ชาวไทยไม่หมดมานะ, กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี, ขอ
ให้ท่านทั้งหลายบรรดาที่ไดฟังเสียงของเราในวันนี้, จงบอกกล่าวป่าวร้องแก่ชาว ไทยทั้ง
ชาติว่า ดวงวิญญาณของนเรศวรมหาราชจะคอยคุ้มครองรักษากรุงไทย, เราเชื่อมั่น
อยู่เต็มใจว่าชาวไทยนี้สามารถ, ถึงแม้ในภายหน้าจะเพลิงเผาผลาญเผาตอป่าราชยังไป
บ้าง, ก็จะมีคนไทยเก่งกล้าหาทางแก้ไขให้คงคืนเป็นอิสระ, ไทยจะเจริญ, ไทยจะชนะ,
ด้วยกำลังแห่งความรักชาติ, ขอให้ชาวไทยจงดูเยี่ยงนเรศวรมหาราชที่ได้กู้ อิสสรภาพใน
ครั้ง, ขอให้ชาวไทยจงพลีร่างกายและชีวิต, ขอให้ทุกคนจงกล้าเอาโลหิตลงไปทาแผ่นดิน,
ประหารศัตรูให้หมดสิ้น, เชิดชูชาติไทยให้วัฒนาถาวรรุ่งโรจน์อยู่ชั่วกัลปาวสาน.

บิพาทย์ทำเพลงมหาชัย - ทุกคนยืนนิ่ง

บิพาทย์ทำเพลงเสมือ - ทุกคนเข้าข้างใน

เพลงสรรเสริญพระบารมีและเพลงชาติ

[เพลงสรรเสริญพระบารมี และเพลงชาติ เป็นเพลงสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ และชาติไทย ฉะนั้นในฉบับแรกนี้ จึงนำเพลงทั้งสองนี้มาลงไว้เป็นแบบฉบับก่อน ในฉบับต่อไปจึงจะได้นำเพลงไทยที่บันทึกเป็นโน้ตสากล และเพลงใหม่ที่ยกกรมศิลปากรสร้างขึ้นมาลงเป็นลำดับไป]

ประกาศ

ระเบียบการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีและเพลงชาติ

โดยที่เห็นสมควรวางระเบียบการบรรเลง เพลงสรรเสริญพระบารมีและ เพลงชาติ คณะรัฐมนตรีจึงได้ปรึกษาดังมีมติด้วยความ เห็นชอบของคณะผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์ ให้ประกาศระเบียบการดังต่อไปนี้

๑. เพลงสรรเสริญพระบารมีและเพลงชาตินั้น มีแบบตั้งเขปและแบบพิสดารดัง ตัวอย่างที่สอแนได้ขึ้นกรมศิลปากร

๒. โอกาสอันใดสมควรจะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และโอกาสอันใดสมควรจะบรรเลงเพลงชาตินั้น อาศัยหลักเกณฑ์ดังนี้ คือในกรณีใดที่มุ่งหมายจะถวาย ความเคารพแด่พระมหากษัตริย์ ฉะเพาะพระองค์กิติ หรือในฐานะที่ทรงเป็นประมุขแห่งชาติ กิติ สัมควรบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และในกรณีใดที่มุ่งหมายจะแสดง ความเคารพต่อชาติ ก็สมควรบรรเลงเพลงชาติ ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขดังจะกล่าวต่อไป

๓. ในการพิธีซึ่งเสด็จพระราชดำเนิน หรือมีกำหนดเสด็จพระราชดำเนิน หรือมีความมุ่งหมายที่จะถวายความเคารพแด่พระมหากษัตริย์นั้น โดยปกติสมควรบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบสังเขป แต่ถ้าเป็นพิธีใหญ่ เช่นที่มีกำหนดให้แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ก็สมควรบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบพิสดาร

ในการพิธีดังกล่าวแล้ว ถ้ามีความประสงค์จะแสดงความเคารพต่อชาติด้วย จะบรรเลงเพลงชาติด้วยก็ได้ ส่วนจะบรรเลงแบบสังเขป หรือแบบพิสดารนั้นให้อนุโลมตามความในวรรคก่อน

๔. ในการพิธีอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับประชาชนนั้น โดยปกติสมควรบรรเลงเพลงชาติแบบสังเขป แต่ถ้าเป็นพิธีใหญ่ก็สมควรบรรเลงเพลงชาติแบบพิสดาร

๕. การส่งไมล์รณรงค์ ถ้ามีถวายพระพรพระมหากษัตริย์ ก็สมควรบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ถ้ามีเพื่อความเจริญของชาติและรัฐธรรมนุญก็สมควรบรรเลงเพลงชาติ

โดยปกติ สดมควรบรรเลงแบบสังเขป แต่ถ้ามีการเลี้ยงเป็นพิธีใหญ่ ก็สมควรบรรเลงแบบพิสดาร

๖. ในการมหรสพ สดมควรบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบสังเขป แต่ถ้ามีการแสดงเป็นพิธีใหญ่ก็สมควรบรรเลงแบบพิสดาร

๗. ระเบียบการนี้เกี่ยวกับการบรรเลง เพราะฉะนั้นถ้าจะมีการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีหรือเพลงชาติแล้ว ย่อมบรรเลงประกอบคำร้องจนสิ้นบทเพลง

๘. ในกรณีอื่น ๆ ที่มีได้บังไว้ในระเบียบการนี้ ให้นำข้อความในระเบียบการนี้มาใช้โดยอนุโลม

๕๕๙ ให้เริ่มใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ เป็นต้นไป

ประกาศมาณวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๗

(ลงนาม) พ.อ. พลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี.

เพลงสรรเสริญพระบารมี
แบบพิสดาร

ข้าวงูพทุขเจ้า	เอาม โนแะคีระกราน
นบพระภูมิบาล	บุญญะดิเรก
เอกบรมจักริน	พระสยามินทร์
พระยศยิ่งยง	เย็นคีระเพราพระบริบาล
ผลพระคุณเชรึกษา	ปวงประชาเป็นศุขสำนัค
ขอบันดาลขประสงค์ใด	จงสถิตย์คง
ท่วงวรฤทัย	ดจะถวาชัย-ชะโย

สรรเสริญพระบารมี
แบบสังเขป

ข้าวงูพทุขเจ้า	ขอบันดาลขประสงค์ใด
จงสถิตย์คง ท่วงวรฤทัย	ดจะถวาชัย-ชะโย

เพลงสรรเสริญพระบารมี

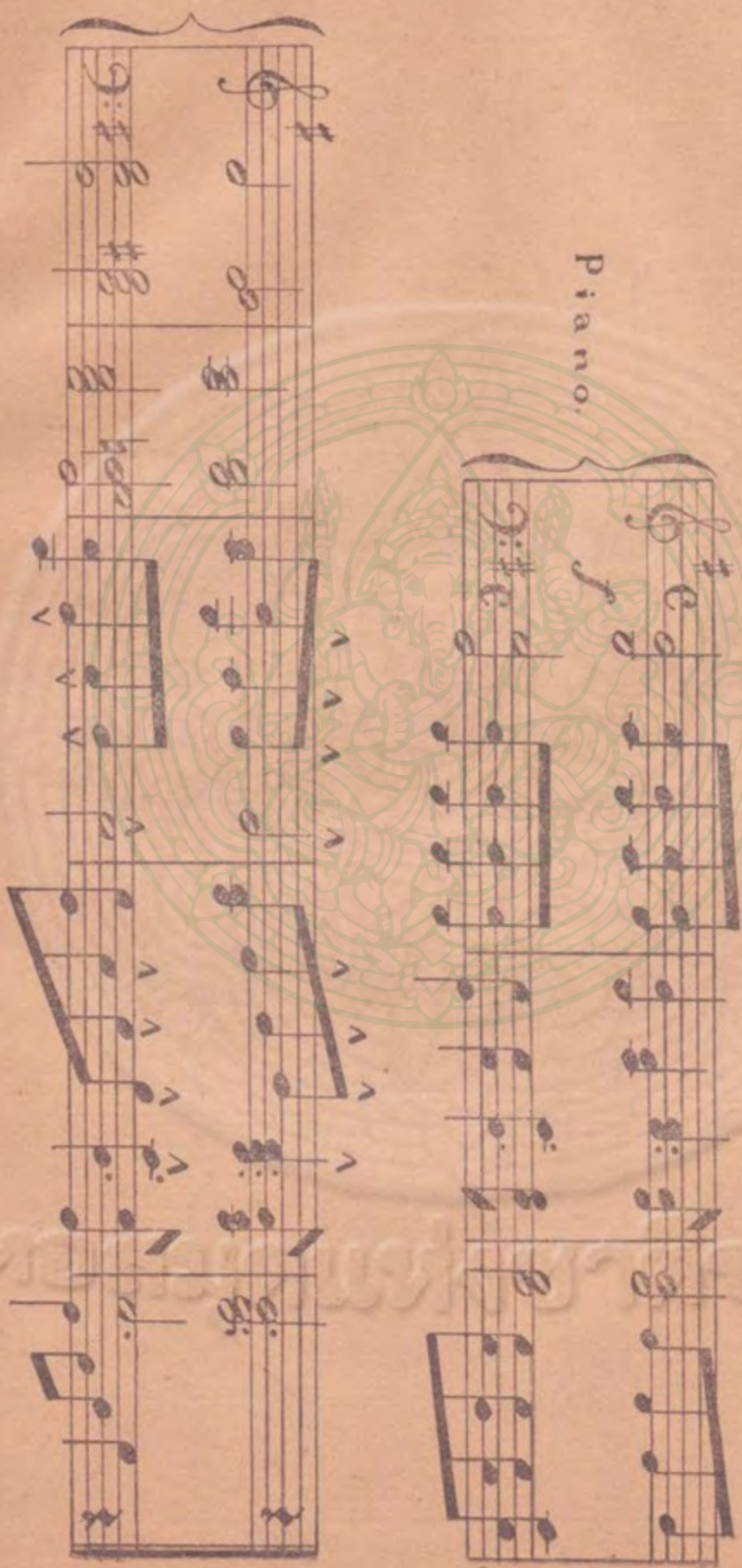
JACOB FEIT.
(State Bandmaster.)

Piano.

The musical score is written for piano and consists of five systems of staves. Each system has a treble clef on the top staff and a bass clef on the bottom staff. The key signature is one sharp (F#). The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The first system starts with a piano (p) marking. The second system has a pianissimo (pp) marking. The third system has a mezzo-forte (mf) marking. The fourth system has a fortissimo (ff) marking. The fifth system ends with a double bar line. There is a large, faint watermark in the center of the page that reads 'กรมศิลปากร' (Ministry of Culture).

สรรเสริญพระบารมี โดยสังเขป

Piano.

ข้าพระพุทธเจ้า ขอน้อมเกล้าประสาศ์ใด องค์คุณคดง หวังรหฤทัย คุณะถาวยชัช-ชโย

เพลงชาติแบบพิสตาร

แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง
สืบเผ่าไทยดึกดำบรรพ์ โบราณดงาม

บางสมัยศัตรูจู่โจมตี

เข้าดุยเลือดหมายมุ่งผดุงผไท

อินดินสยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย

เอกราชคือเจดีย์ ที่เราบูชา

รักษาชาติประเทศเอกราชจงดี

เอาเลือดล้างให้ดินแผ่นดินของไทย

เหล่าเราทั้งหลายขอน้อมกายถวายชีวิต

ที่พ่อแม่สยอมน้อมด้วยพยายาม

ถึงแม่ไทยไทยด้อยจนย่อยยับ

ควรแก่นามงามสดอยชยา

เหล่าเราทั้งหลายเลือดและเนื้อเชื้อชาติไทย

ประคับประคองป้องกันสิทธิ์อิสสระเสรี

จะสิ้นชีพไว้ชื่อให้ถือถัน

มีไมตรีดียงทงหญิงทงชาย

ไทยเข้าครองตั้งประเทศเขตต์แดนสง่า

รวมรักษาสยามัคคีทั่วไทย

ไทยพลีชีพพร้อมรวมรุกได้

สยามสมัยโบราณรอดตลอดมา

น้ำรินไหลคือว่าเลือดของเชื้อข้า

เราจะสู้มคคีร่วมมีใจ

ใครย่ำยีเราจะไม่ละให้

สถาปนาสยามให้เทอดไทยไชโย ฯ

รักษาสิทธิ์อิสสระระแดนสยาม

ปราบเสี้ยนหนามให้พินาศสืบชาติมา

ยังกักตบคองกันใต้ชั้นหน้า

นินมิใช่จะขัดสนหมดคนดี

มิให้ใครเข้าเหยียบย่ำขยำขยี้

เมื่อภัยมีช่วยกันจนวันตาย

ว่าไทยมั่นรักษาไม่ขาดสาย

สยามมิวายผู้มุ่งหมายเชิดชัยไชโย ฯ

เพลงชาติแบบตั้งเขป

เข้าดุยเลือดหมายมุ่งผดุงผไท

สยามสมัยโบราณรอดตลอดมา.

เพลงชาติ

สำหรับ ไวโอลิน ประกอบปีอาโน

แต่งโดย พระเจนดุริยางค์

Allegro maestoso. M. M. ♩ = 112-120

ไวโอลิน
Violin

เปียโน
Piano

Allegro maestoso, M.M. $\text{♩} = 112-120$

๕. อุตสาหกรรม

เพลงชาติ โดยสังเขป

เข้าด้วยเจ็ดคตหมายมุ่งมั่งคั่งระไท ดยามด้นยบราณรอกคกอดมา

ปาฐกถาเรื่อง “ประเพณีศิลปกรรมของไทย”

ของ

พระพรหมพิจิตร กองประเพณีศิลปกรรม

แสดงทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

ข้าพเจ้าได้มีโอกาส มาพูด ถึงวิชา
การบางอย่างในทาง ประเพณีศิลปกรรม
ของไทย ซึ่งเป็นงานใน ที่ของข้าพเจ้า
และข้าพเจ้าจะ ได้กล่าว บรรยาย ตาม
ความรู้ที่ได้มา ด้วยการ ศึกษา และ การ
งานที่ปฏิบัติมาช้านานในทางนี้ ข้าพ
เจ้า ไม่ได้มุ่งหมายจะ แสดงว่า เป็น ผู้มี
ความรู้ดียิ่งในศิลปกรรมของไทย ข้อ
ความที่ข้าพเจ้าบรรยาย ก็ประสงค์จะร้อ
พัน ของ เก่าซึ่งเรา ได้รับมรดกตกทอด
จาก บรรพบุรุษของ เรามา ให้ ท่าน ฟัง

พวกเราควรภูมิใจว่า เรามีใช้ชาติป้า
เดือนบรรพบุรุษ ของเรามีความรู้ดียิ่ง
ในทางประเพณีศิลปกรรมซึ่งเชิดชู เป็น
เกียรติของชาติอยู่ในเวลานี้ และใน
สมัยนี้ไทยเรามีความรู้ความสามารถใน
ทางประเพณีศิลปกรรม น้อยกว่าบรรพ
บุรุษของเราในสมัยเชียงแสนเสียอีก
ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเรจะต้องช่วย
กันฟื้นฟูและรักษาไว้.

การรักษาศิลปที่เป็นเครื่องบอกให้
รู้ลักษณะ และ วุฒิ ธรรม ของชาติ นั้น
เป็นหลัก ที่ถือ กัน อยู่ ทุก ๆ ประเทศ

ฉะนั้นนานาประเทศจึงได้ยอมทุ่มเท
เงินทองเพื่อบำรุงรักษาศิลปะของเขา
การรักษาศิลปะของชาติ เป็นส่วนหนึ่ง
แห่งการรักษาชาติ เพราะชาติใดไม่มี

ศิลปะของตนเอง ชาตินั้นก็ไม่ควร
ได้รับ ความนิยมนับถือว่ามีความ
เจริญ กรมศิลปากรถือหลักมั่นคง
ในข้อนี้จึงได้วางนโยบายไว้ว่า ใน

ทางสถาปัตยกรรมที่ดี ในทางประณีต
ศิลปกรรมที่ดี จะต้องทำให้มีลักษณะ
ของ ชาติไทยอยู่ด้วยเสมอ การออก
แบบก่อสร้างสถานที่สำคัญๆ ถ้ามีเงิน

พอจะทำ ได้ ก็ ให้ทำให้ มี ลักษณะ
ของไทยอยู่ด้วย ในขณะนี้รัฐบาล
ได้ตกลงจะ ส่ง ของ ไป แสดงพิพิธ
ภัณฑ์ในประเทศญี่ปุ่น และยอม

ศาลาจตุรมุข แบบประณีตศิลปกรรมของไทย

ลงทุนจะเพาะการสร้างสถานที่แสดง
พิพิธภัณฑ์เป็นจำนวนเงินถึงห้าพันบาท
เพื่อสร้างสถานที่เป็นแบบจตุรมุข
แสดงศิลปกรรมของไทย โดยออกแบบ
และเตรียมทำเครื่องประกอบ
บางอย่างไปจากกรุงเทพ ฯ แล้วส่ง
ช่างกรมศิลปากรออกไปควบคุมการ
ก่อสร้างในประเทศญี่ปุ่น การที่รัฐบาล
ยอมสละเงินจำนวนมากเช่นนี้ เป็น
การคิดถูก เพราะศิลปกรรมของไทย
เป็นสิ่งที่จะพึงหวัดได้ในต่างประเทศ
โดยแท้ ชาวต่างประเทศที่เข้ามาท่องเที่ยว
ถึงเมืองเรา ก็เพราะความมุ่ง
หมายจะได้เห็นศิลปกรรมของไทยเรา
และศิลปกรรมที่เขาได้มาแต่เห็นนั้น
กระทำให้เขาทราบแน่ชัดว่า กรุง
สยามไม่ใช่ประเทศป่าเถื่อน เพื่อสนับสนุน
ความในข้อนี้ ข้าพเจ้าขออ้างถึง
หนังสือพิมพ์อังกฤษชื่อ "ซันเดย์
ดิสแพตช์" ฉบับลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม
ปีนี้ ซึ่งมีข้อความกล่าวถึงประเทศ
สยามว่า เป็นชาติที่มีศิลปดีที่สุดในชาติ
หนึ่งในโลก การสถาปนาพิพิธภัณฑ์
การช่างแกะสลักก็ดี การดนตรีและ

พ้องรำกือดี ผิดแปลกกับชาติอื่น ๆ ใน
อินโดจีนทั้งสิ้น สยามเป็นประเทศที่
งดงามที่สุด ในบรรดาบรรพเทศทั้ง
หมด และอาจกล่าวได้ว่าเป็นเมือง
วิมานอยู่ในพื้นพิภพ.

ตามความรู้ของข้าพเจ้า ดูเหมือน
เรายังไม่เคยได้รับความชมเชยอย่างสูง
สุดในทางใดเหมือนอย่างทางศิลป-
กรรมทั้งนี้ เป็นเพราะเหตุที่เราได้พยายาม
รักษาสีลปของชาติเราไว้ ถ้าหาไม่
เราจะมีได้รับความชมเชยอย่างนี้เลย

ถ้าเรามีได้ศึกษาศิลปกรรมของไทย
ให้ลึกซึ้ง เราอาจคิดว่าศิลปกรรมของ
ไทยทำไปโดยไม่มีหลัก แต่ความจริง
ศิลปกรรมของไทยมีหลักวิชาไม่เฉพาะ
แต่ในการช่าง บรรพบุรุษผู้ประดิษฐ์
แบบศิลปกรรมของไทยมีความรู้ตลอด
ไปถึงจิตตวิทยา ยกตัวอย่างเช่นการก่อสร้าง
วิหารหรืออุโบสถ บรรพบุรุษของ
เราได้ประดิษฐ์ให้ได้ผลไม่แต่เฉพาะ
ในทางความงามอย่างเดียว วิหารหรือ
อุโบสถที่ก่อสร้างโดยถูกต้องตามแบบ
แผนแท้ ยังชักจูงใจผู้ที่มาเห็นให้มีดวง
จิตต์ ผ่องแผ้วร่วมเย็นบังเกิดความเลื่อม

ใส่ในพระพุทธศาสนา หรือบังเกิด ให้เราเข้าใจโบราณสถาน และ
 ความคิดอันดีงามขึ้นในทันทีที่ได้เห็น โบราณวัตถุต่าง ๆ ตามพื้นภูมิประเทศ
 การที่ได้ผล ดังนี้ ไม่ใช่เป็นการบังเอิญ ของเรา ว้างดงามสักเพียงไร ความ
 แต่เป็นเพราะผู้ประดิษฐ์ขึ้นโดยมีหลัก คิดประณีตชนิดใด สิ่งที่ประดิษฐ์
 มีเหตุผล ซึ่งถ้าจะลองคิดเทียบกับ สูงและต่ำ ทำหยาบละเอียดอย่างไร
 ของบางชาติที่เจริญด้วยศิลปกรรม ก็ ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถ หรือพระ
 ได้เห็น ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องคล้าย วิหาร ซึ่งสร้างขึ้นเป็นถาวรสถานคู่
 คลึงกันอย่างน่าประหลาดใจ จะสังเกตกัน ถ้าจะพิจารณาโดยย่อ จะเห็น
 เกิดได้ว่าเก่งจนหรือฉลาดเข้า ศาลา ไหว้ที่มีหลักอยู่สามประการ คือประ
 จันต์ดี มีลักษณะคล้ายวิหารการ การที่ ๑ หลักพื้นที่ ประการที่ ๒
 เปรียบดู และพระอุโบสถ โดยส่วน หลักรูปทรง ประการที่ ๓ หลักเครื่อง
 ทรงหลังคาคล้ายกัน แต่เครื่องประ ประกอบ ทั้งสามประเภทนี้ เป็นทาง
 กอบนนั้นเองทำให้เรานึกรู้ ศิลปะในประ ดำเนินแห่งความคิดเป็นวิชาของการ
 เททวิชาการศึกษาที่ผิดกัน เช่น เครื่อง สถาปัตยกรรม.
 ประกอบสถานของไทย นับถือนาค ประการที่ ๑ หลักพื้นที่นั้น คือ
 และครุฑ ส่วนจีนนับถือนมังกรและ การวางหลักผัง กะส่วนกว้างยาว ทาง
 หงส์ ดังนี้ เป็นต้น เข้า ทางออก ระเบียง ลาน ทางขึ้นลง
 และสิ่ง ประกอบต่าง ๆ ซึ่ง เป็น วัตถุ

การที่เราจะเข้าใจศิลปของไทยให้ดี นั้น ในขั้นแรกเราจะต้องหัดจดจำชื่อ
 ของส่วนประกอบต่าง ๆ ให้รู้ว่สิ่งนั้น
 เรียกว่าอะไร มีไว้ทำอะไร เกิดจาก
 ความมุ่งหมายอย่างไร พอให้รู้ขึ้น
 บ้างแล้ว ก็จะแลเห็นได้ และจะทำ
 ความนิยมขึ้นในใจเราจนเขยิบก้าวไป

สถานของการศาสนา ดังที่ท่านเคย
 เห็น และผ่านไปตามบริเวณเขตต์
 ใหญ่และเล็ก.

ประการที่ ๒ หลักรูปทรง ส่วน
 นี้เป็นส่วนสำคัญยิ่ง เพราะเป็นที่
 บอกลักษณะ ให้เรา รู้ แห่ง ความงาม

ของศิลปไทยเรา คนงามรูปทรงได้ ลายหินนั้น ต้องหาหลักลายชนิด ส่วนลักษณะดีแล้ว ถึงจะไม่คบบ้าง ทางปราสาทหินต่าง ๆ เหล่านี้ หัน ประดับประดาที่ยังงาม ถ้าประกอบ เห็นพระสมให้รูปลายและทรงนั้น ให้ ด้วยเครื่องคบบ้างโดยรูปร่างเครื่องประ มาเข้าหลักแบบไทยเสมอ แต่ลาย กอบของรูปนั้นด้วย ก็ยังส่งทรวด ตามที่นักมาพระสมนั้น ก็มีใช้ลอก ทรงให้งามยิ่งขึ้น ถ้ารูปทรงไม่งาม หรือทาบเข้ามา เป็นแต่จำแบบมา ไม่ได้ลักษณะแล้วจะหาเครื่องประกอบ คิดคบบ้าง พระสมให้เข้าหลักตาม งาม เลิศมา ประดับอย่างไร ก็ไม่งาม สถานวัตถุที่ต้องการ และชวดทรง ให้มีส่วนลักษณะแข็งแรง.

ประการที่ ๓ หลักเครื่องประกอบ ลายไทยเรานั้น เป็นลายชนิด ส่วนนี้แบ่งได้หลายสถาน แล้วแต่ มีลายแหลม ลายเหล่านี้อาจเป็น ผู้ประดิษฐ์คิดจัดจังหวะ และระยะ ลายเปลวเถาซึ่งจะเขียน ชูคหรือแกะ ถ้าง ใหญ่เล็กประกอบให้เด่นเป็น สลักด้วยไม้ หรือลงรักปิดทองรด ตอน ๆ เพื่อมิให้พร้าวหรือรวไป ซึ่ง น้ำเป็นลายสีหรือลายประดับมุกต์ลาย จะทำให้จัดหูจัดตา จะคิดเป็นลวด สลักคุณ โลหะ ขัน พาน ลงยาสี ลายชนิดใดก็ได้ แต่ลักษณะลาย และลายถม ลายสรอยเส้น ลาย นั้นต้องด้วยแบบลายไทย ผู้ประ เสียด ลายปักดินไหม แล้วแต่ผู้ ติษรู้ตามเนื้อที่ ๆ ควรบรรจุได้ เพราะ ประดิษฐ์คิดไปบรรจุให้ตรงกับ ความ ลายของเรานี้มีตัวเรียกทั้งนั้น เป็น ประสงค์ แต่ทุก ๆ อย่างย่อมมีความ ตัวประดับของเครื่องประกอบทั่วไปจะ หมายไม่ใช่ทำได้ตามชอบใจ ถ้าผิด เป็นบ้างก็บางแห่งบางส่วน บาง หลักผิดความหมายก็งามไม่ได้. ประเภท ที่ลายของเราจะผูกเข้าประ หลกและความหมายของศิลปไทย ดับไม่กลมกลืน การเขียนลายนี้จะ เรานั้น ข้าพเจ้าจะนำมากล่าวทุกอย่าง ก็ไม่มีเวลาพอที่จะกล่าวในวันนี้ได้ จึง

ขอยกตัวอย่างข้อหนึ่งให้ฟังก่อน คือ ศิลปของการสร้างพระอุโบสถ.

พระอุโบสถนั้น ถ้าจะพิจารณาของส่วนรูปตั้ง คือ รูปด้านหน้า จะเห็นว่าผู้ประดิษฐ์คิดปรุง ได้หวังผลไปในทาง ศีลธรรม หรือให้มี ลักษณะเป็นเครื่องบูชา ซึ่งแม้เป็นแต่ตัวโบสถ์นั่นเอง ก็ทำให้มีลักษณะคล้ายกับ พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ในหมู่พระสาวก เช่นฐาน मुखเด็จ สมมติว่ามีเสาด้านหน้า ๔ ต้น ส่วนสองต้นกึ่งกลางนั้นเปรียบว่าเป็นโถ้ะประธานสองข้างซ้ายขวาเป็นโถ้ะซึ่งลดชั้นและต่ำลงมาก็ได้กับชั้นเต้า แต่ส่วนหน้ากระดานลวด บัวโถ้ะ นั้นมีกระจิงหน้ากระดานบัวหงายท้องไม้ ลูกแก้ว บัวปากปลิง กระจิงรวนจึงเรียกกันว่ากระจิงฐานพระ ส่วนโถ้ะประธานนั้นก็ถือว่าที่ตั้งรูปพระ หน้าจั่วแบ่งระยะข้อ ๔ ส่วน ตั้งเป็นส่วนสูงเสีย ๓ ส่วน แล้วตั้งทรงเป็นจันทัน เป็นโครงหน้าบัน แล้วผูกเป็นรูปพระภคเภา เพื่อหาหลักถ่ายของ ข้อฟ้า

ใบระกา ก็คือสินเทาหรือรัศมีของพระ ด้านซ้ายขวาลดชั้นต่ำลงมาถึงชั้นเต้าเท่ากับรูปพระสาวกทั้ง ๔ ซึ่งจะทำให้เกิดเห็นเป็น รูปพระซ้ายและขวาหันหน้าเข้าหาพระประธาน เรียก ว่าจันทัน ปีกนก ต่ำลงมาเรียกว่าจันทันเต้า ซึ่งมีทวยรับค้ำยัน แต่เดิมดูเหมือนจะเรียกว่าแขนนาง และต่อมาเปลี่ยนเรียกเป็นทวย กับที่เรียกว่ากระจิงฐานพระนั้น ก็เกิดมาจากที่เรา นักประดิษฐ์ตั้งเป็นฐานพระ และผูกเค้าที่เป็นรูปพระดังกล่าวไว้ จึงได้เรียกกันเรื่อยมาว่ากระจิงฐานพระส่วนกว้างของข้อนั้น ถ้าส่วนกว้างพอที่จะหาไม้กว้างพื้นตัวใบระกา ตัวตั้งและตัวรวยได้ ก็งามเข้าลักษณะ.

การผูกลายตามหน้าบัน ก็ต้องมี ความหมาย และลักษณะจังหวะประกอบด้วยเครื่องล้อม เมื่อจะพิจารณาทั้งหมดก็จะเห็นความงามเป็นเบื้องต้น แล้วจึงดูจ่ายแจกแยกสาย คือตัวพระสมให้เข้าทรงแห่งความงาม หาตัวที่ ๒ และรองลงไป เพื่อส่งความ

หมายและความต้องการของผู้ประดิษฐ์ให้เด่นเป็นชั้น ๆ ขึ้น เช่นความหมายและลักษณะตามหน้าบันต่าง ๆ ผู้ที่คิดผูกก็หาหลักให้เรามองเห็นได้ว่า หมายถึงอะไร เช่น พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หมายความว่าเชิญพิทักษ์รักษา หรือนารายณ์ทรงครุฑ คงหมายความว่าพระที่นั่ง และต่อกันไปที่ประดับเพื่อแสดงความคิดที่แปลก ๆ เช่นผูกเป็นบุษบกอุณาโลมและเกรินบุษบก หรือวิมาน หรือเทพชุมนุม และรูปอรุณขึ้นลงทงนมลายแฉดล้อมทงสน เป็นลายเปลวบ้าง ก้านขดบ้าง แล้วแต่ผู้ประดิษฐ์คิดผูก ถ้าตรงกลางมีความหมายตามที่กล่าวนี้ กระจึงฐานพระจึงย่อเก็จออกรับ แล้วแต่จะออกให้เหมาะก็เก็จก็ได้ เพื่อให้ได้ทรงรับกับรูปที่ผูกขึ้น.

ส่วนที่เป็นหลังคาซ้อน ซึ่งยกเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป ก็ควรจะรู้หลังคาพระอุโบสถว่า ส่วนขาวมีกี่ห้อง เช่น กับว่ามีมุขหน้าและหลัง รวมทั้งระยะผนัง ห้อง เป็น ๑ หลังคา ยกชั้นช่อฟ้าต้องมีหน้า ๓ หลัง ๓ เป็นต้น

ถ้าองค์ประธานเป็นยอดมณฑปหรือยอดปราสาท ชั้นรองลงมาจะต้องมีฐานเป็นจตุรมุข เครื่องใช้และเครื่องประกอบตกแต่ง ตามที่ข้าพเจ้าจะกล่าวนี้ขาดตกบกพร่อง หวังว่าท่านคงให้อภัย เพราะไม่สามารถกล่าวให้ละเอียดจริง ๆ ในที่นี้ได้ แต่ขอให้เราสังเกตสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้คือรูปตั้งด้านหน้าเรียกว่าด้านช่อ รูปตั้งด้านข้างเรียกว่าด้านแป ตัวช่อคิดโดยย่อว่า ถ้าแบ่งระยะกว้าง ๔ ส่วน จะต้องเป็นส่วนสูงเสี้ย ๓ ส่วน ส่วนเครื่องไม้ประกอบเครื่องหลังคา มีช่อแปหัวเสาจันทัน แปตาน แปเหลี่ยมอกไก่ กลอน ระแนง บางแห่งก็ใช้แปเหลี่ยมทั้งหมดไม่ใช่แปตานเห็นจะเป็นด้วยหวังอวดตัวไม้หรือใครแสดงว่ามีทุนทำได้ ตัวของใบระกาช่อฟ้ามุขหน้าทำที่นาคสดุ้ง หลังคาซ้อนชั้นบน ตัวที่ ๒-๓ ทำที่นาคอ่อนตรงเรียกว่ารวบ บางแห่งก็ตั้งทั้งสามชั้น และที่เรียกว่าไชรานันก็คือ ตั้งแต่หน้าบัน ขึ้นออกไปตามหัวแปที่ตัวตั้งใบระกา หรือตัวรวบใบระกานี้

เรียกไชรา ๆ จะต้องเรียกชื่อถึงสามอย่าง จึงจะรู้ว่าไชราชนิดใด คือ (๑) ไชราหน้าบัน (๒) ไชราปีกนก (๓) ไชราจันทันเต้า การเรียกไชราทั้ง ๓ ชนิดนี้เป็นคำที่ช่วยให้ช่างเป็นการติดต่อ เพื่อจะต่อเติมหรือบกพร่องสิ่งใด ที่เรียกแป๊ะหัวเสานั้น คือเป็นหมอนของตัวจันทัน และเป็นตัวสับข้อ ซึ่งยื่นออกไปรับเชิงกลอนกัน ความแยกและเคลื่อนไหว แห่งจันทันระยะห้อง ข้อที่ยื่นออกไปรับเชิงกลอนนั้น บางแห่งก็ ทำ เดี่ยวคู่ ส่องทะลุออกจากหน้าเชิงกลอน และมีสลักเสียบสกัดไว้ บางแห่งทำชนิดเล็บเหยี่ยวเจาะเชิงกลอนสับใน ไม่มีเดือยออกนอก แป๊ะหัวเสานี้ยังมีตัวไม้ได้ริมแป๊ะเป็นแผ่นกว้าง ยาวยื่นเท่าหัวแป๊ะเป็นแผ่นห้อยลงมา ซึ่งทำ ความแข็งแรงช่วยหัวแป๊ะ และมากเป็นขอในตัว เป็นที่รับชนหัวตัวรวบใบระกา บางคนเรียกว่าบังนกข้างข้าพเจ้าสงสัยว่ายังไม่เหมาะ เพราะที่บังนกนั้นมียูที่หน้าอุด คือ หน้าบันของหลังคาซ้อนนั้นเอง เรียกว่าบัง

นก ถ้าจะเรียกว่าเชิงแป๊ะเห็นจะใกล้เคียง เพราะเป็นเชิงของแป๊ะหัวเสา และรับหัวกลอนสับที่ปากขอ คำที่เรียกว่าเชิงแป๊ะก็เห็นตรงกับผู้คิดผูกลายฉลุปิดทอง เป็นลายกรวยเชิงหรือลายเฟือง.

ขื่อนั้นมีสองชนิด คือ ข้อเอกได้แก่ข้อห้อง ซึ่งรองรับแป๊ะหัวเสา ข้อโทรองรับแป๊ะวง ซึ่งอยู่บนหัวเทียนของคันทา ศูนย์กลางของข้อโทขึ้นไปเรียกว่าตั้ง ซึ่งเป็นตัวเชื่อมหัวจันทัน ออกไป แป๊ะ กลอน ระแนง.

หน้าบันที่หัวแป๊ะยื่นออกไปนั้น มีไม้ปูเข้าลิ้นทับหลังแป๊ะเข้าไป ถึงหน้าบันเรียกว่าผ้าไชรา ซึ่งผูกเป็นลายฉลุปิดทอง ชนิดลายทรงเข้า บิดเข้ากันแย่ง หรือลายดอกไม้วัว หรือลายรู ส่วนข้อฟ้าเข้าสับปากกับตัวรวบประสานซึ่งนั่งหลังออกไถ่นั้น ระยะหลังข้อฟ้า กับหลังออกไถ่ ซึ่งมีตัวไม้เข้าเดือยยึด ชนิดโค้งคันศร เรียกว่าคันบวย ถือปูนหลังคันบวย เรียกว่าหลบหลังคันบวย ถือปูนหลังออกไถ่ เรียกว่าหลบหลังออกไถ่ ตอนลวดได้

หลบหลังคันบวชซึ่งเชื่อมเข้ามาอยู่กับ
 ปูนหลังใบระกาที่มุนั้นทำแบบถือปูน
 ประดับมุมฉากเรียกว่าตัวผีเสื้อ เพราะ
 ผูกลายมากทำนองดังกล่าวระหว่างกลาง
 ของเชิงกลอนกับแป้วเสา คือต่อ
 ได้กันหางหงส์นั่งห้อยลงมาจับใบระกา
 ตัวล่าง เรียกว่าตีนผี ส่วนคำที่เรียก
 ว่าชายคานั้น เป็นคำที่ไม่ใครจะ
 เพราะจึงเรียกเป็นเชิงชาย คือ ชาย
 นาค คำที่เรียกว่าเชิงชายนี้ เป็น
 คำที่รวมกัน ถ้าจะพิจารณาแยกก็ค
 มีเต้า เพดาน เชิงกลอน สะพานหน
 บนหลังสะพานหนถือปูนทับให้เป็นที่
 ลาดเทรับ ชายกระเบื้องให้นาค และ
 กันมิให้น้ำย้อนถูกหลังสะพานหนได้
 กับที่เรียกว่าสาหร่ายรวงผึ้ง ซึ่ง
 อยู่ใต้ฐาน พระห้อยอยู่ในระหว่างเสา
 นั้น ก็คงคิดมาจากลายซึ่งร้อยด้วย

ดอกไม้ คือ มีเป็นแผงร้อย ประ
 ดับแบบแม่ลยระบายเฟืองอุบะห้อย
 และทั้งเป็นสาขสาหร่ายห้อยข้างเสา
 การที่ทำไม้ปิดทองขึ้นนี้ แต่เดิม
 ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่มีอะไร คงเนื่อง
 ด้วยวันอุโบสถหรืองานฉลอง จึงทำ
 เฟืองดอกไม้ประดับบูชา เห็นว่า สวย
 งามดี แต่ไม่คงทน จึงได้คิดเป็นลาย
 ไม้ปิดทองแทนและ คิดเรียก เป็นสา
 หร่ายรวงผึ้ง การที่จะกล่าวให้ละ
 เอียดกว่านี้ไป ก็เกรงว่าจะทำให้เลอะ
 เลือน ไม่เหมือนกับมือหรือแลเห็น
 ด้วยตา จึงขอยุติแต่เพียงนี้.

ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงสวัสดิ์ปรา
 จากโรคภัยอันตราย ให้มีใจรักและ
 ช่วยกันบำรุง ศิลปกรรม ของ ชาติไทย
 ให้คงอยู่เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติ และ
 วุฒิธรรมของชาติทุกเมื่อเทอญ

หอสมุดแห่งชาติศิลปากร

แผนกริวิว

“เพลงผู้แทน”

ของ หลวงวิจิตรวาทการ

[เพื่อต้อนรับผู้แทนราษฎรในสมัยที่จะถึงนี้ เราจึงขอต้อนรับด้วย “เพลงผู้แทน” ซึ่งคณะนักเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ได้เลือกแสดงส่งท่านผู้แทนราษฎรมาแล้ว ที่หอประชุมศิลปากร เมื่อต้นสมัยประชุมวิสามัญของ ปี ๒๔๘๕ นี้]

เนื่องจากกรมศิลปากรได้แสดงให้ประชาชนชมทั้งละครและริวิว และเพลงผู้แทนนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งในริวิว ของกรมศิลปากร ฉะนั้นเมื่อท่านทละคร “เรื่องพระนเรศวรประกาศอิสรภาพ” มาลง จึงขอนำริวิวเพลงต้อนรับ ผู้แทนนี้เสนอท่านผู้อ่านด้วย]

นามผู้แสดง

ผู้แทน

พ่อเพลง

แม่เพลง

ประภา เป้าประเสริฐ

ดวง เชยประทุม

ประไพ กาญจนโกศล

ลูกคู่

ชาย

มาณพ

ขวัญเรือน

หญิง

ม.ถ. ผ่อน อิศรางกูร

ถยม

โกมพลย์

บุญทรง

เทพนิมิตร

อังกาบ

จวน

ประกอบ

วงศ์

วัดชัย

-เปิดม่าน-

หญิงถือเคียวชายถือคานหญิงรำตามบท

สวง - เกี้ยวเถาะหนาแม่เกี้ยว
 อย่าแฉอย่าเหี้ยว
 เกี้ยวจะบาดก้อยเฮย ๑

ประไพ - คัวเถาะหนาพ่อคัว
 ขนไปวางกตางนา
 อย่ามีวข้าเลยเฮย ๑

สวง - เกี้ยวเถาะหนาแม่เกี้ยว
 หมดแรงหมดเรียว
 ก็ตั้งเคียวมาเฮย ๑

ประไพ - คัวเถาะหนาพ่อคัว
 ฉันทไม่เห็น้อยเมื่อยต้า
 ไม่ต้องมาช่วยเฮย ๑

ผู้แทน - ออกมีห่อ โทติคมีออกมา

ทุกคน - นั้นแน่ ! ผู้แทนมาแล้ว ผู้แทนมาแล้ว !

- ผู้แทน — มาแล้ว มาแล้ว เพิ่งหมดสมัยประชุมเมื่อวานนี้เอง พอเสร็จกับ
มาทีเดียว ยังไง ดบายกันดีทุกคนหรือ ?
- ประไพ — ดบายดีค่ะ, เชิญท่านผู้แทนเด่นเพลงเกี่ยวข้องกับพวกเราบ้างซิคะ.
- ผู้แทน — เอ, เจ้าเพลงเกี่ยวข้องกับฉันก็ไม่ค่อยจะถนัดนักหนา, ว่าเพลงน้อย
กันเป็นไง ?
- โกมลาลัย — ค่ะซอร์บ ! ว่าเพลงน้อยกับพวกเราเล็กน้อยเถอะซอร์บ.
- เทพนิมิตร — เอาจริงเสียก่อนเถอะครับ (รับห่อมา)
- สวง — แหม ห่ออะไรครับ ใหญ่โตเหลือเกิน ?
- ผู้แทน — กระตุ้ กระตุ้ถาม.
- มาณพ — เอ ! ท่านผู้แทนไปเอากระตุ้มาจากบางกอกทำไมนะ ที่วังบ้าน
พวกเราก็มืดมไป
- จวน — เอาเถอะครับ เชิญว่าเพลงน้อยกันเถอะ
- ผู้แทน — ใครชวนก่อนซิ ฉันจะร้องตอบ
- ขวัญเรือน — เอ้า พวกเราชวนก่อน

มาณพ

พวกเราทั้งนี้ ยินดีสดชื่น ที่ได้พบผู้แทน ชาวไทย
ท่านยุคศิขรรมไม่ดำเอียง เราได้
ไปนั่งประชุมทุกวันเวลา บ้างหรือไง
ไม่เห็นเหนื่อยกาย

ผู้แทน

ถึงจะเหนื่อยน้อยเมื่อยตา ก็ต้องผนกายา
กันไป

ต้องโต้ต้องแย้ง ต้องแถลงการณ ฝักฝักต้องคม ไม่กลัวใคร
เพราะหวังประโยชน์แก่ราษฎร อยากช่วยทุกชีวิต ทั่วไป

ดวง

ผมอยากจะทราบกิจจา เรื่องอากรค่าขนานันได้ดัด บ้างไหม

ผู้แทน

อากรค่าขนานันได้ดัดแล้ว เหลืออีกกึ่งหนึ่ง ดัดไม่ได้

ประไพ

ท่านกรุณาจดลงมาให้ดัดแล้ว เหลืออีกกึ่งหนึ่ง ไรทำไม

ผู้แทน

ถ้าเด็กค่าขนานันเสียให้หมด รัฐบาลก็อด รายได้(๗)
อันธรรมเนียมค่าฝังเสีย ธรรมเนียมค่าเรือ ฝังพาย
เราให้รัฐบาลบริหารนคร เราต้องเสียอากร ยอมให้

ม.ถ. ผ่อน

ฉันอยากจะรู้ว่าเวลาประชุม เขาโต้เถียงกันกตัญ หรือยังงี้

ผู้แทน

เขาโต้เถียงกันทั้งกลางวันกลางคืน จนดึกจนคืน ไร่ไป(๗)
ใครพูดเกะกะระราน ก็ถูกท่านประธาน เคาะไม้

ผู้แทน

บางที่ควณันนั้นโมโห พุดคำโต ๆ ออกไป (๗)
 ปรึกษาท่านเตือนว่าอย่าเสียดี ให้ถอนคำพันที่ พันใด

ผู้แทน

(๗) ปรึกษาให้ถอนฉันไม่ทำตาม ก็เคยถูกท่านห้ามไม่ให้พูด ต่อไป

สรวง

ผมอยากชอกถาม เอาความอีกนิด ไม่เกี่ยวข้องกิจ ภายใน
 เมื่อท่านผู้แทนอยู่ในพระนคร เคยดูละคร บ้างไหม ?

ผู้แทน

ฉันเคยไปดูละคร กรมคิดปกครอง โรงใหญ่ (๗)
 เมื่อวันเขาเล่นเรื่องเลียดคู่พรหม นั้ชนะเมียของฉัน ร้องให้

ผ่อน

ได้ข่าวละครเรื่องเลียดคู่พรหม ว่าเป็นเรื่องสำคัญ จับใจ
 สอนให้เตรียมพร้อมยอมเสียสละ ให้คนมีมานะ สู้ตาย

ประไพ

นอกจากเรื่องตะเมงตะคร กรมคิดปกครอง งานใหญ่
 บำรุงการช่างตั้งหลายแผนก มีของแปลก ๆ มากมาย
 การได้วาทกัมม์หลายแห่ง ใช้นั้จะแกดั่ง ชมใคร

ทั้งหอสมุดที่เป็นสาขา ก็เปิดถึงสี่สิบห้า แห่งได้ (๗)
 เขาทำเขาเดินเป็นงานเป็นการ จะขงงบประมาณให้เขาบ้างไหม ?

ผู้แทน

เรื่องงบประมาณนั้นเป็นการลำบาก ขนกันมาก ๆ ไม่ได้
 แต่คงจะขึ้นให้ตามสมควร รอไว้เมื่อจวน ปีใหม่ (๗)
 ต้องฟังกรมหลวงวิจิตร ๗ คู่มือ ถ้าแกงดี ๆ เราให้

ม.ถ. ผ่อน

ฉันเคยไปดูละคร กรมศิลปากร โรงใหญ่
 แต่โรงละครยังไม่งามตา ไม่มีเผือกมีฝา อย่างไร (๗)
 ทั้งโรงก็แคบไม่พอกับคน ดูข้างยากจน เหลือใจ

โกมาตรย์

ชาวต่างประเทศมาดูละคร เขาคงจะก่อน ว่าได้
 ว่าโรงละครไม่น่ารัก ไม่สมเกียรติศักดิ์ กรุงไทย (๗)
 พวกแขกเมืองเขาคงตำหนิ ท่านผู้แทนด้วย บ้างไหม ?

ผู้แทน

ฉันเคยได้คิดสร้างโรงละคร ให้ศิลปากร เสียใหม่ (๗)
 เราให้ตามแผน ทำสนามกีฬา ที่นี้แสนกว่า ๆ ควรให้

ดวง

เราขอเคารพ จบการแต่ง มิใช่จะแกงดั่งว่าใคร

ท่านผู้แทน แด่นกรรณา ผู้สละเวลา มาให้
 พวกเราได้พบ ได้นบพระคุณ รู้ดีกว่าอื่น ออกใจ
 เราขออำนาจ อวยพร แก่ท่านที่จะจร ไปไกล

ม.ด. ผ่อน

ขอเชิญคุณพระโคตรรัตน จงช่วยจัดโพยภัย
 ความทุกข์ข้อย่าได้ความไข้อย่ามี ขอให้สวัสดีมีไชย

ประไพ

(๗) เมื่อถึงคราวเด็กดมัยข้างหน้า ให้ได้รับเด็กมา อีกใหม่.

หอสมุดแห่งชาติหลวง

ศิลปวัฒนธรรม

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ
ในประเทศไทย
ของ

หลวงบริบาลบุรุษภัณฑ์ หัวหน้ากองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ

คำชี้แจงของผู้เรียบเรียง

บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม ขอแจ้งว่าได้เรียบเรียงโบราณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป
วัตถุ พิมพ์ลงในหนังสือศิลปวัฒนธรรมฉบับแรกนี้ และขอให้อาจารย์เป็นผู้
เขียนเองด้วย

โบราณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปนั้นมากมายหลายเรื่อง แต่เฉพาะในพิพิธภัณฑ-
สถานแห่งชาติแล้วต้องนับว่าพระพุทธรูปเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องอื่น ๆ ด้วยมีมากมาย
หลายสมัยด้วยกัน ถ้าไม่ได้ใจจริง ๆ แล้วก็ยากที่จะจำได้ว่าลักษณะอย่างไร
เป็นสมัยไหนยุคไหน เพราะฉะนั้นถ้าคิดเขียนลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ขึ้นมาก็
ก็คงจะเป็นประโยชน์ แก่ผู้สนใจเรียนมากทีเดียว อันที่จริงพระพุทธรูปที่ดี เทวรูปที่ดี
หรือลวดลายอื่น ๆ ก็ดี ยุคหนึ่งสมัยหนึ่งทำลักษณะต่าง ๆ กันทั้งนั้น ถ้าเราใช้ความสังเกต
ให้ดี ก็จะจับหลักได้ว่าลักษณะอย่างไรเป็นสมัยหรือช่วงยุคไหนถึงจะมีลักษณะ

แตกต่างกันออกไปบ้างก็ไม่สู้มากมายนัก ถ้าเราเรียนส่วนใหญ่ไว้เป็นหลักแล้วก็จะเข้าใจ
 ส่วนย่อยได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ข้าพเจ้าจึงรับปากแก่บรรณาธิการ
 หนังสือพิมพ์ คิดปากว่าจะเขียนลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ที่พบในประเทศไทยมาให้
 แต่เรื่องนี้เป็นเทคนิคคงจะทำให้ผู้ไม่สนใจอ่านไม่สนุกเลย แต่ถ้าเป็นนักเถรเถนพระพุท
 รูปหรือเรียนลักษณะพระพุทธรูปแล้ว อาจใช้เป็นหนังสือสำหรับสอบส่วนได้บ้าง ข้าพ
 เจ้าจึงขอขใจให้ท่านผู้อ่านหนังสือคิดปากกรทราบไว้ด้วย กับขอท่านอย่าเข้าใจว่าลักษณะ
 พระพุทธรูปทุกถ้าวจะถูกต้องหมดทุกอย่าง เพราะบางทีในยุคนั้นสมัยนั้นเองทำแตก
 ต่างออกไปจากที่กล่าวไว้ก็มี และที่ทางกองพิพิธภัณฑ์ยังไม่ได้พบได้เห็นก็ยังมีอีก
 มาก อนึ่งรูปที่ใช่เป็นตัวอย่างก็แสดงเพียง ๘ รูปเท่านั้น หากพอแก่ความต้องการที่จะ
 สอบไม่ ถ้าให้ได้ประโยชน์พอสมควร จะต้องใช้รูปอย่างน้อย ๒๓ รูป คือสมัยละ ๓ รูป
 เป็นอย่างน้อย เพราะบางสมัยลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปท่านนักมคคงหลายอย่าง แต่
 ที่ได้ใช้รูปเพียง ๘ รูปนั้น ก็เพื่อไม่ให้สับสนเปิดองในการพิมพ์มากนัก เพราะฉะนั้นถ้าขาด
 ตกบกพร่องอย่างไร ขอท่านผู้อ่านได้ให้อภัยด้วย.

บริหารลบุรีรักษ์

“พระพุทธรูปเป็นของพวกโยนก คือฝรั่ง ไม่สามารถจะรับรัชทายาทได้ ราชอาณาจักร
 ชาติกรกซึ่งเดิมใส่ในพระพุทธศาสนา คิด กักตบแยกกันออกเป็นประเทศต่างๆ ทาง
 ประดิษฐ์ขึ้นในคันธารราชก่อน เมื่อราว พ.ศ. ฝ่ายอาเซียน พวกโยนกที่เป็นเจ้าบ้านพานเมือง
 ๓๗๐ มีเรื่องตำนานดังจะกล่าวต่อไป คือ ต่างกตงคนขึ้นเป็นอิสสระหลายอาณาจักร
 ครั้งพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช สามารถ ด้วยกัน แล้วชักชวนชาวโยนกพรรคพวกของ
 เมื่ออาณาจักรตั้งแต่ยุโรปตลอดมาจนในอิน คนให้มาตั้งภูมิดำเนาทำมาหากิน เป็นมูลเหตุ
 เดียวข้างฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ นั้น ตั้ง ที่จะพวกโยนกมาอยู่ในแผ่นดินอินเดียตอน
 พวกโยนกที่เป็นแม่ทัพนายกองครองบ้าน ชายแดนข้างด้านตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งเรียก
 เมืองรักษาพระราชอาณาจักรตลอดมา กันว่าอาณาจักรคันธารราช (เดี๋ยวนี้อยู่ใน
 ครั้นพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ดันพระชนม์ ผู้ขึ้น แดนประเทศอาฟกานิสถานบ้าง อยู่ในแดน

อินเดียของอังกฤษ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือบ้าง) ในสมัยนั้นอยู่ในประเทศบัคเตรีย ซึ่งแม่ทัพโยนกคนหนึ่งตั้งตัวเป็นเจ้า ครั้นต่อมาเจ้าเมืองบัคเตรียแพ้สงคราม ต้องตัดอาณาเขตคั่นขารราชูให้แก่พระเจ้าจันทรคุปต์คั่นราชวงศ์โมริยะ อันเป็นองค์พระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่คั่นขารราชูก็ตกมาเป็นเมืองขึ้นของมคธราช เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้าอโศกอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงให้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในคั่นขารราชู และพึงตั้งนิษฐานว่าพวกโยนกที่ตั้งภูมิดำเนาอยู่ที่นี่ คงเข้ารีตเลื่อมใสมีมากน้อย แต่เมื่อพินีสัยราชวงศ์โมริยะมาถึงสมัยราชวงศ์สุริยะ ราชวงศ์สุริยะมีอำนาจน้อยไม่สามารถปกครองไปถึงคั่นขารราชูได้ พวกโยนกในประเทศบัคเตรียก็ก่อกบฏขยายอาณาเขตรุกแดนอินเดียเข้ามาโดยลำดับ จนได้คั่นขารราชูและบ้านเมืองในดุ่มแม่น้ำสินธุ มีเมืองตักกศิลาเป็นต้นไว้ในอาณาเขตต์โดยมาก จึงรวมเอาอาณาเขตต์เข้าเป็นประเทศคั่นขารราชู ตั้งเป็นอิสสระมีพระเจ้าแผ่นดินโยนกปกครอง ตั้งแต่ราว พ. ศ. ๓๐๐ เป็นต้นมา

ประเทศคั่นขารราชูนี้ ชาวเมืองโดย

มากนับถือพระพุทธศาสนาสืบมาตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราช พวกโยนกที่ตามมาขึ้นหลังเมื่อมาได้เข้ามาตั้งมณฑลกับพวกชาวเมือง ก็เห็นจะเข้ารีตเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นยังถือศาสนาเดิมของพวกโยนก มาจนถึงราว พ.ศ. ๔๖๐ พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งทรงพระนามว่า เมณินเดอร์ หรือที่เรารู้จักกันดีว่า พระยามิตินทร (ในเรื่องมิตินทปัญหา) มีอำนาจมาก ทำสงครามแผ่อาณาเขตต์เข้าไปในมัชฌิมประเทศจนถึงมคธราชู ได้ทราบวิธีปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช และได้เข้ามาคบคุ้นเคยกับผู้นับพระพุทธรูปศาสนา คือพระนาคเสนเป็นต้น ก็ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกทูลบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองขึ้นในประเทศคั่นขารราชู

ในเวลานั้นชาวอินเดีย ยังถือคตินิยมที่ไม่สร้างรูปเคารพกันอยู่สืบมาแต่ประเพณีเดิม เพราะฉะนั้นการสร้างเจดีย์วัตถุ ถ้าแห่งใดจะต้องทำเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าก็คิดว่าเครื่องหมายอย่างอื่นขึ้นแทนพอให้รู้กัน เช่นคอนพระศรีวิชัย ทำเป็นพุทธรูปนั่งงอเข่า มีรูปคันโพงประกอบ และคอนประทาน

ปฐมเทศน์ทำแต่พุทธรูปดั่งกัและรูปอื่นๆ
 วัคคีย์ประกอบเป็นต้น แต่พวกโยนกเป็น
 ชาวต่างประเทศไม่เคยถือข้อห้ามการทำรูป
 เคารพ ซ้ำคติศาสนาเดิมของพวกโยนกก็
 เดิมใช้ในการสร้างเทวรูปสำหรับสักการ
 บูชาด้วย พวกโยนกไม่ชอบคติของอินเดีย
 ที่ทำรูปสิ่งอื่นสมมติแทนพระพุทธรูป จึง
 คิดทำพระพุทธรูปขึ้นในคันธารราษฎร์เป็นปฐม
 ในระหว่าง พ.ศ. ๓๖๓-๓๘๓ ตามที่ได้กล่าว
 มามีหลักฐานด้วย พระพุทธรูปขึ้นแก่ที่
 สุด ซึ่งตรวจพบในอินเดียพบในคันธาร
 ราษฎร์ และเป็นแบบอย่างช่างโยนกทำทั้งนั้น
 เมื่อพระพุทธรูปขึ้นใครเห็นก็คงชอบใจ จึง
 เลยเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในการ
 สร้างพระพุทธรูปกันในคันธารราษฎร์ แต่ความ
 นิยมยังไม่แพร่หลายไปถึงประเทศอื่นในอิน
 เดีย ด้วยอาณาเขตคันธารราษฎร์เมื่อสมัย
 พระยามินทรไม่กว้างขวางเท่าใดนัก ซ้ำ
 เมื่อสิ้นพระยามินทรแล้วเชื้อพระวงศ์ได้
 ครองคันธารราษฎร์ต่อมาเพียงสัก ๕๐ ปี ก็เลย
 บ้านเมืองแก่พวกสะกะ คือลงมาจากกลาง
 ทวีปเอเชีย พวกสะกะได้ครองคันธารราษฎร์
 อยู่ไม่นานนัก ก็มีพวกกุศานะ (จีนเรียก
 ยูเอ๋ หรือ ยิวอี้ Yuehehi) ยกมาจากทาง

ปลายแดนประเทศจีน จึงได้คันธารราษฎร์จาก
 สะกะอีกเล่า ในสมัยเมื่อพวกกุศานะครอบ
 ครองคันธารราษฎร์ มีพระเจ้าแผ่นดินใน
 กุศานะราชวงศ์องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า
 พระเจ้ากนิษกะ ได้ครองราชสมบัติใน
 ระหว่าง พ.ศ. ๖๖๓ จน พ.ศ. ๗๐๓ สามารถ
 แผ่ราชอาณาจักรออกไปทั้งทางข้างเหนือ
 และข้างใต้ ในมีชัยมณฑลทั้งหมดได้
 ในราชอาณาจักร เป็นพระเจ้าราชา
 ธิราชขึ้นเหมือนอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช
 ชะรอยเมื่อพระเจ้ากนิษกะคิดหาวิธีปกครอง
 พระราชอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาลนั้น
 จะได้ทราบวิธีการปกครองของพระเจ้าอโศก
 ซึ่งรวมพุทธจักรกับอาณาจักรเป็นอันหนึ่ง
 อันเดียวกัน พระเจ้ากนิษกะก็เลื่อมใสใน
 พระพุทธศาสนา ประกาศพระองค์เป็นพุทธ
 ศาสนูปถัมภก ปกครองราชอาณาจักรตาม
 แบบอย่างครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ให้
 ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเหมือนครั้งพระ
 เจ้าอโศก ต่างกันแต่ในครั้งนั้นทำในภาษา
 สันสกฤตแทนภาษามคธเท่านั้น ในการ
 ประกาศพระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ
 นั้น พระเจ้ากนิษกะก็ได้ทรงกระทำเช่นเดียวกับ
 พระเจ้าอโศกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
 ด้วิธีการสร้างพระพุทธรูปจึงแพร่หลายทั้ง

ในอินเดียและในต่างประเทศ ในรัชสมัย
พระเจ้ากนิษกะเอง

พระพุทธรูปซึ่งพวกโยนกคิดสร้างขึ้น
ขึ้นแรกทีเดียว (คือ ครึ่งพระยามิตินทร์)
นั้นจะเป็นอย่างไรยังไม่ได้พบตัวอย่าง ที่
ปรากฏอยู่เป็นแบบอย่าง ตั้งแต่ ครึ่ง สมัย
พระเจ้ากนิษกะมาเป็นพัน แต่เมื่อเฝ้าเห็นพอ
สันนิษฐานได้ว่า การที่สร้างพระพุทธรูป
ขึ้นที่แรก ช่างผู้คิดแบบอย่างเห็นจะรู้สึก
ยากมากทีเดียว ด้วยมีข้อสำคัญบังคับอยู่
๒ อย่าง คือ อย่าง ๑ จะต้องคิดทำให้แปลก
กับรูปอื่น ๆ จนใครเห็นก็ให้รู้ได้ทันทีว่า
เป็นรูปพระพุทธเจ้า กับอีกอย่าง ๑ จะต้อง
ทำให้งามถูกใจบรรดาผู้ซึ่งเลื่อมใสในพระ
พุทธศาสนา หรือถ้าจะว่าอีกนัยหนึ่ง ก็คือ
จะต้องคิดทำให้เหมือน พระพุทธเจ้า ความ
ความนิยมของคนทั้งหลาย ก็ในขณะเมื่อ
แรกคิดสร้างพระพุทธรูปนั้น พระพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วหลายร้อยปี
รูปพรรณสัณฐานของพระองค์เป็นอย่างไร
มีแต่คำบอกเล่ากล่าวสืบกัน มาว่าเป็นเช่น
นั้น ๆ เช่นว่ามีลักษณะอย่างมหาบุรุษใน
คัมภีร์มหาปุริสลักษณะของพราหมณ์ ซึ่ง

แต่งไว้แต่ก่อนพุทธกาลเป็นต้น ช่างผู้คิด
ทำพระพุทธรูปได้อาศัยคำบอกเล่าเช่นว่า
อย่างหนึ่ง กับอาศัยความรู้เรื่องพุทธประวัติ
เช่นว่าพระพุทธองค์เป็นกษัตริย์ชาวมัชฌิม
ประเทศ เสด็จออกบวชบรรพชาเป็นสมณะเป็น
ต้น กับอาศัยแบบอย่างอันปรากฏอยู่
ในจารึก ประเพณี ของชาว มัชฌิม ประเทศ
ดังเช่น กิริยาที่ นั่ง ขัดสมาธิ และ ครองผ้า
กาฬาวาสตรเหมือนอย่างพระภิกษุ ซึ่งยังมีอยู่
ในสมัยนั้นเป็นต้นอีกอย่างหนึ่ง นอกนั้นก็
อาศัยแต่คติที่นิยมว่าดังงามในกระบวนช่าง
ของชาวโยนก เป็นหลัก ความคิด ที่ ทำพระ
พุทธรูปขึ้น โดยรู้ว่าไม่เหมือนพระองค์พระ
พุทธเจ้า เพราะฉะนั้นก็สามารถทำให้คนทั้ง
หลายนิยมยอมรับนับถือว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้า
ได้ตราบเท่าที่เป็นช่างที่ฉลาดแท้ทีเดียว”^๑

ตั้งแต่พระพุทธรูปเกิดขึ้นในคันธารราชู
ความนิยมบูชาพระพุทธรูปก็แพร่หลายลงมา
ทางข้างใต้ จนชาวมคธและมณฑลอื่นละ
คติเดิมที่ถือว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพ พวกกัน
เลื่อมใส ในการ สร้างพระพุทธรูปทั่วไปใน
ประเทศอินเดีย ประเทศทั้งหลายภายนอก
อินเดีย ที่ได้รับ พระพุทธ ศาสนาไว้แต่ ครึ่ง

พระเจ้าอโศก ก็คงจะได้รับลัทธินิยมการ
สร้างพระพุทธรูปกันขึ้นทั่วไปตามกาลสมัย
แต่แบบ อย่าง พระพุทธรูป ที่คิดขึ้น ครั้งแรก
และครั้งพระเจ้ากนิษกะนั้น เป็นของทำขึ้น
ตามความเห็นวาทังามของช่างกรีก ซึ่งเป็น
ชาวต่างประเทศ จะทำให้ชาวอินเดียหรือ
ชาวประเทศอื่นนอกอินเดีย เห็นด้วยงาม
ไปด้วยทุกอย่างนั้นไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็น
ธรรมดา อยู่เอง ที่ต้อง มีการ แก้ไข เปลี่ยน
แปลงเกิดขึ้น ตามความเห็น ของชาวประเทศ
นั้น ๆ เช่นพระพุทธรูปกรีก ทำพระศอกเป็น
เส้นอย่างผมนคนดำมัญญู ชาวอินเดียเห็นว่า
ไม่สวยงามหรือไม่ถูก แก้ไขทำเส้นพระศอกเป็น
อย่างกันหอย หรือจักรซึ่งชาวโยนกทำเป็น
จักรรี ชาวอินเดียแก้ไขเป็นจักรบาง ๆ ไม่มี
ริ้วแนบติดกับพระองค์ และที่สุดพระพักตร์
ซึ่งพวกกรีก ทำอย่างพักตร์ เทวรูป ของเขา
ชาวอินเดียก็เปลี่ยนให้เป็นอย่างหน้าคนอิน
เดียเป็นต้น โดยนิยมประเทศทั้งหลายที่ได้
รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปไป ก็คง
จะได้ แก้ไข เปลี่ยน แปลงไป แห่ง ละเล็กละ
น้อย นี่เองเป็นมูลเหตุเกิดแบบอย่างพระ
พุทธรูปฝีมือช่างในประเทศต่าง ๆ ขึ้น แต่
แบบอย่าง พระพุทธรูป ฝีมือช่างต่างประเทศ

นี้ จะไม่กล่าวถึงในที่นี้ จะกล่าวแต่ฝีมือ
ช่างในประเทศสยามสืบต่อไป

สมัยทวารวดี

(ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐)

ประเทศสยามเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณ
ภูมิประเทศ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของ
พระเจ้าอโศก ว่า พระโสดนะและพระอศตร
เถระศาสนทูตของพระเจ้าอโศก ได้เป็นผู้
นำพระพุทธรูปค่านามาเผยแพร่ ข้อนี้นี้
โบราณวัตถุที่พบใน จังหวัด นครปฐม เป็น
เครื่องประกอบอยู่หลายสิ่ง เช่นพระสถูป
รูปทรง บาตร ค้ำ และ เฒ่าชากรรมจักร กับ
กวางหมอบ ซึ่งเป็นของทำแทนพระพุทธรูป
ในสมัย เมื่อยังไม่มี คตินิยม สร้าง องค์พระ
พุทธรูป ขึ้นเคารพบูชา คติที่สร้างสิ่งอื่น
แทนรูปเคารพอื่นเป็นคติในอินเดียครั้งพระ
เจ้าอโศกนั้นได้มีมาแพร่หลายขึ้นที่จังหวัด
นครปฐม เพราะฉะนั้นจึงน่าเชื่อเป็นอย่างยิ่ง
ว่า จังหวัดนครปฐมจะได้รับลัทธิพระพุท
ธูค่านามาค่าครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชเป็น
แน่ เมื่อเชื่อว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้าอโศก
จะได้มาถึงสุวรรณภูมิจริงแล้ว ก็ควรจะ
เชื่อด้วยว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้ากนิษกะก็ได้

มาถึงสุวรรณภูมิเหมือนกัน ขอนแก่นมีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐมเป็นหลักฐานยืนยันอยู่ เช่นสถูปมหายานจารึกคาถา เขมมา ฯ ด้วยตัวอักษรและภาษาสันสกฤตกับทั้งพระพิมพ์มหายานอีกมากมาย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่พบในจังหวัดนครปฐมนั้น มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๑๕๐) ก็คงจะเป็นเพราะมีผู้นำแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยนั้นเข้ามาในประเทศนั้น ชาวประเทศนั้น เห็น ด้วยงาม ก็นิยม ทำ ตาม อย่างกัน

ที่ทางโบราณคดีเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า "สมัยทวารวดี" นั้น ก็เพราะเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๕๐ มีจดหมายเหตุจีนกล่าวถึงอาณาจักรใหญ่อันหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร (พะม่า) และเมืองอิศานบูร (เขมร) ว่าชื่อ "ทวารวดี" ตรงกับชื่อ อาณาจักร อันหนึ่งใน ประเทศสยาม ส่วนข้างใต้ในสมัยนั้น คือท้องที่ซึ่งเคยกำหนดเป็นมณฑลกรุงเทพ ฯ มณฑลอยุธยา มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีน ราชธานีเห็นจะอยู่ที่นคร

ปฐมบัดนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสร้าง กรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี ของประเทศสยาม จึงขนานนามว่า "กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา" ซึ่งให้หมายความว่า "ศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี" ดังนี้ อย่างไรก็ตามก็ดีในบัดนี้ นักปราชญ์ ทางโบราณคดีทั้งไทย และ ต่างประเทศ ได้เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าเป็นของสมัยทวารวดีกันทั่วไปแล้ว

พระพุทธรูปแบบนี้ พบมากใน มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี มณฑลอยุธยา และมณฑลปราจีน แต่ยังมีอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งได้พบมากเหมือนกัน คือที่ตำบลวังปลัด อำเภอฟุไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ มณฑลนครราชสีมา ที่ในตำนานมรดกทรงนี้ได้พบพระพุทธรูปแบบสมัยทวารวดีมาก คล้ายกับว่าเป็นบ้านหลังที่เดียว เป็นเคาเงื่อนน่าจะสันนิษฐานว่า กรุงทวารวดีแผ่อาณาจักรออกไปถึงมณฑลนครราชสีมาด้วย

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยทวารวดี

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำด้วย ศีลา ดินเผา และโลหะ แต่จะทำด้วยวัตถุอย่างใดก็ตาม ลักษณะคงจะคล้ายคลึงกันทั้งนั้น คือ

รูปที่ ๑

พระพุทธรูปปางสมาธิ สมุดหนิ สมัยทวารวดี ได้
ในลำนํ้ามูล จังหวัดนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้า
ดำรงราชานุภาพประทานยืม อยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ

เกตุมาดาเป็นค่อมสั้น ขมวดพระเกศโตและ
บ้าน ไม่มีไรพระศก พระนาคคดเคี้ยว
หลังพระเนตร หนุนจนเกือบได้ระดับ กับพระ
นาคพระโขนงยาวเหยียด พระพักตร์แบน
กว้างพระโอษฐ์เบะ พระหนุบ้าน จีวร
บางแนบติดกับพระองค์ ตั้งขามีทั้งอย่าง
สั้นเพียงพระก้น และยาวเลยลงมาจนจด
พระนาภี พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ บัว
รองฐานก้นใหญ่ กตางก้นมักเป็นต้น มี

ก้นเล็กแหลมมีทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และบัว
หงายอย่างเดียวเกสรหยาบ พระอินโถหะ
มักมีประภามณฑล และพระที่นั่งมักมีเรือน
แก้วด้วย มี ๒ ยุค คือยุคแรกพระพักตร์ยาว
และกลมกว่ายุคหลังเล็กน้อย เหมือนพระ
พักตร์พระพุทธรูปอินเดีย ครึ่งราชวงศ์คุป
ตะทีเดียว ยุคหลังพระพักตร์แบนและกว้าง
กว่ายุคแรกเล็กน้อย ฐานว่ายุคแรกจะเป็นฝีมือ
ช่างนครบาลอาจารย์ซึ่งแม่นยำในลักษณะ
ของพระพุทธรูปอินเดียทำเอง ต่อมาชาว
พื้นเมืองทำไม่ได้ดีเท่านี้ หรือไม่นิยมแบบ
นี้ พระพักตร์จึงกลายไปเป็นอย่างที่ ๒ ซึ่ง
ได้พบเป็นจำนวนมากกว่าอย่างที่ ๑ แต่ส่วน
อื่นๆ ไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เห็น
เขาก็มองให้รู้ ได้เสมอว่าเป็นสมัยเดียวกัน

พระพุทธรูปสมัยนี้พบได้พบแล้ว มี ๔ ปาง
ด้วยกัน คือ:-

๑. ปางปฐมเทศนา ปางนี้ทำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กด้วยศิลาและโลหะ มีทั้ง
อย่างนั่งห้อยพระบาท และนั่งขัดสมาธิ
๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รูปที่ ๑)
ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ ควรสังเกตไว้
อย่างหนึ่งว่า การขัดสมาธิของพระสมัยนี้
ผิดกับสมัยอื่นๆ คือขัดหลวมๆ บางที่

พอผ้าเท้าซ้อนกันเท่านั้น และบางรูปแปลก
มาก ๆ คือขัดปลายเท้าเฉียงลง จนเห็น
กันเผยออก

๓. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร ปาง
นโม้นอย พบแต่ทำด้วยโลหะ

๔. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำทั้ง
ด้วยศิลาและโลหะ

๕. ปางมหาปาฏิหาริย์ พบแต่ทำด้วย
ศิลา

๖. ปางประทานอภัย ทำทั้งด้วยศิลา
และโลหะ

๗. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา

๘. ปางโปรดสัตว์ (คือพระหัตถ์ขวา
จับนิ้วพระหัตถ์ทำแสดงธรรม พระหัตถ์
ซ้ายหงายฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้า ในท่า
ประทานพร) พบแต่ทำด้วยโลหะ

สมัยศรีวิชัย

(พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๓๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นแบบอย่างฝีมือ
ช่างของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งราชธานีอยู่
ในเกาะสุมาตรา ช่างศิลปะประจิม ของเมือง
ปาเล็มบังในบัดนี้ แม้อาณาจักรจะไปจนเกาะ
ชวาและมาในแหลมมลายูของไทย มี

เมือง นคร ศรีธรรมราช และไชยาเป็น ต้น
ศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัย จึงได้แพร่
หลายมาถึงบังกีไคของประเทศสยาม ศิลป
ของกรุงศรีวิชัยนี้ เดิมทีเดียวก็ได้รับมาจาก
ชาวอินเดียเหมือนกันกับพวกกรุงทวารวดี
แต่จะรับมาเมื่อไร ได้แต่สันนิษฐาน เห็น
จะเป็นคราวเดียวกับที่พวกอินเดียย้ายไต่ไป
ตั้งเมืองจัมปานคร ซึ่งเรามักเรียกกันว่า
เมืองจาม อยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้
เมืองเว้บัดนี้ เพราะของโบราณยุคนี้เป็น
ต้นว่ารูปจำหลักหรือถวดยลาย หรือแบบ
อย่างการทำเจดีย์วัดทุ่งที่ในชวา, ในเมือง
ไทย และที่เมืองจาม แบบอย่างละม้ายคล้าย
กันมาก คงจะเป็นสกุลช่างอันเดียวกันเป็นแน่

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

เกตุมาดาเป็นค่อมสันคล้ายสมัยทวารวดี
แต่ขมวดพระเกตุเล็กน้อยเยื้องกว่าสมัยทวาร
วดีโดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระ
ศกก็มีมุนาโลมในระหว่างพระโขนง และ
มีใบโพธิ์คดที่พระเกตุมาดา พระนาค
เรียบพระโขนงโค้ง พระพักตร์แบนเหมือน
สมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่แบนเหมือนสมัย
ทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แบะ ดังสามัญชาวดง

รูปที่ ๒

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย ได้มา
จากไหนไม่ปรากฏ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทาน

มาได้พระถัน บัชรองฐานก่ดบใหญ่ มีส่วน
กว้างมากกว่าของสมัยทวารวดี กับมีก่ดบ
เล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ ก่ดบ เกสรตะเยียด
พระหัตถ์และพระบาทมักทำได้สั้นกับองค์
ไม่ใหญ่เหมือนของสมัยทวารวดี ถ้าเป็นพระ

นั่งโดยมากมีเรือนแก้วด้วย แต่ต่างกับของ
สมัยทวารวดีซึ่งมักทำเป็นเกาอี้ สมัยนั้นมัก
ทำเป็นรูปใบโพธิ์และมียอดเป็นฉัตร ถ้าเป็น
พระยืนบางทีไม่มีชายจวรเลย ที่มี ๒ ข้าง
และข้างเดียวเหมือนสมัยทวารวดีก็มี

พระพุทธรูปสมัยนั้นน้อย มีพระโพธิ์
สัตว์เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นคติมหายาน
ซึ่งนับถือพระโพธิ์สัตว์เป็นสำคัญ มักได้พบ
ทางบักข ไต๋ม้งจังหวัดสุราษฎร์ นครศรี
ธรรมราชและสงขลาเป็นต้น ทางเหนือเคย
ได้พบบ้างในจังหวัดมหาสารคาม แต่เป็น
ของขนาดเล็ก ซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะมีผู้พา
เอาไปไว้ในภายหลังก็เป็นได้ เท่าที่ได้พบมา
แล้วมี ๖ ปางคือ:-

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร ทำ
ด้วยโลหะ (รูปที่ ๒)

๒. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ

๓. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วย
โลหะ

๔. ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ

๕. ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ

๖. ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะ

ที่เป็นปางสมาธิ ปางมหาปาฏิหารย์
และปางเทศนา มีพบแต่ที่ทำเป็นพระพิมพ์

สมัยลพบุรี

(พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐)

พระพุทธรูป สมัยนี้ เป็นแบบ อย่างฝีมือ
ช่างขอม มีทั้งทำตามคติพินยาน ซึ่งมีอยู่
เป็นตงเดิมแต่ครั้งสมัยทวารวดี และคติ
มหายานซึ่งได้รับมาแต่สมัยศรีวิชัย และ
พวกขอมนำเข้ามาแต่ประเทศกัมพูชาอีก ที่
เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าสมัยลพบุรีนั้น ก็
เพราะ เมื่อ ขอม มีอำนาจ ปกครอง ประเทศ
สยามอยู่นั้น ติงราชธานีของอุปราชอยู่ที่
เมืองลพบุรี นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงได้
เอานามราชธานีครั้งนั้นมาเป็นชื่อสกุลช่าง
ขอมในประเทศสยามเพื่อให้จำง่าย มิได้
หมาย ความว่า เป็น ของ ทำ เฉพาะ แค่นั้น
จังหวัดลพบุรีเท่านั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรี

พระ พุทธรูป สมัยนี้ มีพบใน ตอน กลาง
ของประเทศสยามมากที่สุด แต่ทั้งทางเหนือ
และทางใต้ก็ได้พบประปรายทั่วไป ลักษณะ
พระพุทธรูปสมัยนี้ ยังคงทำเกตุมาดาเป็น
ค้อมเหมือนกับสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูป
ร่างไปหลายอย่าง คือ เป็นอย่างกันหอยบ้าง
อย่างฝ่ามือรอบบ้าง อย่างมงกุฏเทวรูปบ้าง

รูปที่ ๓

พระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลา สมัยลพบุรี พบที่วัด
มหาธาตุเมืองลพบุรี ข้ายมาจากอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน
อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

อย่างเป็นดอกบัวแต่เห็นก้นรอบ ๆ บ้าง
มีไร พระ ศักดิ์ใหญ่ กว่า ของ สมัย ศรีวิชัย
เส้นศกทำเป็นอย่างเส้นผมคนบ้าง เป็น
ขมวดตะเถียคบ้าง หยาบบ้าง ศิลาภรณ์
ทำอย่างทรงเขียดบ้าง กระบังหน้าบ้าง พระ
พักตร์กว้าง พระโอษฐ์เฝะ หนุ่บ้าน พระ
ยืนทำเป็นอย่างห่มคลุมทั้งนั้น พระนั่งทำทง
อย่างห่มคลุมและห่มคอง ดังชาฎิยาว
ลงไปจนจดนภาซ้ายอันตรวาสก (ตะบง)
ข้างบนเผยอเป็นต้น โดยมากพระกรรม

ยาวย้อยจนจดพระอังสะ ที่เป็นขนาดใหญ่
ทำเส้น พระศก เป็น อย่างบัวหงาย^๕ เบย^๕ ก็มีเป็น
อย่างเส้นผม คนแต่ละเป็นหนามขน^๕ ก็มีที่ทรง
เครื่องมีฉลวดง่า^๕ ก่า^๕ ไถ^๕ แขน และประคค
เป็นลวดลายแบบขอมติดกับสมัยอื่น ๆ บัว
รองฐานทำทั้งอย่างบัวหงายบัวคว่ำก็มี บัว
หงายอย่างเดียวก็มี และบัวคว่ำอย่างเดียว
ก็มี แต่บัวขอมดังเกิดได้ยากกว่าบัวสมัย
อื่น ๆ คือ เป็นอย่างชนิดบัวหงาย^๕ เบย^๕ หรือ
ปลายกลีบมีขอบ^๕ ทง^๕ หน

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรี^๕ ที่ทำใน
ประเทศสยาม และพระพุทธรูปขอม^๕ แท้ที่^๕ ทำ
ในประเทศกัมพูชา คำศร^๕ ราช^๕ รัย^๕ ยอ^๕
เซเต^๕ ได้เป็นผู้สังเกตว่าต่างกันเล็กน้อย คือ
พระพุทธรูป^๕ หนึ่งของกรุงกัมพูชา มีส่วนสูง
วัดตั้งแต่ทาบ^๕ เกษตร^๕ ถึงพระเศียร^๕ เท่ากับส่วน
กว้างวัดตรงหน้าคัก แต่พระพุทธรูป^๕ หนึ่งสมัย
ลพบุรี โดยมากมีส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง
พระพักตร์ พระพุทธรูป^๕ สมัย^๕ ลพบุรี^๕ ก็ติดกับ
พระพักตร์ พระพุทธรูป^๕ ของกัมพูชา^๕ อีกเล็ก
น้อย คือพระโขนง^๕ หนุน^๕ เป็น^๕ ดัน^๕ ออก^๕ มา^๕ มาก
พระนาสิก^๕ โกง^๕ และยาว^๕ พระหน^๕ เป็น^๕ ปม^๕ บ้าน^๕
ไร^๕ พระศก^๕ หนา^๕ และโต^๕ เกตุมาตา^๕ ใหญ่^๕ เป็น^๕
รูป^๕ ฝ่า^๕ ฝ่า^๕ มี^๕ ลวด^๕ ลาย^๕ คล้าย^๕ มง^๕ กุฎ^๕ เทว^๕ รูป^๕ และ

อธิบายต่อไปว่า เหตุที่พระพุทธรูปสมัย
ลพบุรีในประเทศสยามต่างกับพระพุทธรูป
ขอมในกรุงกัมพูชา^๕ นั้น^๕ จะเป็น^๕ ด้วย^๕ พระพุท
ธรูป^๕ สมัย^๕ ลพบุรี^๕ เป็น^๕ ฝีมือ^๕ ข่าง^๕ ขอม^๕ ใน^๕ หัว^๕ เมือง^๕
ฝ่ายตะวันตก ไม่ชำนาญในการทำพระพุท
ธรูป หรือมีคำ^๕ ราช^๕ ราช^๕ ทำ^๕ พระพุทธรูป^๕ ติด^๕ กับ^๕ ข่าง^๕
ในกรุงกัมพูชา หรืออีก^๕ หนึ่ง^๕ หนึ่ง^๕ ว่า^๕ อาจ^๕ เป็น^๕
ฝีมือ^๕ ข่าง^๕ ชาว^๕ พนม^๕ เมือง^๕ ทำ^๕ ตาม^๕ แบบ^๕ ขอม^๕
เปลี่ยน^๕ แปลง^๕ ไป^๕ ตาม^๕ ความ^๕ นิยม^๕ ของ^๕ คน^๕ พระ
พุทธรูป^๕ สมัย^๕ ลพบุรี^๕ ใน^๕ ประเทศ^๕ สยาม^๕ กับ^๕ พระ
พุทธรูป^๕ ขอม^๕ ใน^๕ กรุง^๕ กัมพูชา^๕ จึง^๕ ต่าง^๕ กัน^๕ ไป^๕ บ้าง
เล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธรูปสมัย
ลพบุรีและพระพุทธรูป^๕ ฝีมือ^๕ ข่าง^๕ ขอม^๕ ใน^๕ กรุง^๕
กัมพูชา^๕ นั้น^๕ เป็น^๕ ของ^๕ สัง^๕ กต^๕ ได้^๕ ยาก^๕ ที่^๕ สัก^๕ ว่า^๕
แตกต่างกันอย่างไร ถ้าเอาพระพุทธรูป^๕
ฝีมือ^๕ ขอม^๕ มา^๕ องค์^๕ หนึ่ง^๕ โดย^๕ ไม่^๕ ให้^๕ รู้^๕ ว่า^๕ ได้^๕ พบ^๕ ที่^๕
ไหน^๕ แล้ว^๕ ให้^๕ ทาย^๕ ว่า^๕ เป็น^๕ ของ^๕ ทำ^๕ ใน^๕ ประเทศ^๕
สยามหรือในประเทศกัมพูชา^๕ แล้ว^๕ ก็^๕ ยาก^๕ ที่^๕ จะ^๕
ทาย^๕ ได้^๕ ถูก^๕ ต้อง^๕

พระพุทธรูปสมัยนั้นเท่าที่ได้พบแล้ว ทำ
ปางต่าง ๆ ๗ ปาง คือ:-

๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วย
โลหะ

๒. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์

ข้างเดียวและ ๒ ข้าง ทำทั้งด้วยศิลาและ แก้ว แต่ทำพระหัตถ์อย่างปางมารวิชัย
โลหะ ทั้งนั้น จึงไม่นับเป็นปางหนึ่งต่างหาก

๓. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา
๔. ปางโปรดสัตว์ พบแต่ทำด้วยโลหะ
๕. ปางนาคปรก มีทั้งอย่างเดี่ยวและ
อย่างรัตนตรัยมหายาน คือ ษะนิคัมพระ
พุทธรูปนาคปรก (อาทิพุทเจ้า) อยู่กลาง
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นาง
ปัญญาวารมีตา อยู่ข้างซ้าย ทำทั้งด้วยศิลา
และโลหะ

๖. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำ
ทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รูปที่ ๓)
ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ สมัยนี้ไม่มีขัด
สมาธิเพชร

รูปที่ ๔

นอกจากปางต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือพระพุทธรูปตั้งแต่ ๓ องค์ ถึง ๕ องค์ ในฐานอันเดียวกัน ซึ่งอย่าง ๓ องค์ คงจะหมายความว่าถึงพระพุทเจ้ามีกายเป็น ๓ อย่าง คือ สัมโภคกาย ธรรมกาย และนิรมาณกาย ตามคติมหายานอย่าง ๕ องค์ คิดกันคงจะหมายถึงพระพุทเจ้า ๕ พระองค์ ในภัททกถป็นที่ไตร่ตรองไป

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมุทธรณ์ สมัยเชียงแสนชั้นแรก ได้มาจากไหนไม่ปรากฏ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

สมัยเชียงแสน

(พ. ศ. ๑๖๐๐-๒๐๘๕)

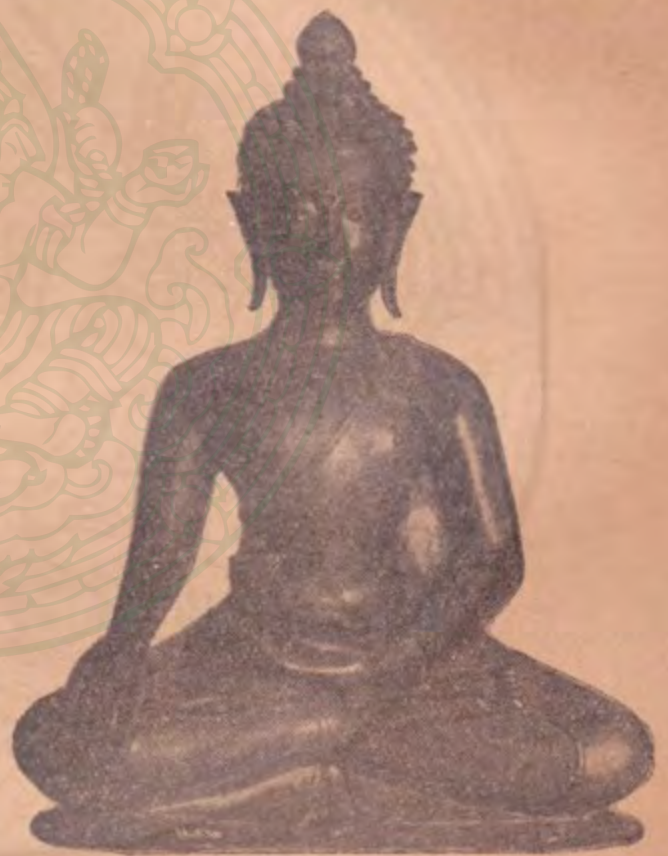
พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นฝีมือช่างไทย ซึ่ง

ได้เข้ามาตั้งภูมิตำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่
โบราณ มีพบมากในมณฑลพายัพ ที่
พบในเมืองเชียงใหม่เก่าเป็นฝีมือช่างดงาม
กว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆ ทางโบราณคดี
จึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยนี้ แบ่ง
ออกเป็น ๒ รุ่น คือ รุ่นแรกและรุ่นหลัง

รุ่นแรกเป็นแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย

ยุค ครองราชวงศ์ปาละ, ซึ่งเจริญใน
อินเดียระหว่าง พ.ศ. ๓๒๗๓-๓๗๕๐ ครั้น
นั้นมหาพุทธวิทยาดียที่เมืองนาถนที เจริญ
รุ่งเรืองเป็นสำนักที่นักปราชญ์ต่างประเทศ
ไปมาอยู่เนื่องๆ ฝีมือช่างอินเดียครองราชวงศ์
ปาละ จึงได้แพร่หลายไปในนานาประเทศ
ฝ่ายตะวันออก มีประเทศพม่าและชวา
เป็นต้น ช่างทำพระพุทธรูปสมัยเชียงใหม่
รุ่นแรกนี้ ก็คงจะได้แบบอย่างมาจากอินเดีย
ด้วยเหมือนกัน แต่จะได้รับมาตรงจาก
อินเดียหรือได้รับต่อมาจากประเทศพม่า
หรือชวา ชื่อนี้ยังไม่มีความแน่นอน
แต่อย่างไรก็ดีพระพุทธรูปสมัยนี้ มีลักษณะ
คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปสมัยอินเดียครอง
ราชวงศ์ปาละทุกอย่าง คือ พระองค์อวบ
อ้วน เกตุมาดาเป็นค่อมกลมหนึ่งซัดสมาธิ
เพ็ชร ระหัดถ์มารวิชัย พระอุระนูน

ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวพระก้น พระ
พักตร์กลมสั้น พระโขนงโค้ง พระนาสิก
งุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม
เส้นพระเกศใหญ่ ไม่มีไรพระศก เส้น
พระศกใหญ่เป็นค่อมกลมหรือเป็นก้น หอย
ฐานมีบัวรอง มีทั้งบัวหงายและบัวคว่ำ
มีก้นบัลลังก์และมีเกสร (รูปที่ ๔)

รูปที่ ๕

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สัมฤทธิ์ ฝีมือช่างนครศรีธรรม
ราช ได้มาจากไหนไม่ปรากฏ พระบาทสมเด็จพระปก
เกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน อยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ

มีพระพุทธรูปอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช (รูปที่ ๕) มีลักษณะเหมือนกับ พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกเกือบทุกอย่าง คือ พระเกตุมาดาเป็นค่อม พระอระนูน ชายสังฆาฏิสั้น เส้นพระศกใหญ่ หนึ่งซัดมาขึ้นเพชรพระหัตถ์ในท่ามารวิชัย ไม่มีไรพระศกที่มีไรพระศกเหมือนในรูปตัวอย่างก็มีแต่น้อย ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ วงพระพักตร์แบนและกว้างกว่า พระโอษฐ์กว้างกว่า ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉกฐานไม่มีบัวรองหรือมีบัวก็เป็นชนิดใหม่ไม่เหมือนกับบัวเชียงแสน ข้อที่พระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนั้น ก็เพราะได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปมาจากครูเดิมอันเดียวกัน คือครูราชวงศ์ปาละ แต่ข้อที่ต่างกันเล็กน้อยนั้นก็เพราะพระพุทธรูป เชียงแสน และ พระรุ่นแรก เป็นฝีมือช่างไทยเหนือ ทำตามอย่างพระพุทธรูปอินเดียครูราชวงศ์ปาละ ส่วนพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช เป็นฝีมือช่างไทยใต้ทำเจือปนด้วยแบบขอม คือ ที่มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะ

ของพระพุทธรูปขอม ด้วยเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ใกล้และมีทางติดต่อกับเมืองลพบุรีมากกว่าเมืองเชียงแสน พระพุทธรูปแบบนทเป็นพระนั่งปางเดียวเท่านั้น คือ ปางมารวิชัยซัดมาขึ้นเพชร

พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นหลัง เป็นของไทยชาวฉานนาและฉานช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนรุ่นแรกมาก คือ ทำพระเกตุมาดาเป็นเปลว หนึ่งซัดมาขึ้นราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกจะเอียงค มีไรพระศกที่แปลกที่สุดนั้น ก็คือเกตุมาดาเป็นเปลวพระพุทธรูป ตั้งแต่สมัยทวารวดี มาจนถึงสมัยเชียงแสนรุ่นแรก ทำพระเกตุมาดาสั้นทั้งนั้น เพิ่งจะมีเกตุมาดายาวเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย อันได้รับแบบอย่างมาจากพวกดังกล่าว พระสมัยเชียงแสนรุ่นหลังนั้นเอาอย่างมาจากสุโขทัยอีกต่อหนึ่ง

พระพุทธรูปสมัยนี้ มีพระนั่งเป็นส่วนใหญ่ พระยืนมีน้อยและสร้างด้วยโลหะเป็นพูน ขึ้นแรกตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ ขึ้นหลังตั้งแต่ ๑๘๐๐ ถึง ๒๐๘๘ คือถึงปีที่พระไชยเชษฐาจากล้านช้างใหม่ ไปครองกรุงศรีสัตนาคนหุตล้าน

ข้าง อันเมืองเวียงจันทร์เป็นราชธานี เพราะต่งแต่คิดปลการทำพระพุทธรูปในถานนาประเทศเลื่อมต่ง มีแต่พระพุทธรูปฝีมือข้างเดว ๆ เป็นพน อันไม่ควรนับเข้าถึงชั้นศิลป์

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทั้ง รุ่ง แรก และรุ่งหลังที่ได้พบแล้ว ทำเป็นปางต่าง ๆ ๖ ปาง คือ :-

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร (รุ่งแรก) และขัดสมาธิราบ (รุ่งหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รุ่งหลัง) มีน้อย ทำด้วยโลหะ

๓. ปางอุ้มบาตร (รุ่งหลัง) ทำด้วยโลหะ

๔. ปางกตรอยพระพุทธรบาท (รุ่งหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕. ปางไสยา (รุ่งหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๖. ปางนั่งห้อยพระบาท (รุ่งหลัง) ทำด้วยโลหะ

สมัยสุโขทัย

(พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๕๓)

พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นของฝีมือช่างไทย

สมัยเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี หรือสมัยราชวงศ์พระร่วงครองกรุงสุโขทัย ในสมัยนี้ได้รับพระพุทธรูปอย่างลังกาวงศ์ เข้ามาประพฤติปฏิบัติในประเทศนี้ เพราะเวลานั้นพระพุทธรูปลังกาในลังกาทวีปกำลังเจริญ

รุ่งเรือง พระสงฆ์ลังกาในครั้งนั้นทรงพระธรรมวินัยรอบรู้พุทธทศนาจนจะพิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่น ๆ เป็นเหตุให้พระสงฆ์

ไทย, มอญ, พม่าและเขมรพากันไปศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีปเป็นอันมาก เมื่อพระสงฆ์ไทยกลับมา ยังได้ชักชวนพระสงฆ์

ชาวลังกามาอยู่ในประเทศนี้ด้วย ชั้นแรกมาอยู่ทางเมืองนครศรีธรรมราช แล้วภายหลังขึ้นไปตั้งสำนักอยู่ในกรุงสุโขทัย และต่อไปจนเชียงใหม่ ชาวประเทศนี้จึงได้

รับแบบอย่างเจดีย์ลังกา มาสร้างกันแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้น รวมทั้งแบบอย่าง

พระพุทธรูปด้วย ขันมีหลักฐาน ด้วยพระพุทธรูปโบราณในประเทศนี้ ตั้งแต่

ก่อนลังกาวงศ์เข้ามา ไม่มีทำเกตุมาดา ขาวเป็นเปลวเลย เพิ่งมีขึ้นในสมัยนี้เป็น

ครั้งแรก พระพุทธรูปที่มีเกตุมาดาเป็นเปลวนี้ เป็นแบบอย่างข้างลังกาเป็นผู้

คิดขึ้นก่อน แปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูป

รูปในประเทศอื่น

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ทำเป็น ๓ ยุค
ยุค แรก มัก ทำวงพระพักตร์กลม ตาม แบบ
พระพุทธรูปลังกา เช่นพระอัฐฐารัตโนวิหาร
วัดสระเกศบดิน ซึ่งนำมาจากวัดวิหารทอง
จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น ยุคกลางเมื่อ
ฝีมือช่างเชี่ยวชาญขึ้น คิดแบบขึ้นใหม่
ทำวงพระพักตร์ยาว พระหนุเหลี่ยม เช่น
พระร่วง ที่พระปฐมเจดีย์ และ พระสุรภูมิพุทธ
พิมพ์ในพระอุโบสถวัดปรีณายก พระพุทธรูป
ตามแบบยุคที่ ๒ นี้ มีมากกว่ายุคแรก
ยุคที่ ๓ หรือยุคหลัง เห็นจะเป็นในรัชกาล
พระมหาธรรมราชาธิไทย ซึ่งในตำนาน
กล่าวว่า เขาเป็นพระขรรค์มารุงกิจในพระ
พุทธศาสนายิ่งกว่ารัชกาลก่อนๆ ให้เสาะ
หาช่างฝีมือดีทั้งในฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้มา
ประชุมปรึกษาหารือ ทรงสอบสวนหาหลัก
ฐาน พุทธ ลักษณะใน คัมภีร์ พระไตรปิฎก
ประกอบ คิดสร้างพระพุทธรูป เพื่อให้
วิเศษที่สุดที่จะทำได้ จึงเกิดพระพุทธรูป
แบบสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่งเช่น พระพุทธ
ชินราช และพระพุทธรูปชินดีห์ ทำวงพระ
พักตร์รูปไข่ หรือทำนองผดุมะตูมคล้าย
แบบอินเดียเดิม แต่งามยิ่งนัก และ

แก้ไขพุทธลักษณะแห่งอื่นไปตามตำรา เช่น
ทำปลายนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน ทั้ง ๔ นิ้ว
เป็นต้น พระพุทธรูปแบบนี้ทำกันแพร่หลาย
ขึ้นไปจนข้างเหนือและลงมาข้างใต้ แต่
ที่ทำได้งามเหมือนพระพุทธรูปชินราช และ
พระพุทธรูปชินดีห์ ซึ่งเป็นต้นตำรานั้นมีน้อย

(รูปที่ ๖)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมุททิธิ สมัยสุโขทัย บัณฑิต
จากพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดสวรวคโลก อยู่ในพิพิธ —
ภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยนี้ทำเกตุมาดายาว เต้น พระศกขมวดก้นหอยโดยมากไม่มีไรพระศก พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุ เตี้ยม หัวพระถันโปน ดังชาฎิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ ฐานเป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงเป็นพื้น แฉน กลางเข้าไปข้างใน ผิดกับฐานเขียงแฉน ซึ่งโค้งออกมาข้างนอก ไม่โค้งทำบัว ถ้า มีบัวก็เป็นบัวหงายบัวคว่ำ ะนิคมฐาน พระชินราช ทำเป็นปางต่างๆ ตามพระ อิริยาบถ คือ :-

๑. ปางไถยา ทำทั้งด้วยโลหะและ ปูนปั้น

๒. ปางดีดา ทำด้วยศิลาปูนปั้นและ โลหะ

๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ ข้างเดียวและ ๒ ข้าง ทำด้วยโลหะและ ปูนปั้น

๔. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ (รูป ที่ ๖) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๕. ปางถวายเนตร ทำด้วยโลหะ

๖. ปางสมาธิ ทำด้วยโลหะ ปาง นมัสสน์ทำแต่มารวิชัยเป็นพื้น

สมัยศรีอยุธยา

(พ.ศ. ๑๘๕๓ - พ.ศ. ๒๓๒๔)

พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นของฝีมือช่าง ไทย ครั้นสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำแบบอย่างต่างกันเป็น ๒ ยุค ยุคแรกนิยมทำตามแบบขอม แต่เขาอย่างขอมละเพาะวงพระพักตร์เท่านั้น ยุคนี้เรียกว่าฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนต้น นับเวลาตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยามาจนถึงแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๒๐๓๓)

ลักษณะ เกตุมาดายาว เต้นพระศกตะเหลี่ยม มีไรพระศกเป็นกรอบรอบวงพระพักตร์ พระหนุแบนเป็นรูปคางคน ดังชาฎิยาว ชายอันตรวาสกข้างบนเป็นเส้น ขัดสมาธิราบ ฐานหน้ากระดานเป็นร่องและ แฉนเข้าไปข้างใน (รูปที่ ๗) ลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น ต่างแต่ในชั้นหลังมาทำพระพักตร์ยาวกว่าชั้นก่อนเท่านั้น

รูปที่ ๗

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สัมฤทธิ์ สมัยอุทอง พบที่วัด
เสาชิงช้า จังหวัดลพบุรี พระสังฆการาจารย์พระสุริยวงศา
จารย์ให้ อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ยุคหลัง ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระ
มหาจักรี ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๓๒๕)
ลักษณะ ทำนองพระพักตร์และเกตุมาลาตาม
แบบอย่างสมัยสุโขทัยทั้งนี้ ต่างแต่โดย
มากมีไรพระศก และสังฆาฏิใหญ่ (รูปที่ ๘)

รูปที่ ๘

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สัมฤทธิ์ สมัยศรีอยุธยา ได้มา
จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ

กับถ้ำทรงเครื่อง เกตุมาลาทำเป็นอย่าง
กันหอยหลาย ๆ ชั้นบ้าง เป็นอย่างมงกุฏ
เทวรูปแบบสมัยลพบุรีบ้างเท่านั้น ทำเป็น
ปางต่าง ๆ ดังนี้ คือ :-

๑. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ และ
สมาธิเพชร (แต่มั่น้อย) ทำด้วยศิลา,
โลหะและปูนปั้น

๓. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วย
ศิลา โลหะและปูนปั้น
๔. ปางประทานอภัย มีทั้งอย่างยก
พระหัตถ์ข้างเดียวและ ๒ ข้าง ทำด้วยโลหะ
๕. ปางปาติโกโดยกะ ทำด้วยโลหะและ
ปูนปั้น
๖. ปางติลา ทำด้วยโลหะ

รูปที่ ๕

พระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นพระ
ประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ฝีมือ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับ
รูปพระสาวก

สมัยรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นอย่างลักษณะ

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและศรีอยุธยาผสม
กัน ต่างแต่เกตุมาตาสูงกว่าสมัยสุโขทัย
และอยุธยา กับเส้นพระศกตะเขี่ยคกว่า
ขนาดเล็กชอบทำตามอย่างสมัยเชียงแสน
แต่มักจะผสมกันไม่เหมือนลักษณะของพระ
พุทธรูปเชียงแสนแท้

ในรัชกาลที่ ๑ มีใครจะได้สร้างพระ
พุทธรูปขึ้นใหม่ เพราะทรงพระราชรัทธา
ให้เชิญพระพุทธรูปโบราณซึ่งทั้งทรุดโทรม
อยู่ที่เมืองเหนือมาบูรณปฏิสังขรณ์ถึง ๑๒๐๕
องค์เศษ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่
ในวัดสำคัญ ๆ ในกรุงเทพฯ จึงเป็นพระ
เกตุมาตยาซึ่งเชิญมาจากที่อื่นเป็นพื้น มี
พระพุทธรูปทรงสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีลักษณะ
งดงามคืออยู่องค์หนึ่งคือพระคันธารราษฎร์
ซึ่งตั้งในพระราชพิธีแรกนาและขอฝนอยู่จน
ทุกวันนี้ กับพระประธานในวัดมหาธาตุ
กรุงเทพฯ (รูปที่ ๕) เป็นพระปั้นในรัชกาล
ที่ ๑ เป็นแบบอย่างที่น่าว่าลักษณะงาม
มีพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒, ที่ ๓,
ที่ ๔, ที่ ๕ และที่ ๖ อีกหลายองค์ ลักษณะ
เป็นพระแบบสมัยอยุธยาและสุโขทัยผสม
กัน ดังกล่าวแล้ว

พระพุทธรูปสมัยนั้น ทำเป็นปางต่าง ๆ
คือ :—

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำ
ทั้งด้วยโลหะและปูนปั้น

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำ
ทั้งด้วยศิลาและปูนปั้น

๓. ปางประทานอภัย มีทงยกพระหัตถ์
ข้างเดียวและ ๒ ข้าง ทำด้วยโลหะและ
ปูนปั้น

๔. ปางไสยา ทำทั้งด้วยโลหะและ
ปูนปั้น

๕. ปางขอฝน ทำด้วยโลหะ
ปางต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นพระขนาดใหญ่
ทั้งนั้น ขนาดเล็กยังมีปางอื่น ๆ ทำตาม
พุทธอิริยาบถในเรื่องพุทธประวัติอีกมาก
มาผสมกับปางเก่าและปางใหม่ที่เกิดขึ้น
ในรัชกาลที่ ๓ ถึง ๔๐ ปาง แต่ลักษณะ
คงเป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น (อยากทราบ
ว่ามัมปางอะไรบ้าง ดูหนังสือตำนานพุทธ
เจดีย์สยามของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๖๘ นั้นเถิด)

โบราณสถาน

เมืองโบราณที่ตำบลพงตึก

นายตรี อมาตยกุล กองพิพิธภัณฑที่ ๑

พงตึกเป็นชื่อตำบลเล็กๆแห่งหนึ่งตั้งอยู่
บนฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง ตรงข้ามกับ
บ้านท่าหว้า ขึ้นอยู่กับอำเภอท่ามะกา จังหวัด
ราชบุรี ตำบลนี้ไม่ใช่เป็นศูนย์กลางแห่ง
คมนาคมและไม่ใช่เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงใน
ทางศิลปหัตถกรรม เพราะฉะนั้นผู้ที่อยู่ห่าง
ไกลออกไปโดยมากจึงไม่มีใครจะได้ยินชื่อ
ราชบุรีในตำบลนี้โดยมากมีอาชีพในทางทำ
ไร่และทำสวน เพราะเหตุว่าดินในตำบล
นี้เป็นดินทรายเหมาะแก่การเพาะปลูกเป็น
อย่างยิ่ง แต่ภายในดินอันอุดมไปด้วยปุ๋ย
ตามธรรมชาติ อันเป็นประโยชน์แก่พืชผลที่

เพาะปลูกนั้น ได้ขึ้นเร็วถึงที่เป็นประโยชน์
แก่มนุษย์ และโดยละเพาะอย่างยิ่งพวก
ชาวไทยเราไว้อีกมาก สิ่งเหล่านั้น คือ
ซากโบราณสถานและโบราณวัตถุอันเป็น
ฝีมือช่างครั่งสมัยทวารวดี ซึ่งมีอายุคง
พันกว่าปีขึ้นไปแทบทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าจะเผยแพร่ถึงผลแห่งการขุดค้น
และตรวจสอบของราชบัณฑิตยสภา เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๗๐ และผลแห่งการที่ ดร.ควอริช
เวลดส์ ได้ทำการขุดค้นต่อมาเมื่อ พ.ศ.
๒๔๗๗ ซึ่งในคราวหลังนั้นข้าพเจ้า ได้มี
โอกาสขึ้นไปดูการขุดค้นด้วยจนตลอด

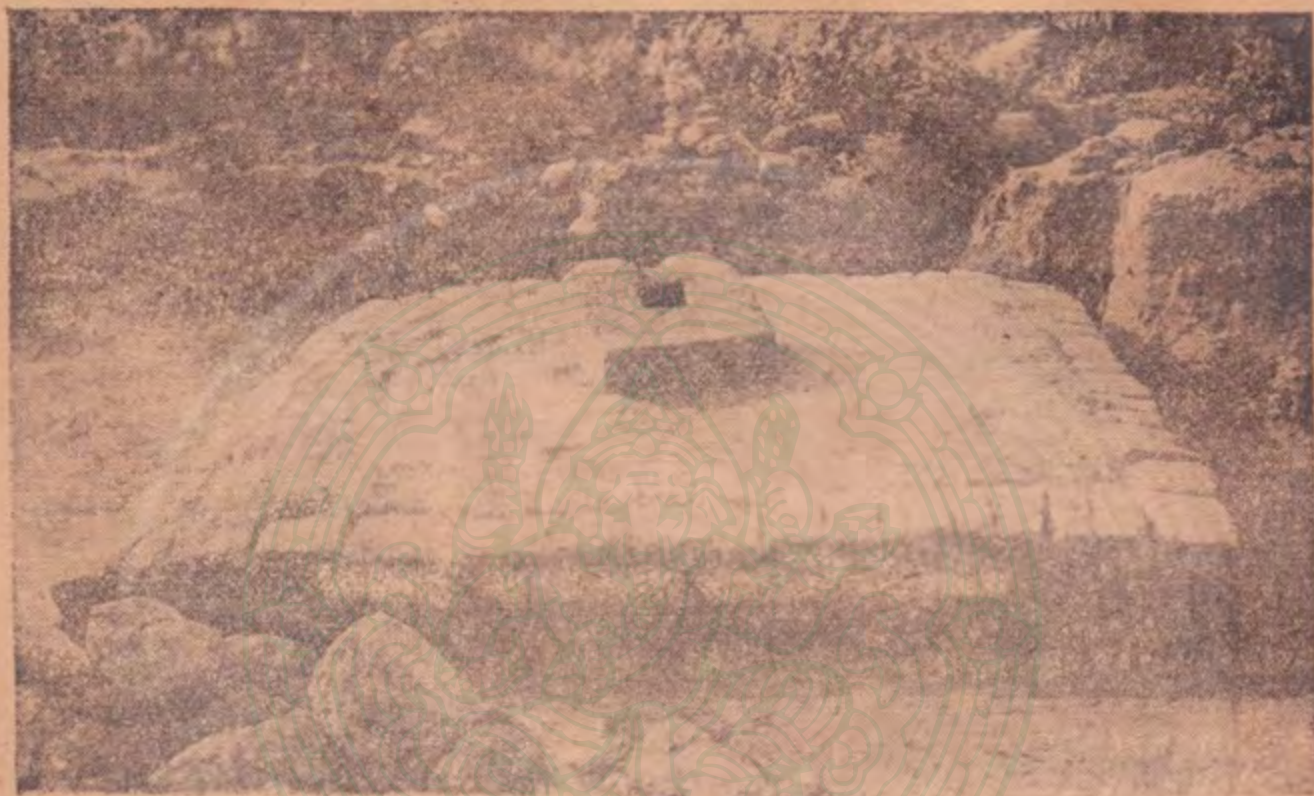
การที่ราชบัณฑิตยสภาจะได้ตั้งมือทำ
การขุดค้นชนวน ค้ำบดิน เนื่องจากหนังสือ
พิมพ์กรุงเทพฯ เติมเมต์ ฉบับลงวันที่ ๒๗
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ลงข่าวซึ่งทำ
ให้ประชาชนพากันตื่นตื่นอยู่พักหนึ่ง คือ มี
คนพบทองหนึ่งรวม ๕ คน ได้มาขอเช่าที่ดิน
ของนางแพซึ่งอยู่ในระหว่างค้ำบดินพดกับ
ค้ำบดินอยู่ตะเภาเพื่อทำไร่ปลูกผัก ครั้นเมื่อ
วันที่ ๓๔-๓๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พวก
คนได้ตั้งมือพรวนดิน เมื่อขุดลงไปได้ลึก
สักหนึ่งได้พบอิฐและหินแดงก้อนใหญ่ ๆ
เป็นอันมาก เมื่อได้ขุดอิฐและหินชนวนลงไป
ไปอีก ก็พบหินแดง (ศิลาแดง) ขนาด
แผ่นหนาประมาณ ๔ นิ้วฟุต กว้างยาว ๒
ฟุต สี่เหลี่ยม เมื่อได้แยกหินที่ประกบกัน
นั้นออก ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปหลายองค์
รุ่งขึ้นชาวบ้านที่ได้ทราบข่าวต่างก็พากันมา
ขุดอีกหลายสิบคน ได้ของไปเป็นอันมาก
พวกที่พากันมาขุดพวกหนึ่ง ได้พบกระโถก
ศิระคนขนาด โตเท่าบาตรและโถด ๆ กับ
กระโถกศิระหนึ่งมีทองคำอยู่แผ่นหนึ่ง
ยาวประมาณ ๖ นิ้ว กว้าง ๓ นิ้ว หนัก ๓๐
บาท ก็ยังได้พบพระพุทธรูปเงินทองและ
นาถอีกหลายองค์

สมเด็จพระมหาพรหมคำวรางราชานุภาพ เมื่อ
ยังดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภาได้
ทรงทราบข่าวอันน่าสนใจเข้า จึงทรง
สั่งให้ศาสตราจารย์ เซเดส์ ออกไปครั้งแรก
เมื่อวันที่ ๓๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พบของ
โบราณซึ่งมีผู้ขุดได้หลายอย่าง เช่น
พระพุทธรูปหล่อสมัยทวารวดีหลายองค์
ชวาลาโรมัน ทำด้วยสัมฤทธิ์ คนโทดิน
เผา ฯลฯ และด้วยการพบของโบราณ
หลายชิ้นซึ่งแต่ละชิ้นมีค่าทางประวัติศาสตร์
และโบราณคดีมากมายเช่นนี้ ราชบัณฑิตย
สภาจึงได้ตกลงใจทำการสำรวจและขุดค้น
เพื่อหาความรู้ต่อไป สถานที่ที่ได้ตั้งมือขุด
ค้นตรวจสอบในคราวนั้น คือ ที่ศาลเจ้า
แห่ง ๓ ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
ของศาลเจ้าแห่ง ๓ ที่บ้านนายมาแห่ง ๓
และที่ค้ำบดินปลัด สะแกอีกแห่ง ๓ ซึ่งแต่
ละแห่ง ๆ คงได้พบโบราณวัตถุสถานอัน
เป็นประโยชน์ทางโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง
ดังจะกล่าวต่อไป

การขุดค้นที่บ้านนายมา ได้พบฐานโบราณ
สถาน ๒ แห่ง แห่งหนึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยม
กว้างยาวด้านละ ๖ เมตร และได้พบฐาน
สำหรับตั้งพระพุทธรูปขนาดใหญ่อยู่ตรง

กลางโบราณสถานนั้นฐานหนึ่ง (ดูรูปที่ ๑) นั้นคือวิหารเล็กๆ

รูปที่ ๑

ซากโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยมที่บ้านนาขมา ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดราชบุรี

ต่อไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๒๘ เมตร ได้พบซากโบราณสถานอีกซากหนึ่ง ก่อเป็นรูปกลมวัดผ่าศูนย์กลางได้ ๘ เมตร (ดูรูปที่ ๒) ทั้งสองแห่งนี้ก่อด้วยศิลาแดง น่าเสียดายที่ส่วนบนได้หักพังเสียมานานแล้วจนไม่สามารถที่จะวินิจฉัยได้ว่าเป็นรูปร่างอย่างไร แต่ศาสตราจารย์ เซเดส์ ได้สันนิษฐานว่า คือ หอระฆังที่มีรูปกลม นั่นคือสถูป และหอระฆังที่มีรูปสี่เหลี่ยม คือ หอระฆังที่มีรูปสี่เหลี่ยม กว้าง ๘ เมตร

ก่อกด้วยศิลาแดงทำนองเดียวกันกับที่ได้พบ
ที่บ้านนายมา แต่ส่วนบนซึ่งได้ปรักหักพัง
ลงนั้นอาจจะก่อกด้วยอิฐก็ได้ เพราะปรากฏ
ว่ามีอิฐร่วงหล่นอยู่ในบริเวณนั้นมาก ทาง
เข้าโบราณสถานนี้อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียง

อยู่บนพนธนน แผ่นทองนี้เท่าที่ได้ทราบต่อ
มาภายหลังว่าทำเป็นรูปคล้ายดอกจันทน์มี
๘ กลีบ ใช้สำหรับฝังในเวลาก่อฤกษ์สร้าง
โบสถ์วิหารและพระเจดีย์แต่โบราณ
ประเพณีการฝังของมีค่าลงในรากหรือฐาน

รูปที่ ๒

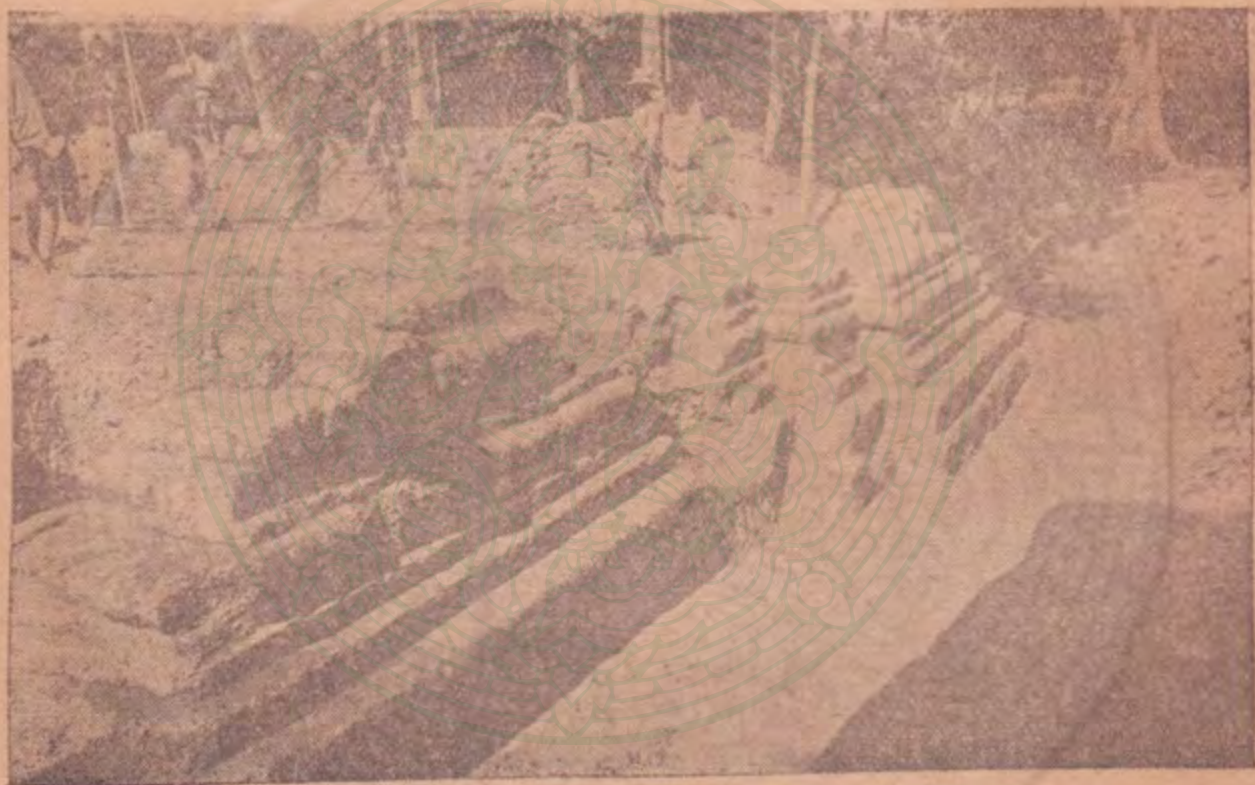
ชาดโบราณสถานรูปกลม ที่บ้านนายมา ตำบลพงตึก อำเภอกำมะสะ จังหวัดราชบุรี

เหนือ ซึ่งได้พบมุขเล็ก ๆ อยู่ข้างหน้าทาง
เข้ามุขหนึ่ง จากทางเข้าหรือประตูออกไป
มีถนนก่อกด้วยอิฐสายหนึ่งกว้าง ๓ เมตร ๓๐
เซนติ ผ่านตรงไปยังศาลเจ้า ห่างจากตัว
ตึกออกไป ๕ เมตร ได้พบแผ่นทองบาง ๆ

ของปุษนัยสถานนั้นสืบเนื่องมาจากพวก
อินเดีย ซึ่งในปัจจุบันนี้ชาวไทยเรายังนิยม
กระทำกันอยู่ อย่างเช่นการฝังตุกนิมิตรใน
การก่ออุโบสถซึ่งมีการได้แก้วแหวนเงินทอง
และของมีค่าอื่น ๆ ลงไปในหลุมด้วยเป็นต้น

มีอีกสิ่งหนึ่งที่ขุดพบในถนนระหว่างคลอง ๓๕.๕๐ เมตร ยาว ๒๓.๗๐ เมตร และ
กด้วยกับศาลเจ้า คือฐานของสิ่งก่อสร้าง ส่วนล่างยังบริบูรณ์ดีทุกอย่าง สามารถใช้
เล็กๆฐานหนึ่งทำด้วยศิลาแดง คัดเป็นก้อน เป็นแบบสำหรับเทียบเคียงกับโบราณสถาน
กตม ๆ เรียงติดกัน ซึ่งยังไม่สามารถจะสัน ในประเทศซึ่งถือพุทธศาสนา เช่น อินเดีย
นิษฐานได้ว่าเป็นรากของอะไร และดังกาได้

รูปที่ ๓

ซากโบราณสถานที่ข้างศาลเจ้า ตำบลพงคึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดราชบุรี

สิ่งที่มีประโยชน์เป็นอย่างยิ่งในการที่ขุด
พบคราวนี้ คือ ซากโบราณสถานที่ข้าง
ศาลเจ้า (ดูรูปที่ ๓-๕) เนื่องจากซาก
สถานแห่งนี้ใหญ่โตกว่าแห่งอื่น ๆ ที่ขุดพบ
ทั้งหมด คือ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง

ซากโบราณสถานหันหน้าออกไปทางทิศ
ตะวันตกเฉียงเหนือ กับทิศตะวันออกเฉียงใต้
พื้นยกสูงขึ้นจากระดับดินเดิมประมาณ ๒.๕๐
เมตร รอบ ๆ พื้นปูศิลาแดงเป็นขอบ มี
บันไดอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ด้านเดียว

ส่วนด้านอื่น ๆ มีมุขเล็กๆยื่นออกไป ได้พบ
เศษและฐานเสา อยู่บนพื้น โบราณสถานนั้น
หลายคัน

ศาสตราจารย์ เซเคต์ ได้เขียนไว้ใน
หนังสือ "Journal of the Siam Society"

หากว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นวิหาร หรือ
ห้องประชุม พระสงฆ์ทำนองเดียวกันกับที่
ปรากฏอยู่ในประเทศลังกาแล้ว สิ่งก่อสร้าง
ที่พบในส่วนนี้ด้วยคงจะต้องเกี่ยว
ข้องกับชาวโบราณสถานแห่งนี้ด้วย และ

รูปที่ ๔

ซากโบราณสถานที่ข้างศาลเจ้า ตำบลพงตึก อำเภอกำมะนา จังหวัดราชบุรี

Vol XXI Part 3 Page 200-201 ซึ่งมีข้อ
ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับชาวโบราณสถานแห่ง
นี้ว่า "ชาวโบราณสถานนี้จะดูกันอย่าง
เฉิน ๆ แล้วจะทำให้ระลึกถึงสิ่งชนิดเดียว
กันกับที่อนุสาวรีย์ในประเทศลังกา ถ้า

คงจะเป็นสถาปัตยกรรมที่คล้าย หรือวิหาร
หรือปูชนียสถานอย่างอื่น" ถ้าจะสังเกตดูแผนผังในบริเวณใกล้เคียง
กับชาวโบราณสถานที่สำคัญแล้ว ก็พอ
จะสันนิษฐานได้ว่าในบริเวณชั้นนี้เดิมคงจะ

เป็นวัด ซึ่งสร้างขึ้นในพระพุทธศาสนา มี
วิหารเล็กๆและสถูปรายอยู่รอบ ดังที่ได้ขุด
พบที่ตั้งกด้วยแฉ่วแห่ง ๑ กับที่บานนายมา
อีกแห่ง ๑ และมีถนนเล็กๆสำหรับเดินใน
บริเวณวัด เชื่อมติดต่อกันระหว่างวิหาร
ใหญ่ กับ หมู่ วิหาร เล็ก ๆ ที่อยู่รอบ ๆ แต่
น่าเสียดายที่ชาวบ้านได้เกื้อนดินทำสวนกัน
เสียหมด เป็นการยากที่จะค้นหาร่องรอย
หลักฐานและแผนผังของบริเวณวัดนี้ให้
ตลอดทั่วถึงได้

ที่ตำบลปลักสะแกซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ทาง
ทิศใต้ที่สุดที่ได้ทำการขุดค้น นั้นมิได้พบซาก
โบราณสถานอย่างใด นอกจากอิฐรูปสาม
เหลี่ยม ฆระบของคำ และพุทธรูปปางปฐม
เทศนาทำด้วยสัมฤทธิ์ของค์หนึ่ง หม้อและ
คนโทดินเผาเป็นต้น ซึ่งเวลานี้ได้นำมาเก็บ
รักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่
กรุงเทพฯ แล้ว

การขุดค้นของ ราชบัณฑิตยสภา ได้สุด
สิ้นลงเพียง ๔ แห่งเท่านั้น แต่ถึงแม้ว่าจะได้
ทำการขุดค้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ตาม ก็ยัง
นับว่าได้หลักฐาน ในทางโบราณคดีเพิ่มขึ้น
อีก คือ แด่ก่อน ๆ มา พระพุทธรูปกัณฑ์ รูป

คิลาจำหลักกัณฑ์ หรือเครื่องดินเผาปูนปั้น
ต่าง ๆ ที่นับว่าเป็นฝีมือที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งได้พบใน
ประเทศสยามกัณฑ์ คงพบแต่ที่เมืองอุททอง
สุพรรณบุรี นครปฐม อุบลบุรี และปรา
จีนบุรีเท่านั้น แต่บัดนี้ได้พบโบราณวัตถุ
สมัยเดียวกันกับที่กล่าวแฉ่วที่พงคึกอีกแห่ง
หนึ่งจึงทำให้หนักใจไปว่าที่ตำบลพงคึกนั้นชนเดิม
คงจะเป็นเมืองท่าที่ใหญ่โตแห่งหนึ่งใน
อาณาจักรทวารวดีก็ได้ และที่ตำบลนี้แต่
ก่อนคงต้องเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ชายทะเลเช่น
เดียวกับเมือง นคร ปฐม อย่างไม่ต้องสงสัย
เพราะเคยวนที่อยู่ไม่ห่างจากปากน้ำแม่กลอง
เท่าใดนัก

เมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๗๗ The Greater-In-
dian Research Committee ได้ขออนุญาต
ทำการขุดค้นเมืองโบราณ ในอาณาจักร
ทวารวดีอันอยู่ในประเทศสยาม กรมศิลป
ากรซึ่งเป็นกรมเจ้าหน้าที่ได้อนุญาตให้ทำ
การขุดค้นได้ตามความประสงค์ ครั้นเมื่อ
เดือน มกราคม พ.ศ. เดียวกันนั้น The
Greater-Indian Research Committee
ได้ให้ ดร. เวลส์ เข้ามาทำการขุดค้น
ดร. เวลส์ ได้ขุดค้นในที่ต่าง ๆ รวม ๓ แห่ง

๑ ที่จังหวัดนครราชสีมาพบบ้างก็แต่ตำบลวังปลัด ซึ่งมีจะเพาะแต่พระพุทธรูปหล่ออย่างเดียว อย่างอื่นมิได้พบ

ด้วยกัน คือ ที่ตำบลพงคึกแห่ง ๑ ที่เมือง เท่านั้น

อุททองแห่ง ๑ และที่เมืองศรีเทพอีกแห่ง ๑ ดร. เวลต์ พร้อมด้วยหลวงบริบาล
ที่เมืองอุททองนั้น ดร. เวลต์ ไม่ได้พบอะไร บรรษัทหัวหนากองพิพิธภัณฑสถานและโบราณ
เพราะไปเพียง ๓ วัน เท่ากับไปริ้วสวน วัดกับข้าพเจ้า (ผู้เขียนเรื่องนี้) ได้เริ่ม
หนึ่งของอาณาจักรทวารวดีเท่านั้น ส่วนที่ เดินทางออกไปตำบลพงคึก เมื่อวันที่ ๘
เมืองศรีเทพคงได้พบกำแพงเมืองและโบราณ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อได้นำ ดร.

รูปที่ ๕

ซากเจดีย์ที่บ้านนาขื่น ตำบลพงคึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดราชบุรี

วัดกุศลสถานใหญ่โต ซึ่ง ดร. เวลต์ ได้ เวลต์ ไปกุศลสถานซึ่งราชบัณฑิตยสภา
เขียนลงในหนังสือชาวละมิบหนึ่งในประเทศ ขุดค้นไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ แล้ว จึงได้ตั้ง
อังกฤษแล้ว เรื่องนี้ถ้าข้าพเจ้ามีโอกาศ มีอสังารวจที่สำหรับจะให้ ดร. เวลต์ ขุด
จะได้พยายามเขียนมาเผยแพร่ให้ท่านทั้ง กันอีกต่อไป ชาวบ้านได้นำไปที่สวนกตด้วย
หลายแห่งอีกต่อไป ส่วนในต้นข้าพเจ้า แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากศาลเจ้าไปทางทิศ
ชอกถ้าวแต่จะเพาะการขุดค้นที่ ตำบลพงคึก ได้ประมาณ ๓๐๐ เมตร ที่นี้มีรอยขุดอยู่

แห่งหนึ่งซึ่งปากหลุมมีอิฐกลบอยู่เต็ม จึง

ได้สอบถามชาวบ้านในแถบนั้นคุงได้ รูปที่ ๖ เหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผนัง

ความวามันคนมาดัก

ขุด แต่ขุดลงไป

ได้ลึกเพียงศอก

เศษ ๆ ก็ต้องหยุด

เพราะมิได้พบอะไร

นอกจากอิฐทั้งนั้น

เป็นการลำบากที่

จะขุดหาของใต้คือ

ไป เมื่อได้ทราบ

ความเช่นนั้นแล้ว

คร. เวลต์ จึงได้

ตกลงใจทำการขุด

ณ ที่นั้นเป็นแห่งแรก

เพราะเข้าใจว่า

อิฐที่ชาวบ้านขุด

ขึ้นมา นั้นคงจะเป็น

หนาประมาณ ๕๕

ซม. ก่อด้วยอิฐ

ล้วน ไม่มีศิลาแดง

ปน ในระหว่าง

กลางของด้านทาง

ทิศตะวันออกได้พบ

ช่องว่างระหว่าง

ผนัง กว้างประ-

มาณ ๓.๕๐ ม.

และได้พบอิฐก่อ

โค้งเป็นรูปพระ

จันทร์ครึ่งซีก อยู่

ตรงช่องนี้ ซึ่งทำ

ให้เข้าใจว่าที่ตรง

นั้นคงจะต้องเป็น

ประตูสำหรับเข้า

ออก นอกผนัง

ออกไปได้พบเศษ

ซากโบราณสถาน สลุปศิลา สมัยทวารวดี ได้มาจากเมืองบัวชุม อำเภอไพศาลี

อย่างหนึ่งเป็นแนว จังหวัดสระบุรี (เวลานี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ)

การเริ่มขุดมือขุดค้นได้กระทำ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ คือ ๕ วันหลัง

จากที่ได้สำรวจ คงได้พบซากโบราณสถาน โบราณสถานอย่างหนึ่งคร. เวลต์ ได้ออก

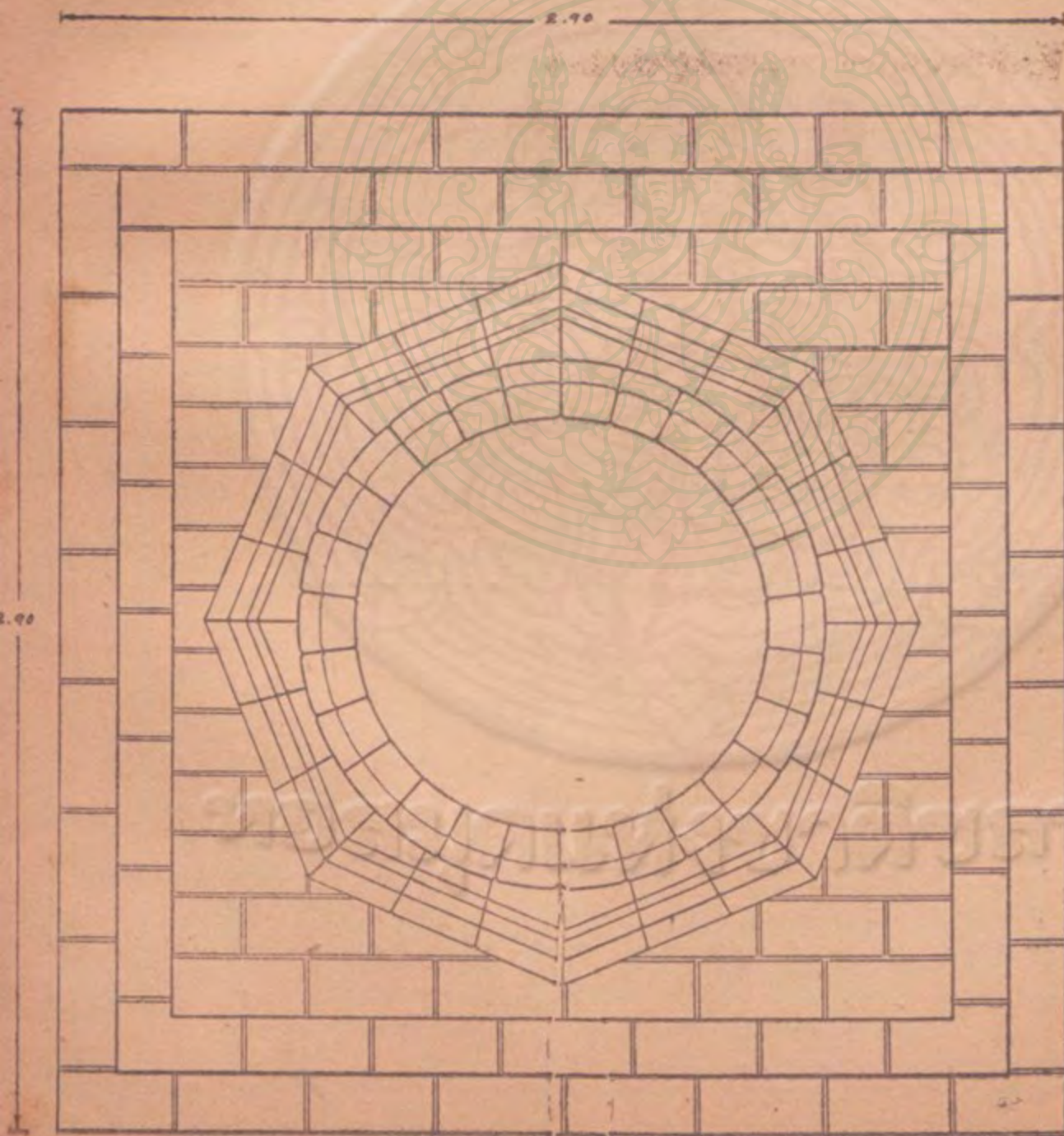
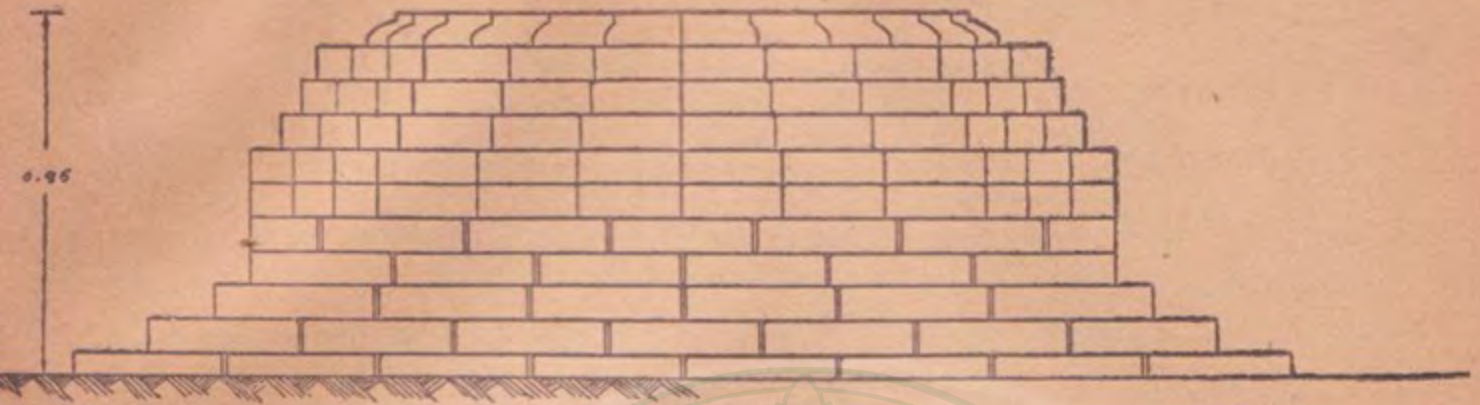
หนึ่ง กว้าง ๕.๖๐ เมตร ยาว ๘.๘๐ เมตร ความเห็นว่าอาจเป็นถดถายที่ทับหลังประตู

แผนผังทวารเจตีย์

ที่บ้านนายชื้น

ตำบลพวงใต้ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มาตราส่วน ๑:๑๐๐

ซึ่งได้ปรักหักพังไปแล้วก็ได้.

สิ่งทีประหลาดที่สุดที่ได้พบก็คือ โครงกระดูกคนโครงหนึ่ง ผังหินศิรชะไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือชนานกับแนวผนังอยู่ติดลงไปจากแผ่นอิฐแผ่นใต้ที่สุด ๕๐ ซม. หรือติดลงไปจากพื้นดินธรรมดาประมาณ ๓.๒๐ ม. นำประหลาดที่โครงกระดูกอนั้นฝังอยู่ชิดกับผนังและอยู่ในผนังเสียด้วย.

แห่งที่สองที่ ดร. เวลส์ ได้ทำการขุดค้นคือ ที่บริเวณบ้านนายชน (รูปที่ ๕) ซึ่งอยู่ใต้แห่งแรกลงไปประมาณ ๖๐ เมตร ที่นี้คงได้พบสถูปองค์หนึ่งฐานชั้นล่างที่สุด (ฐานเขียง) เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างยาวด้านละ ๒.๙๐ ม. คือชนมาอีกชั้นหนึ่งก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมเหมือนกันคือจากฐานสี่เหลี่ยมนี้ ก่อเป็นรูป ๘ เหลี่ยม ย่อขึ้นไปอีก ๓ ชั้น ชั้นที่ ๔ คงเป็นอิฐรูปกลม (ดูแผนผัง) จึงทำให้เข้าใจว่า ส่วนบนของสถูปองค์นี้แต่เดิมคงจะทำเป็นรูปกลมและมียอดแหลมเล็กน้อย แบบเจดีย์สมัยทวารวดี องค์ที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติก็ได้ (รูปที่ ๖) แต่บัดนี้ยอดนั้นได้ปรักหักพังเสียหมดแล้ว คงเหลือแต่ฐาน ซึ่งอยู่สูงจากระดับดินเดิม ๑๕ ซม.

ที่นี้ได้พบอาวุธโลหะ ๓ อัน รูปร่างคล้าย กรรไกร สำหรับหนีบหมากอย่างที่ใช้กันอยู่ตามบ้านนอกทุกวันนี้ แต่มิได้ทำเป็นคู่อย่างกรรไกรหนีบหมาก ซึ่ง ดร. เวลส์ ได้อ้างว่าเป็นกลุขอย่างหนึ่ง และใบหอกอีกอย่างหนึ่ง อาวุธที่ขุดได้ทั้ง ๓ อันนี้มีรอยด้ามจับกร่อนทุก ๆ อัน ไม่มีลวดลายอย่างใดพอที่จะสันนิษฐานได้ว่าเป็นฝีมือช่างกรุงไหน.

ห่างจากตัวสถูปออกไปในระยะ ๒-๓ เมตร ได้ขุดพบโครงกระดูกคนฝังติดๆ กันบ้าง ห่างกันเล็กน้อยบ้าง หินศิรชะไปทางเดียวกันบ้าง คนละทางบ้าง ดูไม่เป็นระเบียบ มีอยู่ประมาณ ๓๐ โครงด้วยกัน อยู่ติดลงไปจากระดับดิน ๑.๓๐ ซม. แต่ทุก ๆ โครง คงมีเบ้าฝังไปหมด เหลือพอคุ้ได้ก็แค่ กระโหลกศีรษะเท่านั้น ที่กระโหลกศีรษะกระโหลกหนึ่งซึ่งอยู่ห่างจากตัวสถูป ๑ เมตร ได้พบห้วงกลม ๆ ทำด้วยทองแดงติดอยู่ที่ริมหลังขวาห้วงหนึ่ง วัดผ่าศูนย์กลางได้ ๓ ซม. เข้าใจว่าคงเป็นเครื่องประดับหูชนิดหนึ่งซึ่งนิยมใช้กันในสมัยนั้น ดร. เวลส์ ได้ขออนุญาตนำกระโหลกศีรษะ ซึ่งมีเครื่องประดับติดที่หูกระโหลกหนึ่ง กับกระโหลก

ศิรัษะที่ขุดพบในบริเวณนี้อีก ๓ กระโหลก
ไปยังประเทศอังกฤษ ดร. เวลด์ ได้เขียนไว้
ในหนังสือ Further Excavations at P'ong
Tūk (Siam) ว่าได้ส่งไปตรวจ สอบที่
The Royal College of Surgeons เพื่อ
ให้ทราบว่าเป็นกระโหลกศิรัษะของชนชาติ
ใดแน่ ดร. เคฟ แห่ง the Royal College
of Surgeons ได้ตรวจและอธิบายว่าเป็น
กระโหลกศิรัษะของพวกไทย เพราะกระ
โหลกศิรัษะที่ ดร. เวลด์ นำไปนั้นผิดกับ
กระโหลกศิรัษะพวกมอญ (Talaing) แต่
น่าเสียดายที่กระโหลกศิรัษะซึ่งพอจะเทียบ
เคียงได้คือกระโหลกศิรัษะของพวกมอญมี
อยู่อันเดียวไม่สามารที่จะวินิจฉัยให้เด็ดขาด
ลงไปได้.

ดร. เวลด์ ได้สันนิษฐานต่อไปอีกว่าโครง
กระดูกที่พบนั้นดูเหมือนจะเป็นของเหล่านักรบ
โบราณที่ตายในสงคราม และสัณฐานของ
เป็นอนุสาวรีย์ซึ่งสร้างขึ้นบนหลุมฝังศพตื้นๆ
ของเหล่านักรบที่ได้อาศัยอยู่ ดร. เวลด์
ได้กำหนดอายุของโครงกระดูกนั้นว่าอยู่ใน
ระหว่างศตวรรษที่ ๓ ก่อนคริสต์ศักราช
(พ.ศ. ๔๔๓) กับศตวรรษที่ ๖ แห่งคริสต์
ศักราช (พ.ศ. ๓๓๔๓) แต่อย่างไรก็ดี

เรื่องนี้เป็นแต่การสันนิษฐานในทางโบราณ
คดีเท่านั้น ยังหาหลักฐานแน่นอนไม่ได้
ข้าพเจ้าจึงขอยกปัญหาสำหรับให้ผู้ที่สนใจ
ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ขุด
ค้นและวินิจฉัยต่อไป.

อีกแห่งหนึ่งที่ ดร. เวลด์ ได้ทำการขุด
ค้น คือที่ตำบลหวายเหนือในบริเวณบ้าน
ของนายจาง อยู่ห่างจากจำน้ำเข้าไปประ
มาณ ๒๕๐ เมตร ที่นี้ได้พบศิรัษะนาคนักรบ
ที่ขุดศิรัษะ ๓ โครงสำหรับตั้งเทวรูปทำ
ด้วยศิลาแดงฐาน ๓ และนายจางเจ้าของ
ที่ได้มาพระกรพระพุทธรูปพระกร ๓ ซึ่งขุด
ได้ในบริเวณนี้มาให้ดู พระกรนั้นทำด้วย
สัมฤทธิ์มีเครื่องประดับแขนอย่างแบบสมัย
ลพบุรี ส่วนซากโบราณสถานที่ถูกพบนั้น
เป็นอิฐและศิลาแดงที่มีปูนก่อ เป็นของใหม่
กว่าจำพวกที่พบที่ตำบลพงคอก ซึ่ง ดร. เวลด์
ไม่ปรารถนาที่จะขุดค้นอีกต่อไป ได้ยุติลง
เพียงเท่านั้น.

เมื่อได้กล่าวถึงผลแห่งการขุดค้นโดย
ตลอดแล้ว ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงของโบ
ราณที่ขุดพบที่ตำบลพงคอกว่า มีเหตุผล
อย่างไร จึงได้อ้างว่าเป็นสมัยทวารวดี แต่
ก่อนอื่นข้าพเจ้าจะขอกล่าวเสียก่อนว่าอาณา

จักรของทวารวดีมีขอบเขตแค่เพียงใด.

เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๕๐ จดหมายเหตุจีน กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า มีราชอาณาจักรอันใหญ่โต ชื่อ “ทวารวดี” อยู่ในตอน แห่ตมระหว่างเมืองศรีเกษตร (พะม่า) และ เมืองอิคานบุรี (เขมร) อาณาจักรนั้นตั้งอยู่ พระบรมวงศ์เชอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่าคงจะเป็นอาณาจักรอันหนึ่งใน ประเทศสยาม ซึ่งแต่ก่อนได้กำหนด เป็นมณฑลกรุงเทพ มณฑลอยุธยา มณฑลนครไชยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีน ดังราชธานี อยู่ท่นครปฐมแต่ในครั้งกระนั้นจะเรียกนาม ราชธานีว่ากระไรยังไม่พบหลักฐาน ที่ชื่อ ว่าเมือง นครปฐม เป็น ราชธานี ของ อาณาจักรทวารวดี ก็เนื่องจากเมืองนครปฐมมี ชากโบราณสถานที่ใหญ่โตกว่าแห่งอื่น ๆ ในประเทศนี้ และได้พบโบราณวัตถุอันมี ลักษณะ คล้ายกับ ลักษณะฝีมือ ช่าง อินเดีย ครั้งราชวงศ์คุปต (พ.ศ. ๘๖๐-๑๓๕๐) มากกว่าที่แห่งอื่น ๆ

ถ้าเราจะตรวจดูแผนที่ของเมืองโบราณ

ในลุ่มแม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง แล้ว จะเห็นได้คือมี เมืองอู่ทอง เมืองกำแพง แฉ่น เมืองนครปฐม เมืองสิงห์ เมือง กาญจนบุรี และเมืองราชบุรี เหล่านี้เป็น เมืองที่มีอยู่แล้ว ก่อนที่พวกขอมจะได้มา เป็นใหญ่ เมืองเหล่านี้มีตำบลพงตึกอยู่ใน ระยะย่านกลาง คืออยู่ตรงทางระหว่างเมือง ต่าง ๆ คือ ระหว่างเมืองกาญจนบุรีกับเมือง กำแพงแฉ่น ระหว่างเมืองกาญจนบุรีกับ เมืองนครปฐม ระหว่างเมืองกาญจนบุรีกับ เมืองราชบุรี ฯลฯ และระยะทางในระหว่าง พงตึกกับเมืองต่าง ๆ ที่กล่าว นาม มาแล้ว นั้น ก็อาจเดินไปมาถึงกันได้ภายในวันเดียว ฉะนั้นที่พงตึกนี้แต่เดิมน่าจะเป็นศูนย์กลาง แห่งการคมนาคมในระหว่างเมืองต่างๆเป็น แน่ เพราะฉะนั้นวิซซากการสร้างพระพุทธรูป ที่รับจาก พวกอินเดีย จึงมีรูปร่างคราวเดียวกันกับเมืองใหญ่ ๆ เช่นเมืองนครปฐมเป็น ต้น ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงอย่างนั้น เนื่องจาก หลักฐาน ที่ ชัด พบโบราณวัตถุใน ตำบลนี้ เช่นพระพุทธรูปต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายกับ พระพุทธรูปฝีมือช่างอินเดีย สมัยราชวงศ์

วินิจฉัย

ประวัติพระประทุมราชวงศา (คำผง)

ของขุนวรรณรักษาวิจิตร

[เมื่อเดือนสิงหาคม พ. ศ. ๒๕๑๘ คณะกรรมการจังหวัดอุบลราชธานีได้มีหนังสือหรือการส่งอนุสาวรีย์พระประทุมราชวงศา (คำผง) และส่งบันทึกประวัติพระประทุมราชวงศา มาขอให้กรมศิลปากรสอบสวนหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรได้มอบภาระในการสอบสวนนี้ให้ขุนวรรณรักษาวิจิตรจัดทำ เมื่อขุนวรรณรักษาวิจิตรจัดทำวินิจฉัยสอบสวนเสร็จแล้ว เสนออธิบดีกรมศิลปากร ได้บันทึกลงว่า "ขอชมขุนวรรณรักษาวินิจฉัย พยายามสอบสวนละเอียด และบันทึกถี่ถ้วนรอบคอบด้วย" เราเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์หนึ่ง จึงนำลงพิมพ์เพื่อประโยชน์ในทางความรู้แก่ท่านสมาชิก]

ประวัติพระประทุมราชวงศา (คำผง)

ตามบันทึกของคณะกรรมการจังหวัดอุบลราชธานี

พระประทุมราชวงศา นามเดิมท้าวคำผง เป็นบุตรชายคนแรกของเจ้าพระตา เชื้อเจ้าผู้ครองหนองบัวลุ่มภู ซึ่งขณะนั้นชนคือนครเวียงจันทน์ ได้เป็นผู้หนึ่งที่ได้อพยพมาตั้ง

พรรคพวกอพยพครอบครัวหนีความกดขี่ข่มเหงของเจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ วันหนึ่งไปทางทิศใต้เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๘ แล้วไปตั้งหลักฐานภูมิดำเนาอยู่ที่ค่าย บ้านดู่บ้านแก แขวงนครจำปาศักดิ์ แม่ตงหนักดี เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ ยังให้ กองทัพไปรบกวาดอีก ท้าวคำผงจึงขอส่งความภักดีต่อ

สมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี ๆ จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระ
ยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์เป็น
แม่ทัพยกไปช่วย กองทัพเวียงจันทน์ จึงถอย
กองทัพกลับ ครั้นนั้นราวพุทธศักราช ๒๓๒๓

เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก
และเจ้าพระยาสุรสีห์ ไปถึงค่ายบ้านดู่บ้าน
แกแล้ว ก็ยกทัพไปตีได้นครจำปาศักดิ์ เป็น
สยามขอบเขตขึ้นมา และได้ให้ท้าวคำผง
แม่กองเรือนำกองทัพ กรุงธนบุรี ขึ้นไปตีได้
นครเวียงจันทน์ ได้พระแก้วมรกตและนคร
เวียงจันทน์ แล้วเลยขึ้นไปตีได้นครหลวง
พระบาง ได้พระบางนครหลวงพระบาง
แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ กรุงเทพ ฯ
เป็นที่เคารพบูชา ของ ประชาชนราษฎร ต่อ
มาจนบัดนี้ ทำให้อาณาเขตของประเทศ
สยามในรัชสมัยนั้นขยายกว้าง ตลอดจน
ขว้างซ้ายของแม่น้ำโขง ปรากฏในแผนที่
สมัยนั้นแล้ว

เมื่อได้โดยเด็ดจากกองทัพกรุงธนบุรีของ
พระเดชพระคุณแล้ว ท้าวคำผงได้เป็นหัว
หน้าอพยพของครัวประมาณหมื่นคนเศษขึ้น
มาตั้งบ้าน เมืองที่ ดงอผิง เรียกนามว่า
เมืองอุปด คือที่ดงจังหวัดอุบลราชธานี

อยู่ณบัดนี้ ด้วย ความ สดุดีใน พุทธศักราช
๒๓๒๒

พุทธศักราช ๒๓๒๓ สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ตั้งชื่อเมืองอุปดว่า เมืองอุบลราชธานี และ
พระราชทานฐานันดรศักดิ์ให้ท้าวคำผงเป็น
พระปทุมราชวงศ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง
อุบลราชธานีคนแรก.

วินิจฉัย

ประวัติพระปทุมราชวงศ์ (คำผง)

ของ ขุนวรรณรักษ์วิจิตร

เรื่องประวัติพระปทุมราชวงศ์ (คำผง)
ตามคณะกรรมการ จังหวัดอุบลราชธานี
ที่กล่าวนำให้สอบนั้น เมื่อได้ตรวจดูหนังสือ
ตะเพาะเรื่องที่เห็นว่าจะเป็นอุปการะแก่การ
สอบส่วนแล้ว ก็ปรากฏว่าท่านผู้ที่มีพฤติ
การณ์แจ้งอยู่ในพงศาวดารหลายเรื่อง บาง
เรื่องก็ตรงกัน บางเรื่องก็ขัดกันจนรู้
สึกพัน

การสอบประวัติท่านผู้นี้ ถ้าจะสอบและ
วินิจฉัยตามคำบันทึกของคณะกรรมการเป็น

ข้อ ๆ ไปโดยลำดับ เห็นว่าจะทำให้ความ
ไขว้เขวยุ่งเหยิง เพราะหลักฐานที่จะพ้องนำ
มาอ้างจากเรื่องต่าง ๆ พัวพันเหตุดังกัน
อยู่ จึงเห็นควรแบ่งคำบันทึกออกสอบเป็น
ตอน ๆ แล้วจึงวินิจฉัยเป็นข้อ ๆ ต่อที่หลัง
คือ

ตอน ๑ ที่ว่า พระประทุมราชวงศา
เป็นบุตรของเจ้าพระตา เชื้อเจ้าผู้ครอง
เมืองหนองบัวลำภู ได้เป็นผู้หนึ่งที่ถูก
สมัคร พรรคพวกอพยพ ครอบครัวหนี
ความกดขี่ของเจ้านครเวียงจันทน์ ไป
ตั้งอยู่ที่บ้านดู่บ้านแก แขวงเมืองจำปา
สักดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๕ นั้น

ความตอนหนึ่ง พงศาวดารมณฑลอุดร
(น. ๔๒-๓) เจ้าอยู่ข้างละเขียนว่า เมื่อ
พ.ศ. ๒๓๓๐ พระเจ้าองค์หล่อผู้ครองกรุง
ศรีสัตนาคนหุตถึงพิราลัย ไม่มีโอรสสืบ
สกล แล่นท้าวพระยาและนายวอนนายตา จึง
พร้อมกันอัญเชิญกุมารสองคน ซึ่งเป็นเชื้อ
วงศ์ของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตองค์เก่า
อันได้หนีไปอาศัยอยู่กับนายวอนนายตา เมื่อ
ครั้งพระเจ้าองค์หล่อ ยกกำลังมาจับพระยา
เมืองแสนวานัน จนครองกรุงศรีสัตนาคน
หุต แล้วนายวอนนายตาจะขอเป็นทมิฬหาอุป-

ราชฝ่ายหน้า ราชกุมารทั้งสองเห็นว่านาย
วอนนายตาได้เป็นเชื้อเจ้า จึงตั้งให้มับรรดา
สักดิ์เพียงพระ และให้มีตำแหน่งเป็นเสนา
บดี พระวอพระตามีความโหม่นจึงอพยพ
ครอบครัวมาสร้างเวียงขึ้นที่บ้านหนองบัวลำ
ภู ให้ชื่อว่า "เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้ว
บัวบาน" พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตให้มา
ห้ามก็ไม่ฟัง (ท่านองจะแจ้งเมืองเป็นกบฏ)
จึงเกิดรบพุ่งกันขึ้น ได้ต่อสู้กันอยู่ถึงสามปี
ภายหลัง พระวอ พระตา เห็นจะต้านทานมิได้
จึงแต่งคนให้ไปอ่อนน้อม ต่อพระมา ขอกำลัง
มาช่วย แต่มองจะแจ้งผู้ทเจ้าพระมาตั้งให้
แม่ทัพคุมกำลังมาช่วย นอกจากเป็นแม่ทัพ
สามารถแล้ว ยังแต่งตั้งให้เป็นผู้เป็นนักการ
เมืองที่ชาญฉลาดด้วย กล่าวคือเมื่อยกมา
พบท้าวพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแต่งให้
ไปอ่อนน้อมต่อพระมา เช่นเดียวกันในกลาง
ทาง ก็ทำเป็นล้มคำสั่งของเจ้าพระมาเสีย
หันเข้าช่วย ท้าวพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
สมทบกันยกมาตีพระวอพระตาแตกตัวพระ
ตาตายในที่รบ พระวอกับท้าวฝ่ายหน้า ท้าว
คำผง ท้าวทิดพรหม บุตรพระตา และท้าว
กำ บุตรพระวอ พาครอบครัวอพยพหนีลง
ไปพึ่งพระเจ้าองค์หล่อวงศ์เจ้าไชยกุมารเมือง

จำปาศักดิ์ ได้ตั้งอยู่ตำบลเวียงคอนทอง
ตรงกับที่เรียกว่าบ้านคูบ้านแก่งน

ในพงศาวดารกรุงธนบุรี (น. ๓๗๘) มี
ได้เล่าความตอนนั้นให้แจ่มแจ้ง เป็นแต่
กล่าวรวม ๆ ว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๓ พระวอ
เป็นอุปฮาด มีความพิโรธขัดเคืองกับพระ
เจ้าล้านช้าง จึงพาสมัครพรรคพวกออกจาก
เมืองมาตั้งอยู่ที่หนองบัวลำภู แล้วสร้างชน
เป็นเมืองให้ชื่อว่า "เมืองจำปานคร แขวง
กานแก่งบัวบาน" แล้วแข็งเมืองต่อพระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุต จึงเกิดรบกันขึ้นเหมือน
ดังที่เล่ามาแล้วในพงศาวดารอีสาน และ
ว่าเมื่อหนองบัวลำภูแตก พระวอพาครอบครัว
อพยพหนีไปตั้งอยู่ ตำบลคอนมดแดง
เหนือเมืองจำปาศักดิ์ทีเดียว

ยังมีพงศาวดารเมืองยโสธรอีกฉบับ
หนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เล่าเหตุการณ์
เกี่ยวกับตอนนั้นว่า พระตาพระวอเป็นราช
สกุล ตั้งบ้านอยู่หนองบัวลำภู แขวงกรุง
จันทร์ มีบุตรเจ้าล้านช้างองค์หนึ่งออก
จากกรุงจันทร์มาอาศัยอยู่ด้วย ภายหลัง
กรุงจันทร์ขาดผู้ปกครอง (กรรมกร)
จึงเชิญกลับไปเป็นเจ้ากรุงจันทร์ ๆ จึง
แต่ง กรรมกรให้มาขอ บุตร หลาน พระตา

พระวอไปเป็นห้าม พระตาพระวอไม่ยอม
ถวาย พระเจ้ากรุงจันทร์จึงยกกำลังมาจับ
พระตาฆ่าเสีย พระวอกับท้าวหน้า ท้าวคำ
ท้าวคำผง ท้าวทิดพรหมพากันอพยพหนีไปพึ่ง
เจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ตั้งอยู่ที่บ้านคูบ้านแก
และว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔
ดังนี้

ความตอนนั้น แม้จะมีพงศาวดารหลาย
ฉบับกล่าวถึงเหตุการณ์ร่วมกัน แต่ยังมี
แย้งกันอยู่บ้างข้อ ซึ่งควรจะพิจารณาและ
ข้อแรกจะขอนำมาที่เกี่วเนื่องมาตั้งเทียบให้ดู
อีกข้อหนึ่ง คือ

ในคำบันทึกของคณะกรรมการว่า เหตุ
เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔

พงศาวดารอีสานว่าเกิดเมื่อราว พ. ศ.
๒๓๓๐

พง ศาวดาร กรุงธน บุรี ว่าเกิด เมื่อ ราว
พ.ศ. ๒๓๒๓

ส่วนพงศาวดารยโสธรว่าเกิดราว พ. ศ.
๒๓๓๔

จะเห็นได้ว่า ศักราชไม่ ตรงกัน ดังราย
เดียว ซึ่งเป็นการยากที่จะถือเอาฉบับไหน
เป็นหลัก การที่ศักราชไม่ตรงกัน น่าจะเป็น
เพราะ พง ศาวดาร บาง ฉบับ กล่าวถึง เหตุ

การจับแต่เมืองคันดงมา บางฉบับจับ
ตอนกลาง และบางฉบับจับตอนสุดท้ายที่
เดียว ฉบับหลังได้แก่พงศาวดารกรุงธน
บุรี ซึ่งมีรายงานที่ปรากฏนั้นนับสั้นอยู่
เพราะฉะนั้นหลักฐานน่าจะมั่นคงกว่าฉบับอื่น
ส่วนข้อที่ว่า (พระปฐมราชวงศ์ หลักฐาน
บางแห่งเป็นพระปฐมธรรมา แต่เพื่อ
ความสะดวกจะเรียก) ท้าวคำผงเป็นบุตร
เจ้าพระตานี่ไม่เป็นปัญหา เพราะมีพงศาว
ดาร อีสาน และ พงศาวดาร ยโสธร รับรอง
แม้พงศาวดาร กรุงธนบุรี จะไม่ได้ ออกชื่อ
พระตาและท้าวคำผงเลย ก็เห็นจะเป็นเพราะ
พระวอเป็นหัวหน้า จึงยกพระวอเป็นเอกเขต
คนเดียว แต่ชื่อท้าวพระตาเป็นเจ้า หรือ
เชื้อเจ้าผู้ครองเมืองหนองบัวลำภูนั้น ถ้าอ
ตามพงศาวดารอีสาน พระตากเป็นเพียงคน
สามัญ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระ และมีตำแหน่ง
เป็นเสนาบดีเท่านั้น แต่มีพงศาวดาร
ยโสธรแย้งว่าพระตาเป็นราชสกุล ปัญหา
จึงมีว่า พระตาเป็นอะไรแน่ และก่อนที่จะ
ลงมติว่าพระตาเป็นอะไร เห็นควรพิจารณา
เมืองหนองบัวลำภูก่อน จึงจะได้ความแจ่ม
แจ้ง

อันเมืองหนองบัวลำภู มีหลักฐานแย้ง
กันเป็นสองฝ่ายหนึ่งได้แก่พงศาวดารอีสาน
ว่าพระวอกกับพระตาเป็นผู้สร้างเมื่อราว พ.ศ.
๒๓๓๐ ให้ชื่อว่า "เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบ
แก้วบัวบาน" และพงศาวดารกรุงธนบุรีก็ว่า
พระวอกกับพระตาสร้างเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๒๓
ให้ชื่อว่า "เมืองจำปานครเขื่อนขันธ์กาบ
แก้วบัวบาน" เมื่อเริ่มตั้งเมืองเป็นกบฏ
ต้องเรื่องนั้นมานานเมืองเพี้ยนกัน ก็เป็นตาม
นิสัยของการคัดลอกต่อกันมา ไม่ประหลาด
อีกฝ่ายหนึ่งได้แก่พงศาวดารเมืองจำปา
ศักดิ์ ฉบับพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น)
แต่ง มีความเกี่ยวข้องกับข้อนี้ ตอนที่ว่า
"เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๐๐๓
(พ.ศ. ๒๓๔๔) เจ้าคำปางบ้านหนองบัวลำ
ภูพร้อมกับท้าวเพี้ยไพร่พล เทียวโพนแซก
คล้องช้างตามราวป่ามาจนถึงแดนนครกาบ
จำปานครบุรีศรี (คือเมืองจำปาศักดิ์) จน
มาได้เสี้ยกับนางเกาผู้เป็นเจ้าเมือง" ดังนั้น
เป็นการรับกันกับพงศาวดารยโสธร ที่กล่าว
ว่า เมื่อเจ้าด้านช้างยังเป็นกุมาร อีกนัยหนึ่ง
เมื่อคราวบ้านเมืองเกิดจลาจลได้เคยหนีไป
อาศัยอยู่กับพระวอพระตาที่บ้านหนองบัวลำ

ภู ซึ่งบ่งให้รู้ว่าเมืองมามีมาก่อนแล้ว

เมื่อเมืองหนองบัวลำภูมีหลักฐานยืนยันกัน
เป็นสองฝ่ายเช่นนี้ ก็จำต้องเลือกเชื่อฝ่าย
ใดฝ่ายหนึ่งซึ่งมีเหตุผลพอ ข้าพเจ้าผู้สอบ
ยอมเชื่อ อย่างสนิทว่า เมืองหนองบัวลำภู
อยู่ก่อนแล้ว และเชื่อว่าเป็นเมืองมีค่ายคูประ
ศุทหรือรบอย่างแข็งแรงมั่นคงด้วย เพราะเป็น
เมืองที่มีเจ้าเป็นผู้ครองตั้งมีเจ้าคำปางเป็นหัว
อย่าง หรือเดิมอาจเคยเป็นเมืองลูกหลวง
อย่างเมืองสุวรรณโคตร หรือเมืองสุวรรณโคตร
เมืองดงพญาไชยหรือเมืองสุวรรณโคตร
มีหลักฐาน คือเมื่อพระเจ้าล้านช้างยกกำลัง
ไปปราบพระวอพระตาที่เมืองหนองบัวลำภู
นั้น ปรากฏว่าได้รบกันอยู่ถึงสามปี แต่คง
ให้เห็นว่าเป็นเมืองมีเครื่องบงกชมั่นคงแข็งแรง
มากอยู่ ถ้าเป็นเมืองสร้างใหม่ และทั้ง
สร้างเพื่อการเป็นกบฏด้วย พระเจ้าล้านช้าง
คงจะไม่ปล่อยให้ให้เวลาดำรงได้มั่นคงถึงปาน
นั้น เพราะฉะนั้นพงศาวดารอีสานและพง
ศาวดารกรุงธนบุรีก็กล่าวถึงพระวอพระตาเป็น
ผู้สร้างเมืองหนองบัวลำภูนี้ น่าจะหมาย
ความเพียงการ คบแต่ง ช่อมแซมสิ่งต่างๆ
ให้แข็งแรงมั่นคงพอที่จะต่อสู้กับพระเจ้าล้าน
ช้างได้เท่านั้น

ถึงเราผู้เห็นว่าหนองบัวลำภูมีมาก่อน
ก่อน และเป็นเมืองเคยมีเจ้าเป็นผู้ครองก็
ยังมีปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปอีก ว่า
พระวอกับพระตาเดิมอยู่ที่ไหน พงศาวดาร
ยโสธรว่า พระวอกับพระตาอยู่ที่หนองบัว
ลำภู แต่พงศาวดารอีสานกับกรุงธนบุรี
ชวนให้เข้าใจว่าอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์เอง
จนเมื่อเกิดเป็นอริกับพระเจ้าล้านช้าง แล้ว
จึงได้หนีไปซ่อนตัวที่เมืองหนองบัวลำภู
หรือข้าพเจ้ายังสงสัย เพราะถ้าพระวอกับ
พระตาอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์จริง เมื่อพระ
เจ้าล้านช้าง หนีไปอาศัย อยู่ด้วยก็ไม่น่าจะ
ปลอดภัย อีกนัยหนึ่ง ถ้าพระวอกับพระตา
เป็นชน หนีไปเกิดยกด้อม ชักชวนชาว
เมืองหนองบัวลำภู ผู้ไม่เคยรู้จักพนเพของ
ตัวให้รวมใจเป็นกบฏ ถึงจะมีพลเมืองเข้า
ด้วยก็คงเป็นส่วนน้อย ข้าพเจ้าเชื่อว่าอัน
พระวอกับพระตานี้ ถ้าไม่ได้เป็นเจ้าบ้าน
ผ่านเมือง ก็คงเป็นผู้มีพนเพหลักฐานอยู่ใน
เมืองหนองบัวลำภูนั่นเอง ทั้งเชื่อว่าเป็นผู้ที่
ประชาชนพลเมืองเคารพนับถือเป็นอย่างมาก
เพราะ ปรากฏว่า เมื่อ แข็งเมือง และถูก
พระเจ้าล้านช้างยกไปปราบ ไพร่บ้านพล
เมืองได้ปลงใจช่วยต่อสู้อย่างเข้มแข็ง ถึง

กับทัพพระเจ้าล้านช้างแตกถอยไปหลาย
ครั้ง

หนึ่งข้าพเจ้าใครจะเชื่อย้อนคืนขึ้นไปอีก
ว่า เมื่อก่อนที่พระเจ้าล้านช้างจะหนีไปอาศัย
พระวอ พระตาในเวด้าบ้านเมืองเกิดจลาจล
นั้น น่าจะได้รู้จักขอบพอกันเคยกันอย่างฉันท
ญาติหรือมิตร จนเป็นที่วางใจว่าจะคุ้มกัน
ตรายได้อยู่ก่อนแล้ว จึงปรากฏว่าได้รับ
อุปการะจากพระวอพระตาเป็นอันดี เมื่อ
คราวมีโอกาสดังนี้ได้รับความสนับสนุนให้
ได้เป็นเจ้าครองกรุงเวียงจันทน์ เพราะฉะนั้น
น่าเชื่อว่าพระตาจะได้เป็นเจ้าหรือราชสกุล
จริงดังพงศาวดารโยธมกล่าว ถ้าไม่
สืบต่ายมาจากเจ้าคำปาง ก็คงจะได้สืบตัก
มาจากเจ้านายองค์ใดองค์หนึ่งในชั้นหลัง

ส่วนข้อที่ว่าท้าวคำผงต้องหนีจากเมือง
หนองบัวลำภูไปอยู่บ้านคุ้มบ้านแก เพราะทน
ความกดขี่ของพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์ไม่ได้
นั้น ดูเหมือนจะมีเหตุผลด้วยพงศาวดาร
โยธมเพราะตอนที่ว่า พระเจ้าล้านช้างให้
มาขอ บุตรหลาน พระวอ พระตาไปเป็นห้าม
พระวอพระตาไม่ยอมถวาย พระเจ้าล้านช้าง
จึงยกกำลังมาจับพระตาผู้เป็นบิดาท้าวคำผง
ฆ่าเสีย ข้าพเจ้าสงสัยจริง ๆ ว่าผู้เรียงพง-

ศาวดารโยธมตอนนี้จะได้อาศัยทำนาย
พักตร์พระเจ้าล้านช้างเข้าให้อย่างน่าเกลียด
ที่สุด เพราะถ้าพระเจ้าล้านช้างทรงมีนิสัย
หยามคายและเกกมะเหรกเช่นนั้น พระวอ
กับพระตาก็คงจะได้รู้เห็นมาแต่ก่อนแล้ว
แต่ก็ไม่ควรจะรับอุปการะในเบื้องต้น หรือ
สนับสนุนให้ได้เป็นเจ้าครองกรุงเวียงจันทน์
ในภายหลัง ข้าพเจ้าพอใจจะเชื่อตามพง-
ศาวดารอีสานและพงศาวดารกรุงธน ว่า
พระวอกับพระตาเป็นกบฏ เพราะจะเคลม
ตำแหน่งมหาอุปราชไม่สมหวัง และที่พระ
เจ้าล้านช้างไม่ตั้ง ก็จะเป็นเพราะถ้าไม่ทรง
ตำแหน่งนี้ไว้เพื่ออนุชา ซึ่งปรากฏว่ามีอยู่
องค์หนึ่ง ก็คงเพราะทรงรู้นิสัยของพระวอ
กับพระตาว่าเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงอยู่แล้ว

สรุปผลของการสอบสวนตอนนี้เป็น
อันได้ความว่า ท้าวคำผงเป็นบุตรพระตา
และพระตาเป็นเชื้อเจ้าหรือราชสกุลจริง
แต่ที่ว่าท้าวคำผงหนีความกดขี่ของเจ้านคร
เวียงจันทน์นั้น ถ้าพูดตามหลักฐานที่ปรากฏ
ในพงศาวดาร ก็กล่าวได้ว่า ท้าวคำผงหนี
เพราะถูกปราบโดยฐานที่บิดาเป็นกบฏ ส่วน
ศักราชที่บอกเหตุการณ์เกิดชนคราวนั้น ตาม
ที่ได้ยกมาเทียบให้ดูแล้ว และปรากฏว่าไม่

ตรงกันดักรายเดียนั้น จะควรถือเอาว่า
โหมเป็นหลักฐานแล้วแต่จะพิจารณา

ตอนที่ ๒ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑
พระเจ้าเวียงจันทน์ยกกองทัพตามลง
ไปตีท้าวคำผงถึงบ้านคูบ้านแก ท้าวคำ
ผงจึงขอสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธน
บุรีฯ ได้โปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยา
มหาโกษาธิบดี กับเจ้าพระยาสุรสีห์
ยกกองทัพขึ้นไปช่วย เลยไปได้
เมืองจำปาศักดิ์ และว่าท้าวคำผงได้
เป็นแม่กองเรื่อนำทัพกรุงขึ้นไปตีเวียง
จันทน์ ได้พระแก้วมรกต และไปได้
เมืองหลวงพระบาง ได้พระบาง แล้ว
ได้เชิญพระพุทธรูปทั้งสอง ลงมาประ
ดิษฐานไว้ในกรุงเทพฯ ในคราวนั้น

ความตอนนั้น เก็บจากพงศาวดารอีสาน
(น. ๔๔-๗) ได้ความว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๕
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทราบว่าพระวอ
กับพวกแตกหนีลงมา ตั้งอยู่ตำบลเวียงคอน
ทองแขวงเมืองจำปาศักดิ์ จึงแต่งให้อัครราช
ยกราชทูตตามลงมา เจ้าไชยกุมารเมืองจำปา
ศักดิ์ ให้พระยาพลเชียงสาคุมทัพขึ้นไปตาม
ทวนไว้ แล้วได้มีศุภอักษรถึงพระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตขอโทษพระวอ พระเจ้ากรุงศรี

สัตนาคนหุตก็ยกโทษให้ และมีคำสั่งให้
อัครราชทูตที่พลัดมา ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๓๑๕
พระวอก็มาเกิดเป็นอริกับเจ้าไชยกุมารเข้า
อีก จึงพาครอบครัวอพยพหนีขึ้นไปตั้ง
อยู่ ณ ที่ดอนมดแดง

ถึง พ.ศ. ๒๓๑๘ พระเจ้ากรุงศรีสัตนา
คนหุตทราบว่า พระวอเกิดวิวาทกับเจ้าไชย
กุมาร และยกครอบครัวมาตั้งอยู่ดอนมด
แดง จึงแต่งให้พระยาสุโขทัยคุมกองทัพมาตี
พระวอๆ ไม่ได้ ก็อพยพครอบครัวหนีกลับ
มาตั้งอยู่ตำบลเวียงคอนทองตามเดิม และ
ให้ไปขอคำตั้งเจ้าไชยกุมารมาช่วย แต่
คราวนั้นเจ้าไชยกุมารไม่เดินด้วย กองทัพ
พระยาสุโขทัยจึงยกตามลงมาด้อมจับพระวอ
ฆ่าเสีย ที่ตำบลเวียงคอนทองนั้นเอง ท้าว
กัณทรพระวอกับท้าวผายน้ำ ท้าวคำผง ท้าว
ทิดพรหมบุตรพระตา จึงบอกมายังเมือง
นครราชสีมา ให้นำความกราบทูลพระเจ้า
กรุงธนบุรี และขอกองทัพขึ้นไปช่วย

ถึงปี พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึง
โปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหาโกษาธิบดี
เป็นแม่ทัพยกไปทางบก และเจ้าพระยาสุ
รสีห์เป็นแม่ทัพ (เรือ) ยกไปทางกรุงกัมพูชา
เกณฑ์พลเมืองเขมรต่อเรือรบเสร็จแล้ว ยก

ขึ้นไปตามลำน้ำโขง พระยาสุโขทัยว่ากอง
ทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปก่อกองทัพกลับไปกรุงศรี
สัตนาคนหุต กองทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปได้
เมืองจำปาศักดิ์ และจับตัวเจ้าไชยกุมาร
ไปด้วย แล้วคหิวเมืองรายทางขึ้นไปจนถึง
เวียงจันทน์ พระเจ้าเวียงจันทน์หนีไปเมือง
คำเกิด ทัพกรุง ฯ เข้าเมืองได้ จึงตั้งให้พระ
ยาสุโขทัยเป็นผู้รั้งเมืองศรีสัตนาคนหุต แล้ว
เชิญพระแก้วมรกตกับพระบางซึ่งอยู่ในเมือง
เวียงจันทน์ลงมายังกรุงธนบุรี และคุมตัว
เจ้าไชยกุมารลงมาด้วย (ภายหลังท่านผู้
ได้กลับไปครองเมืองจำปาศักดิ์ตามเดิม)

เก็บจากพงศาวดารกรุงธนบุรี (น. ๓๗๗-
๗๕) ได้ความว่าเมื่อพระวอแตกหนีจาก
เมืองหนองบัวลำภูไปตั้งอยู่ตำบลดอนมด-
แดงแล้ว จึงแต่งท้าวเพี้ยลือสุกอักษร และ
คุมเครื่องบรรณาการมายังพระยานครราชสีมา
มา ขอเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพมหานครศรี
อยุธยาต่อไป พระยานครราชสีมา บอกส่ง
ลงมากราบทูลพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯ จึงโปรด
ให้พระวอตั้งบ้านเรือนอยู่ณดอนมดแดงนั้น

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ได้ทราบ
ว่า พระวอยกลงไปตั้งเมืองอยู่ณดอนมด
แดง จึงแต่งให้พระยาสุโขทัยเป็นนายทัพ ยก

ลงไปตีดอนมดแดง จับตัวพระวอได้ให้ประ
หารชีวิตเสีย แล้วเลิกทัพกลับไป ท้าวกำ
บุตรพระวอ และท้าวเพี้ยทั้งปวง จึงมียอก
มาถึงพระยานครราชสีมา และขอทัพกรุง
เทพ ฯ ไปตีเมืองด่านช้างแก่แก่น พระยา
นครราชสีมา ก็บอกลงมากราบทูลพระเจ้า
กรุงธนบุรี

ครั้นเมื่อเดือนอ้ายปีจอสัมฤทธิ์ศก ๓๓๕๐
(พ.ศ. ๒๓๒๓) พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรด
ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก กับเจ้า
พระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองด่านช้าง
ได้ชุมพลทเมืองนครราชสีมา แล้วแบ่งเป็น
สองกอง ๆ หนึ่ง สมเด็จพระยามหา
กษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพยกไปทางบกคหิวเมือง
รายทางตรงไปเมืองด่านช้าง อีกกองหนึ่งเจ้า
พระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกลงไปเมืองกัมพูชา
เกณฑ์ พลเมืองเขมรและลาวคอเรือรบและ
ชุดกลองอ้อมเขาตีฝั ซึ่งตั้งขวางแม่น้ำ
อยู่ใต้เมืองโขง แล้วยกทัพเรือขึ้นมาทาง
คลองขุด มาณเมืองจำปาศักดิ์ และตีเมือง
นครพนม เมืองหนองคายรายทางขึ้นไป
บรรจบกันที่เมืองด่านช้าง

ฝ่ายพระเจ้าร่วมชาวเจ้าเมืองหลวงพระ
บาง ซึ่งเป็นอริกับพระเจ้าด่านช้างอยู่ก่อน

แล้วเมื่อได้ทราบข่าวที่พทกร ๑ ยกขึ้นมาค่
เมืองด่านช้างก็มีความยินดี จึงให้กองทัพ
ลงมาช่วยตีเมืองด่านช้าง ทางด่านเหนืออีก
ทัพหนึ่ง แล้วเลยขอเป็นเมืองขึ้นพระนคร
ศรีอยุธยาต่อไป และปรากฏว่า พระเจ้า
ด่านช้างต่อสู้บองกัน เมืองอยู่ได้เดือนเศษ
ที่พทกร ๑ จึงตีเมืองเวียงจันทน์ได้ และได้
เชิญพระแก้วมรกต กับพระบาง ซึ่งสถิต
อยู่ณวิหารในวัง พระเจ้าด่านช้างลงมากรุง
ธนคราวัน ได้เชิญประดิษฐานไว้ณโรงริม
พระอุโบสถวัดแจ้ง ส่วนพระเจ้าด่านช้าง
หนีดำปสุญไปไม่ได้ตัว ค่อยไปเรื่องท้าว
คำผง มิได้ปรากฏในพงศาวดารฉบับนั้นจน
สิ้นรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๒๕)

พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง เพิ่งจะ
มากล่าวถึงเหตุการณ์คราวนั้น เมื่อยกกองทัพ
กรุง ๑ ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ และ
ความตรงกับพงศาวดารกรุงธนบุรีโดยมาก
ที่ผิดกันก็คือ เมื่อก่อนที่กองทัพเมืองหลวง
พระบาง จะยกมาช่วยตีเมืองเวียงจันทน์นั้น
พงศาวดารเมืองหลวงพระบางว่า สมเด็จ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้ให้ข้าหลวง
เชิญภูก่อขรรขึ้นไปถึงเจ้าสุริยวงศ์ว่า พระ
เจ้าแผ่นดินกรุงศรีสัตนาคนหุต ด่านช้าง ร่ม

ขาว หลวงพระบาง ขอกองทัพลงมาช่วย
ตีเมืองเวียงจันทน์ด้วย

ส่วนพงศาวดารยโสธรกล่าวความตอน
นี้อย่างร่มร่าม และสืบต้น มีใจความที่
พอจะเก็บมาเล่าได้คือ เมื่อพระวอกับพรรค
พวกแตกหนีจากหนองบัวลำภูมาคงอยู่ที่บ้าน
ดู่บ้านแก แขวงเมืองจำปาศักดิ์แล้ว เจ้า
เวียงจันทน์จึงให้เพี้ยสุโขกับอัครฮาดนำกอง
คุมไพร่พลลงไป ขอครอบครองพระตาพระวอ
คือเจ้านครจำปาศักดิ์ ๆ บอกให้เกลี้ยกล่อม
เขาเอง แต่แทนที่เพี้ยสุโขกับอัครฮาดจะ
จะเกลี้ยกล่อม กลับใช้อำนาจเข้าจับกุม พระ
วอกับพวกไม่ยอมให้จับ จึงเกิดรบกันขึ้น
พระวอได้ให้ท้าวคำผงไปขอความช่วยเหลือ
จากเจ้าจำปาศักดิ์ ๆ ไม่รับ เพราะเกรง
พระทัยเจ้าเวียงจันทน์ พระวอจึงกราบทูล
ลงมายังพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอกองทัพขึ้นไป
ช่วย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้เจ้าพระยา
จักรกับเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพกรุง ๑ ขึ้นไป
ช่วย ข้างเพี้ยสุโขกับอัครฮาดก็ได้ขอให้เจ้า
เวียงจันทน์ส่งกำลังมาเพิ่มเติม ด้วยยกเข้า
ล้อมจับพระวอได้ให้ฆ่าเสียที่สนามห้วยพริ้ง
แล้วเลิกทัพกลับไป

ฝ่ายท้าวหน้า และท้าวคำผงกับพวก

เมื่อทัพกรุงเทพ ฯ ยกขึ้นไปถึงเมืองจำปา
คักคัก ก็ได้พากันเข้าหาและกราบเรียนให้
ทราบเรื่องตั้งแต่ต้นจนปลาย ท่านแม่ทัพจึง
ให้ไปเชิญเจ้าจำปาคักคัก ซึ่งได้หลบหนีไป
อยู่ที่บ้านหัวดอนไชย มาสดวกสวนในข้อที่
ไม่ให้ความช่วยเหลือต่อพระวอ ก็ได้ความสม
จริง จึงถูกตีเคียนแถมภาคโทษไว้ครึ่งหนึ่ง
แต่ว่าท้าวกุณกับพวกได้นำกองทัพกรุง ฯ ขึ้น
ไปตีเมืองเวียงจันทน์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์
หนีขึ้นไปอาศัยอยู่กับหกดวงพระบาง ทัพ
กรุง ฯ ก็ยกตามขึ้นไปถึงเมืองหกดวงพระบาง
และให้เจ้าหกดวงพระบางส่งตัวเจ้าเวียงจันทน์
ออกมาได้ส่วน เรื่องฆ่าพระตากับพระวอ
เจ้าเวียงจันทน์รับว่าได้ฆ่าพระตาจริง เพราะ
ขัดขืนไม่ยอมให้บุตรเป็นห้าม ส่วนพระวอ
เจ้าเวียงจันทน์ เบียง รับเพียง ให้ไปเกลี้ย
กล่อมเท่านั้น ท่านแม่ทัพจึงคิดสั่งให้ประ
หารชีวิตเจ้าเวียงจันทน์เสีย ในฐานะที่เป็น
กษัตริย์ ปกครองไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินไม่ยุติ
ธรรม แล้วตั้งเจ้าอุปราชให้เป็นเจ้าเวียง
จันทน์ และว่าเจ้าหกดวงพระบางเกรงบาปมี
เดยยอหมย เมือง หกดวงพระ บาง มาขึ้น กรุง
เทพ ฯ ในคราวนี้ ยังกล่าวต่อไปว่าเมื่อทัพ
กรุงยกกลับได้นำนางเชียวค้อมบุตรเจ้าเวียง

จันทน์องค์เก่าลงมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี
ด้วย

ความตอนนั้น ตามที่ได้นำหลักฐานมา
เทียบให้ดูข้างต้น จะเห็นว่ามีข้อที่พงศาวดาร
ไม่ลงรอยกันอยู่หลายข้อ ข้อแรกก็คือ ที่ว่า
ท้าวกำผงซึ่งมีพระวอเป็นหัวหน้า เมื่อแตก
หนีมาจากเมืองหนองบัวลำภูนั้น พงศาวดาร
อธิบายว่ามาตั้งอยู่เวียงคอนกอก (คือบ้าน
คูบ้านแก) ก่อน ภายหลังพระวอเกิดผิดใจ
กับเจ้าไชยกุมาร จึงยกกลับขึ้นไปตั้งอยู่ที่
คอนมดแดง และเมื่อถูก พระยาสุโขทัย ตีแตก
จากคอนมดแดงจึงได้กลับลงมาตั้งอยู่ที่บ้าน
คูบ้านแก และถูกฆ่าตายที่นั่น แต่พงศาวดาร
กรุงธนว่ามาตั้งอยู่คอนมดแดงที่เดียว และ
ก็ถูกฆ่าตายที่คอนมดแดงนั่นเอง ส่วนยโส
ธิว่ามาตั้งอยู่ที่บ้านคูบ้านแก และถูกฆ่า
ตายที่ริม น้ำ ห้วย พริง (อยู่ในตำบลบ้าน
คูบ้านแก) ดังนี้ จึงมีปัญหาคือควร พิจารณา
ว่า พระวอลงมาตั้งอยู่และถูกฆ่าตายที่ไหน
แน่

การพิจารณาปัญหาข้อนี้ ข้าพเจ้าใคร่
จะยึดพงศาวดารอธิบายเป็นหลัก คือเดิม
พระวอ พร้อมด้วย ท้าวกำผง และ พรรคพวก
เมื่อแตกหนีจากเมืองหนองบัวลำภูนั้น ได้

เคยลงมาตั้งอยู่ที่บ้านคูบ้านแกก่อน ภายหลังเมื่อพระวอเกิดเป็นอริกับเจ้าไชยกุมาร^๕ จึงได้ยกกลับขึ้นไปตั้งอยู่ที่ดอนมดแดง และพระวอคงจะเห็นว่าดอนมดแดงไม่ปลอดภัยเพราะอยู่ในระหว่างคูริ คือด้านเหนือเจ้าเวียงจันทน์ ด้านใต้เจ้าไชยกุมาร จึงได้ให้เข้าลี้ความมิดชิดขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงธนบุรี (น่าจะเป็นดอนหนองพังคำวตารกรุงธนจับเขามาถ่วงว่าพระวอแตกหนีจากหนองบัวลำภูมาตั้งอยู่ที่ดอนมดแดง) แต่ครั้นเจ้าเวียงจันทน์ให้พระยาสุโขยกุมารตั้งดอนมดแดง พระวอไม่มีโอกาสที่จะขอ กองทัพกรุงฯ ขึ้นไปช่วยได้ทันที่งั้นที่ ถัดจากนั้นกลับลงมาตั้งอยู่ที่บ้านคูบ้านแกอีก และเมื่อไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าไชยกุมาร ก็ถูกพระยาสุโขยกตามลงมาจับตัวฆ่าเสียที่บ้านคูบ้านแกนั้นเอง ทำความดังจึงได้มีบอกลงมากราบทูลพระเจ้ากรุงธนบุรี ไม่ให้ขอสงครามมิดชิดดังที่กล่าวในบันทึกของคณะกรรมการ

อีกข้อหนึ่งเรื่องทัพกรุงฯ ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ว่าเคยตีได้เมืองจำปาศักดิ์และหลวงพระบางด้วยนั้น พงศา-วตารอ้างถึงว่าตีเมืองจำปาศักดิ์ได้ คราวนี้

เหมือนกัน แต่ไม่ได้กล่าวถึงเมืองหลวงพระบาง ส่วนพงศา-วตารยได้ชกรถ์ถ่วงถึงจำปาศักดิ์ ประหนึ่งตกเป็นประเทศราชของกรุงธนอยู่ก่อนแล้ว และว่าทัพกรุงฯ ได้ยกติดตามเจ้าเวียงจันทน์ ขึ้นไปจนถึงเมืองหลวงพระบาง และให้เจ้าหลวงพระบางส่งตัวเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ผู้หนีไปอาศัยอยู่ด้วยออกมาชำระ ผลที่สุดท่านแม่ทัพกรุงฯ ได้คิดสินให้ประหารชีวิตเจ้าเวียงจันทน์เสีย (ข้าพเจ้าเห็นเป็นการเกินอำนาจที่แม่ทัพจะทำได้ถึงเช่นนั้น เพราะถ้าจับเจ้าเวียงจันทน์ได้จริง ทางที่ขอควรจะคุมตัวลงมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ทรงชำระ) เจ้าหลวงพระบางเกรงบารมีก็เลยยอม เป็นเมืองขึ้นกรุงเทพฯ แต่นั้นมา แต่พงศา-วตารกรุงฯ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยกล่าวว่าทัพกรุงฯ ตีเมืองจำปาศักดิ์ได้แต่ปี พ.ศ. ๒๓๓๘ แล้วคราวนี้ (พ.ศ. ๒๓๒๓) เป็นแต่เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพเรือเข้าทางคลองฉัตรที่ขุดใหม่ผ่านเมืองจำปาศักดิ์ ขึ้นไปนั้นจับที่พบที่เมืองเวียงจันทน์เท่านั้น ส่วนการตีเมืองหลวงพระบาง พงศา-วตารกรุงฯ กับพงศา-วตารหลวงพระบางซึ่งพ้องจะถ่วงถึงเหตุการณ์คราวนี้ เมื่อตอนที่ทัพกรุงฯ ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์

นเอง กล่าวร่วมกันว่าเจ้าหลวงพระบางได้
ให้กองทัพ ลงมาช่วยตีเวียงจันทน์ ทางหนึ่ง
เมื่อเสร็จสงครามแล้ว หลวงพระบางซึ่ง
เวลานั้นอยู่กับพะม่า จึงได้ขอเป็นเมืองขึ้น
กรุงเทพ ฯ แทนพะม่า

อนึ่งเพื่อให้เข้าใจความตอนนั้นชัดเจน
ควรจะกล่าวถึงเรื่องพระเจ้าตากกับเจ้าหลวง
พระบางมีความสัมพันธ์กันมาอย่างไร แทรก
ไว้ในที่นี้เล็กน้อย ในพงศาวดารกรุงธน
(น. ๗๔) กับพงศาวดาร หลวงพระบาง
(น. ๔๓) กล่าวร่วมกันมีใจความว่า “เมื่อ
พ. ศ. ๒๓๓๔ เจ้าหลวงพระบางกับเจ้าเวียง
จันทน์ ซึ่งเป็นคู่อริกันอยู่ก่อนแล้ว ได้เกิดสู้
รบกันขึ้น ผลสุดท้ายเจ้าเวียงจันทน์ ได้ขอให้
ทางพะม่าช่วย เจ้าหลวงพระบางสู้ ไม่ได้
ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นของพะม่า ครั้นถึง
พ.ศ. ๒๓๓๗ (พ.ช. ไม่กล่าว) พระเจ้าตาก
ได้มีพระราชดำริไปถึงเจ้าหลวงพระบาง
ว่าขอให้เป็นเมืองขึ้นทางพระราชไมตรีไปมา
ติดต่อกัน เจ้าหลวงพระบางก็ทรงมีศุภอักษร
ถวายตอบรับเป็นไมตรีด้วยความยินดี

การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงผูกไมตรีกับ
เจ้าหลวงพระบาง ซึ่งเวลานั้นยัง ขึ้นอยู่
กับพะม่า น่าสนใจในฐานะ จะเป็นนโยบาย

ทางการเมือง คือจะทรงแยกหลวงพระบาง
ออกจากอำนาจพะม่า ซึ่งถ้าสำเร็จก็
เท่าเป็นการ ทอนกำลังของ พะม่าและเพิ่มกำลัง
ของพระองค์ ไปพร้อมกัน แต่ที่หลวงพระ
บางยังไม่กล้าผละจากพะม่าโดยเด็ดขาด น่า
จะเป็นเพราะยังไม่ไว้วางใจพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าจะ
มีกำลังเข้มแข็งพอที่จะป้องกันอันตรายจาก
พะม่าได้จริงหรือไม่ จนเมื่อทัพกรุง ฯ ยกขึ้น
ไปตีเวียงจันทน์ ได้เห็นกำลังความสามารถ
และความเข้มแข็ง พอที่จะต่อต้าน พะม่าได้
แล้ว จึงได้ตัดจากแอกของพะม่าไม่เข้าอยู่
ในอิทธิพลของพระเจ้ากรุงธนบุรีในที่นี้
เพราะฉะนั้นที่หลวงพระบางขอขึ้นกรุง
เทพ ฯ ไม่ใช่เพราะทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปตี
ได้ อย่างที่กล่าวในบันทึกของคณะกรรมการ
และไม่ใช้เพราะเกรงบารมีทัพกรุง ฯ อย่าง
พงศาวดารยโสธรกล่าว แต่เพราะจะตัด
จากพะม่า โดยอาศัยบารมีพระเจ้ากรุง
ธนบุรีต่างหาก

อีกข้อหนึ่ง เรื่องผู้นำทัพกรุง ฯ คราวนั้น
ในพงศาวดารอีสาน (น. ๕๒) กล่าว
อย่างชัดเจนทีเดียวว่า นายเชียงแตง บ้าน
หางโคเป็น ผู้นำทัพเรือเจ้าพระยาสุร สัทธิ์ เข้า
ทางคลองฉัดข้ามเขาดิน เพราะความดีความ

ชอบ^{๕๕}ครั้ง พอดีรัชกาลที่ ๑ ได้โปรดยกบ้านหางโคเป็นเมืองเชียงใหม่ และโปรดตั้งนายเชียงใหม่เป็นพระอุดมเดชเจ้าเมืองเชียงใหม่คนแรก ที่บันทึกคณะกรรมการกล่าวท้าวคำผงเป็นผู้นำ^{๕๖} น่าจะเป็นผู้ร่วมในกระบวนการจะไม่ใช้หัวหน้า จึงไม่ปรากฏว่าได้พระราชทานความชอบอะไรในคราวนี้

เรื่องเชิญ พระแก้วมรกต กับพระบางลงมากรุงเทพฯ ก็ยังเป็นปัญหา พงศาวดารกรุงธนกับอีสานกล่าวพร้อมกัน ว่าได้เชิญลงมาจากเมืองเวียงจันทน์ทั้งสององค์ พงศาวดารยโสธรแทนที่จะกล่าวถึง เรื่องพระกตัมภ์ ไปกล่าวถึงเรื่อง ผู้หญิงยิงเรือ ไปเสียส่วนคำบันทึกของคณะกรรมการก็กล่าวว่าจะเพาะพระบางได้เชิญลงมาจากเมืองหลวงพระบางดังนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระพุทธรูปสำคัญ สององค์นี้ได้เชิญลงมา จากเมืองเวียงจันทน์นั่นเอง เพราะรายงานการยกทัพคราวนี้ไม่ปรากฏว่าได้ยกเลยขึ้นไปถึงเมืองหลวงพระบางด้วย และถ้าจะมีผู้ถามว่า พระบางลงมาอยู่เวียงจันทน์เมื่อไร และใครเป็นผู้เชิญมา ข้าพเจ้าก็จะตอบตามพงศาวดารเมืองล้านช้าง (น. ๓๘) ว่าพระบางได้ลงมาประดิษฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อ

ราว พ.ศ. ๒๒๗๓ ท้าวของนครเมืองหลวงพระบางเป็นผู้เชิญลงมา ทั้งพระแก้วมรกตกับ พระแซกคำก็ได้เชิญลงมาในคราวเดียวกันด้วย ซึ่งขัดกับพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง (น. ๒๕) ที่ว่าพระพุทธรูปสององค์หลัง เจ้าไชยเชษฐาเป็นผู้เชิญลงมาเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๐๗ คราวสร้างเมืองเวียงจันทน์ แต่เป็นปัญหานอกประเด็น เพราะฉะนั้นจะไม่วินิจฉัยในที่นี้

ผลของการสอบสวนครั้งนี้ คงได้ความว่า เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๒๓ เจ้าเวียงจันทน์ได้ให้พระยาสุโขทัยตามลงมาตั้งท้าวคำผงหรือจับพระวอฆ่าเสีย ที่บ้านดอนทอง (คือบ้านดู่บ้านแก) ท้าวคำผงจึงมีใบบอกลงมากราบทูลพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯ โปรดให้ทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้ และเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงมาประดิษฐานไว้ในกรุงเทพฯ ๑ คราวนี้ ส่วนผู้นำทัพเรือ ปรากฏว่าเป็นนายเชียงใหม่ ซึ่งโปรดตั้งให้เป็นพระอุดมเดช เจ้าเมืองเชียงใหม่คนแรก

ตอนที่ ๓ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๒ ท้าวคำผงได้เป็นหัวหน้าอพยพ ครอบครัวหนีเสามาตั้ง เมืองขึ้นที่

อุ้มเรียกว่าเมืองอบล และพอถึงปี พ.ศ. ๒๓๒๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีก็พระราชทานนามว่าเมืองอบลราชธานีโปรดตั้งท้าวคำผงเป็นพระปฐมราชวงศ์ตำแหน่งเจ้าเมืองคนแรก นั้น

ความตอนนั้น เก็บจากพงศาวดารอีสาน (น. ๔๘ - ๕๗) ฉะเพาะที่เกี่ยวกับท้าวคำผง ได้ความว่า ท้าวคำผงไปได้นางค้อยบุตรเจ้าธรรมเทโวอุปราชเมืองจำปาศักดิ์ เป็นภรรยา เจ้าไชยกุมารผู้ถูกคุมตัวลงมายังกรุงธนบุรี เมื่อคราวที่พกระงไปตั้งเวียงจันทน์ และพระเจ้ากรุงธนโปรดให้กลับไปครองเมืองจำปาศักดิ์ตามเดิม เห็นว่าท้าวคำผงมีครอบครัวว่าวไฟร่ำมาก และได้มาเกี่ยวดองทางเขย จึงขอพระราชมารดาตั้งเป็นพระปฐมสุริยราช (ราว พ.ศ. ๒๓๒๓) และให้เป็นนายกองใหญ่คุมเดชขึ้นเมืองจำปาศักดิ์ แต่คงตั้งอยู่ที่เวียงจันทน์ (คือบ้านดู่บ้านแก) นั้นเอง จนถึง พ.ศ. ๒๓๒๘ (รัชกาลที่ ๑) พระปฐมสุริยราช จึงได้ย้ายครอบครัวมาตั้ง อยู่ที่บ้านดู่ ห้วยแจระแมะ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ อ้ายเซียงแก้วบ้านเขาโองเป็น กบฏยกกำลังมาล้อมเมืองจำปา

ศักดิ์ เจ้าไชยกุมารซึ่งเวลานั้นป่วยหนักอยู่แล้ว พอทราบเรื่องก็ตกใจ อาการโรคกำเริบมากขึ้น ก็ถึงพิราลัย พวกกบฏจึงตั้งเมืองจำปาศักดิ์ได้โดยง่าย ความทราบถึงกรุงเทพฯ จึงโปรดให้พระพรหมยกกระบัตร์เมืองนครราชสีมายกทัพขึ้นไปกำจัดอ้ายเซียงแก้ว แต่พระพรหมยกขึ้นไปไม่ทันถึง ทางนั้นพระปฐมสุริยราชผู้พบกับท้าวฝ่ายหน้าผู้หนึ่งได้รวมกำลังกันยกไปตีอ้ายเซียงแก้วแตก ท้าวฝ่ายหน้าจับตัวอ้ายเซียงแก้วได้ให้ฆ่าเสีย รัชกาลที่ ๓ จึงโปรดตั้งท้าวฝ่ายหน้าเป็นเจ้าพระวิไชยราชศักยวงศ์ครองเมืองจำปาศักดิ์ และโปรดให้ยกบ้านห้วยแจระแมะขึ้นเป็น เมืองอบลราชธานี ตั้งพระปฐมสุริยราชเป็นเจ้าเมืองคนแรก พระปฐมสุริยราชจึงเลือกเอาตำบลบ้านร้างอยู่ริมลำพุมุต ได้ห้วยแจระแมะลงมาทางประมาณ ๓๒๐ เส้นเป็นที่ตั้งเมือง (คือเมืองอบลเดี๋ยวนี้)

พระปฐมสุริยราชได้ถึงแก่กรรม ณ วันพุธเดือน ๓๒ ขึ้น ๓ ค่ำ มีเถาะ จุลศักราช ๑๓๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๘) จึงโปรดตั้งท้าวทิดพรหมผู้หนึ่ง เป็นพระพรหมราชวงศ์ครองเมืองอบลต่อไป

เก็บจาก พงศาวดารโยธิน ได้ความว่า เมื่อทัพกรุงยทกกลับจากเมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้น ได้ยอน กลับ ลงมาทาง เมืองจำปา คักคิ ท่านแม่ทัพจึงมีบัญชาให้ท้าวคำผิง พาสมัครพรรคพวกยกมาตั้งอยู่ที่บ้านแจละมะมะ ริมด้านน้ำพุมุต ถึง พ.ศ. ๒๓๒๔ เมืองเขมรเกิดจลาจล พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพขึ้นไปปราบปราม ท้าวคำผิงกับพวกถูกเกณฑ์ให้คุมกำลังเข้าในกระบวนกองทัพด้วย ต่อئ้นมา (ไม่บอกปี) กองทัพจามลัมมุตเชียงแก้วเขาโฮงยกมารบเมืองจำปา คักคิ (รัชกาลที่ ๑) โปรดให้ท้าวหน้า ท้าวคำผิง กับพวก คุมกำลังหัวเมืองฝ่ายตะวันออกไปตีจามลัมมุตเชียงแก้วมีชัยชนะ และท้าวหน้าตามจับเจ้านครจำปา คักคิ ได้ คุมตัวลงมาตั้งยังกรุงเทพ ฯ จึงโปรดตั้งท้าวหน้าเป็นเจ้านครจำปา คักคิ ถึง ปี พ.ศ. ๒๓๒๘ เจ้านครจำปา คักคิ จึงมีบอก ลงมากราบทูลขอพระราชทาน ยกบ้านแจละมะมะขึ้นเป็นเมืองอุปต และขอตั้งท้าวทิตพรหมเป็นพระพรหมวงศ์ ตำแหน่งเจ้าเมืองคนแรก ดังนี้

จะต้องพิจารณา ความในพงศาวดารต้องเรื่องนั้น ตามที่ได้ยกมาเทียบให้ดูเสีย

ก่อนจึงจะวินิจฉัยตอนนี้ได้ถนัด เพราะมีบางข้อแม้จะต่างกันโดยพลความ แต่ใจความพอลงรอยกันได้ และบางข้อก็ตรงกันข้ามทีเดียว

ข้อแรกคือราชทินนามของท้าวคำผิง ซึ่งในพงศาวดารหลายเรื่องที่ได้ค้นมาแล้ว มีพงศาวดารอีสานเรื่องเดียว ที่กล่าวว่าท้าวคำผิง เป็นพระประทุมสุรราช แต่ในบันทึกของคณะกรรมการว่า เป็นพระประทุมราชวงศ์ ผิดกันที่นามแรกมีคำ สุร นามหลังไม่มี ต้องเปลี่ยนนามต้นว่า เจ้าผู้แก้ววงศ์ไว้ในเมืองอุปต ดังที่ได้ความดี หรือแปลกลับว่าเจ้าเมืองอุปตผู้กล้าหาญ ก็ได้ความอย่างเดียวกัน ส่วนนามหลังถ้าแปลว่า เชื้อเจ้าผู้เป็นใหญ่ในเมืองอุปต ชวนให้เข้าใจว่าเมืองอุปตมีเจ้านายปกครองมาเก่าแก่ ซึ่งผิดทางด้านานเพราะอุปตพงศาวดารในคราวนั้น ถ้าจะแปลกลับว่า เจ้าเมืองอุปตผู้เป็นเชื้อเจ้า ก็ยังไม่สนิทอีก ประการหนึ่งนามหลังนั้นข้าพเจ้ายังค้นไม่พบ และไม่ทราบวาทานกรมการจดมาจากที่ใด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะยืนยันตามพงศาวดารอีสาน ว่าท้าวคำผิง เป็นพระประทุมสุรราช

อีกข้อหนึ่ง เรื่องกบฏฮ้ายเชียงแก้วค

เมืองจำปาศักดิ์ซึ่งพงศาจารย์ธิดาณว่า เจ้าไชยกุมาร ถึงพิราลัย ในระหว่าง ที่พวกกบฏยกเข้ายึดเมืองจำปาศักดิ์ ท้าวคำผงกับท้าวฝ่ายหน้าสองพี่น้องได้ยกไปตีพวกกบฏแย่งเมืองจำปาศักดิ์กลับคืน และจับอ้ายเซียงแก้วหัวหน้ากบฏฆ่าเสีย ส่วนพงศาจารย์ธิดาณ เบื้องต้นก็ลงรอยกับธิดาณดี แต่เบื้องปลายแทนที่จะจับอ้ายเซียงแก้วได้ ไปได้ไปจับเอาเจ้าไชยกุมาร ผู้ไม่ปรากฏความผิดคุมลงมาถวาย น่าสงสัยว่าผู้เรียงพงศาจารย์ธิดาณ จะหลงไปคว้าเอา คราวที่พิราลัยยกไปตีเวียงจันทน์ เมื่อยกกลับได้คุมเจ้าไชยกุมารลงมาด้วย มาลงมเข้าในคอนนอกข้าพเจ้า เชื่อว่าเจ้าไชยกุมาร ได้ถึงพิราลัยแล้ว แต่เมื่อพวกกบฏเข้าตีเมืองจำปาศักดิ์ครั้งที่พงศาจารย์ธิดาณกล่าวเพราะปรากฏว่าเวลานั้นเจ้าไชยกุมาร มีชนมายุตั้งแปดสิบเศษ ทั้งป่วยกระเสาะกระแสะด้วยโรคชราอยู่แล้ว ถึงคราวพระราชทานความชอบ พงศาจารย์ธิดาณสองฉบับ นึกว่า พ้อง กันว่าโปรดตั้งให้ท้าวฝ่ายหน้าเป็น (เจ้าพระวิชัยราชดิยวงศ์) ผู้ครองเมือง จำปาศักดิ์และพ้องกันอีกว่า โปรดยกบ้านแจละแมะขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี แต่มาแตกกันตอนตั้ง

ผู้ครองคือ พงศาจารย์ธิดาณว่าโปรดให้พระปฐมธรรมาธิราช เป็นผู้ครอง เมืองอุบล ส่วนพงศาจารย์ธิดาณแย้งว่า โปรดให้พระพรหมวงศ์ ผู้ไม่ปรากฏความดีความชอบอันใดในคราวนี้เป็นผู้ครอง ซึ่งพงศาจารย์ธิดาณว่าพระพรหมวงศ์ได้เป็นเจ้าเมืองอุบล ต่อเมื่อพระปฐมธรรมาธิราชถึงแก่กรรมแล้ว วัฒนชัยคอนัน ข้าพเจ้าจะยึดหลักที่ค้นพบในพงศาจารย์ธิดาณ กับพงศาจารย์ธิดาณบางข้อที่พอจะลงรอยกันได้ คือว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดตั้งท้าวคำผง เป็นที่ พระปฐมธรรมาธิราช เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๒๓ แต่ยังคงอยู่ที่เวียงคอนนอกนเอง จนถึง พ.ศ. ๒๓๒๔ รัชกาลที่ ๑ จึงโปรดให้ยกครอบครัวลงมาตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยแจละแมะ เมื่อมีความชอบ ในคราวปราบ กบฏ อ้ายเซียงแก้วจึงโปรดยกบ้านแจละแมะขึ้นเป็นเมือง พระราชทานนามว่าเมืองอุบลราชธานี โปรดให้พระปฐมธรรมาธิราชเป็น ตำแหน่ง เจ้าเมืองคนแรก เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๒๔ ที่บันทึกคณะกรรมการ ว่าท้าวคำผงมา ตั้งเมือง ขึ้นที่คงอยู่ และพระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชทานนามว่า เมืองอุบลราชธานีนี้ ข้าพเจ้ายังไม่พบหลักฐาน ฉะนั้นจะทำใจเพียงรับฟังไว้

เท่านั้น

สรุปผลการสอบประวัติทำคำผง ตอน
หนึ่งได้ความว่า ทำคำผงได้เป็นพระประ
ทุมสุรราช เมื่อปลายรัชกาลพระเจ้ากรุง
ธนบุรี พ.ศ. ๒๓๒๓ และเป็นนายกอง
คุมเลขาชนเมืองจำปาศักดิ์ ยังกองตั้งอยู่ตเวียง
คอนกอนนั้นเอง จนถึง พ.ศ. ๒๓๒๘ รัช
กาลที่ ๓ จึงโปรดให้ยกมาตั้งอยู่ที่ ตำบล
ห้วยแจระแมะ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ เมืองเขมรเกิดจลา
จตพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้สมเด็จพระเจ้า
พระยามหากษัตริย์ศึก ยกกองทัพไปปราบ
ปราม พระประทุมสุรราชก็เข้ากองทัพไป
ในคราวนี้ด้วยแต่ทำการยังมีทันสำเร็จ ทาง
กรุงธนก็เกิดจลาจลขึ้น ท้าพกรุงจึงต้องยก
กลับ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ พวกกบฏย้ายเขียง
แก้วยกเข้ายึดเมืองจำปาศักดิ์ พระประทุม
สุรราชเป็นผู้หนึ่งที่ไดยกกำลังไปปราบปราม
พวกกบฏ รัชกาลที่ ๓ จึงโปรดให้ยกบ้าน
แจระแมะขึ้นเป็นเมือง พระราชทานนามว่า
เมืองอุบลราชธานี โปรดตั้งพระประทุมสุ
รราชเป็นเจ้าเมืองคนแรก

พระประทุมสุรราช ถึงแก่กรรมณวันพุธ

เดือน ๓๒ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเสาะ จุลศักราช
๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๗) จึงโปรดตั้งทำทิด
พรหมผู้้องเป็นพระพรหมราชวงศ์ฯ ครอง
เมืองอุบลต่อไป

เครื่องมือที่ข้าพเจ้าได้อาศัยสอบประวัติ

พระประทุมสุรราชคราวนี้ คือ :-

๑. พงศ์าวดารกรุงธนบุรี ฉบับ
กระทรวงธรรมการชำระ

๒. พงศ์าวดาร หัวเมืองมณฑล
อีสานหม่อมอมรวงศ์วิจิตร แต่ง พิมพ์ใน
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕

๓. พงศ์าวดารเมือง หลวงพระบาง
(ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง) ประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๓๓

๔. พงศ์าวดารเมืองยโสธร (ไม่
ทราบผู้ใดแต่ง และยังไม่ได้พิมพ์)

๕. พงศ์าวดารเมืองจำปาศักดิ์ พระ
ยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) แต่ง (หอสมุด
ต้นฉบับไม่บริบูรณ์ จึงยังไม่ได้พิมพ์)

ยังมีพงศาวดาร เมืองด้านข้าง อีกฉบับ
หนึ่ง ซึ่งบางท่านจะนึกประหลาดว่า เหตุใด
ข้าพเจ้าจึงไม่นำมาอ้าง เพราะพงศาวดาร
ฉบับนี้เป็นเจ้าของเรื่อง และเจ้าของท้องถิ่น
น่าจะได้อธิบายเหตุการณ์ คราวนี้ไว้อย่าง

ตะเยียด ความจริงพอเริ่มตรวจประวัติคำ
คำผง ข้าพเจ้าก็ได้หยิบพงศาวดารฉบับ
ดูอย่างพิถีพิถันเพราะหากล่อนฉบับอื่น แต่ไม่ได้
พบเหตุการณ์ครั้งนั้นแม้แต่โดยย่อปรากฏอยู่
ในนั้นเลย น่าประหลาดมาก จะว่าเพราะพง
ศาวดารด้านข้างแต่งก่อนเกิดเหตุการณ์ครั้ง
นั้นก็ไม่ได้ เพราะได้กล่าวข้อความเรื่อยลงมา
จนถึง จุดศักราช ๑๑๕๓ ส่วนเหตุการณ์
คราวนั้นเกิดแต่ราวจุดศักราช ๑๑๒๕ โฉน
หรือจะว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นไม่มีมูล ก็เหตุใด
จึงมี พงศาวดาร หาดาย ฉบับกล่าวรับรอง
ร่วมกัน และถ้าจะว่าผู้เรียงพงศาวดารด้าน

ข้าง ต้นเหตุการณ์คราวนั้นเสีย ก็ดูกระไร
อยู่ เพราะผู้เรียงพงศาวดาร เบื้องต้นจะ
ต้องรวบรวม เครื่องมือให้ได้มากที่สุดที่จะ
หาได้ และเหตุการณ์ครั้งนั้นเข้าใจว่า อา
ลักษณของเมืองเวียงจันทน์คงจะได้บันทึกไว้
ไม่อย่างพิสดารก็อย่างย่อ เหตุใดผู้เรียงพง
ศาวดารด้านข้างจึงไม่พบ และถ้าเช่นนั้นผู้
เรียงพงศาวดารฉบับอื่นที่ได้เอื่อนำมาแล้ว
จะนำมากล่าวได้อย่างไร เหตุอันเป็นปัญ
หาที่ข้าพเจ้าขอยกให้ท่านที่เป็นนัก ประวัติ
ศาสตร์พิจารณาต่อไป.

—จบ—

หอสมุดแห่งชาติหลวง

ตำนานพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

เรื่อง

ทรงตั้งโบราณคดีสโมสร

พ.ศ. ๒๔๕๐

[เพื่อให้ท่านผู้อ่านทราบที่มาของนิราศนิคม จึงขอนำตำนานพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เรื่อง ทรงตั้งโบราณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ นี้มาลงไว้ ซึ่งหวังว่าจะให้ความรู้ในเรื่องตั้งโบราณคดีสโมสรของเราแต่เริ่มแรกมา]

เราทั้งหลายซึ่งได้มาประชุมกันในเวลานี้ ความคิดแตกความประพาศ ซึ่งจะพึงเห็นได้ มีความพอใจที่จะอ่านจะตรวจตราสอบสวน เลือกลงในการที่ผิดแฉกชอบชั่วแฉกเป็นเครื่อง โบราณคดีในประเทศของเรา บัดนี้นับว่า ชักนำไปเกิดความรักชาติแฉกแผ่นดินของ มีมากคนชนด้วยกัน จึงเห็นว่าเป็นเวลา ด้ว ถึงว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่ชั่วช้าไม่ ต้มควรแล้ว ที่จะได้ตั้งขึ้นเป็นสโมสรอัน อยางใด ก็เป็นเครื่องที่จะจำไว้ในใจเพื่อจะ หนึ่ง ซึ่งจะได้นำมาปรากฏว่าโบราณคดี ละเอียดถึงกันไม่ให้ความชั่วความไม่ดีนั้น สโมสร จะหาเวลาใดให้เหมาะกว่าเวลานี มา ปรากฏขึ้นอีกใน เวลา ซึ่งเราทั้งหลาย ไม่มี จึงได้ขอให้เริ่มตั้งขึ้นในวันนี้เป็นปฐม เป็นตัวทำเหมือนตัวละครที่ท่าบทยู่ใน ประเทศทั้ง หลาย ซึ่งได้ควบคุมกันเป็น เวลานี้ ถ้าเรื่องใดที่ดักทำให้ใจคอเฟื่องฟู ชาติและประเทศชนย่อมถือเอาเรื่องราว ให้เกิดความเยือกหยิ่งขึ้นในใจซึ่งจะใคร่ได้แ ฉของชาติตนแก่ประเทศตนเป็นดังสำคัญ ซึ่ง จะใคร่รักษาความดีนั้นไว้ ทั้งจะใคร่ทำขึ้น จะพึงศึกษา แะพึง ตั้งสอนกัน ให้รู้ ชัดเจน ใหม่ให้เทียบเคียงกัน หรือตั้งขึ้นไปกว่าเก่า แม่นยำเป็นวิชาอันหนึ่ง ซึ่งจะได้นำเนะนำ การเรียนรู้เรื่องประเทศของตนเมื่อผู้ใดได้

เรียนด้วยความประสงค์อันดี จะได้รับแต่ผล
ที่มีคุณไม่มีโทษ ดังได้กล่าวมาโดยสังเขป
ดังนี้

เรื่องราวของประเทศทั้งหลายซึ่งมนุษย์
อาจจะทรงจำได้ ย่อมมีหลักฐานอยู่เพียง
๖๐๐๐ ปี แต่ย่อมประกอบด้วยเรื่องราว
อันไม่น่าเชื่อถือจนเป็นนิทาน ข้อความ
ซึ่งได้บันทึกอย่างสูงก็อยู่ภายใน ๓๐๐๐ ปี
แต่ประเทศโดยมากในชนปัจจุบันนี้มักจะ
ตั้งตัวได้เป็นปกแผ่นราว ๓๐๐๐ ปี เมื่อมี
หนังสือเรื่องราวซึ่งเป็นหลักฐานมั่นคง ไม่
เป็นแต่ใช้เครื่องหมายเป็นรูปนกรูปกาหรือ
รูปภาพที่เขียนต้องคิดประกอบ แต่ความรู้
ที่ยาวไกลไปเช่นนี้ย่อมมีในประเทศที่แบบ
แผนเป็นหลักฐาน ในบ้านเมืองที่ถึงความ
รุ่งเรืองแล้วในสมัยนั้นถ้าหากว่าเป็นเมือง
ที่ยังคงเป็นป่าเถื่อน ไม่รู้จักหนังสือแต่ไม่
รู้จักเล่าต่อกัน ก็รู้ได้เพียงชั่วอายุหรือ
สองชั่วอายุคน บ้านเมืองเช่นนี้ย่อมมีอยู่

กรุงสยามนี้เป็นประเทศที่มีเคราะห์ร้าย
ถูกข้าศึกศัตรูทำลายล้างอย่างรุนแรงเหลือ
เกิน ยิ่งกว่าชาติใด ๆ ที่แพ้ชนะกันในการ
สงคราม หนังสือเก่า ๆ ซึ่งควรจะสืบสวน
ได้สาปสูญไปเสียเป็นอันมาก ตามเรื่องราว

ที่ปรากฏอยู่ในบัดนี้ มีน้อยเกินกว่าความ
จริงที่ควรจะมีเป็นอันมาก แต่ความจริง
เราถือว่าประเทศสยามนี้ ได้มีความเจริญ
บริบูรณ์ในบางกาดบางสมัย ถ้าจะนับก็
จะได้ถึง ๓๐๐๐ ปี ขอน้อยมรรูปปรากฏอยู่
แก่ผู้ที่เข้าใจได้ในเรื่องราวของประเทศสยาม
แต่หนังสือเป็นหลักฐานควรอ้างอิง แต่
หากจะเป็นข้อ ๆ ไป จะเรียบเรียงให้
ติดต่อกันบริบูรณ์ถึง ๓๐๐๐ ปีไม่ได้

ยังมีข้อที่น่าเสียใจอยู่อีก ว่าในกาด
ปางก่อนความได้ใจในการที่จะเรียบเรียง
หนังสือมีน้อยกว่าประเทศอื่น มักจะรู้แต่
จำไว้เล่าต่อกันไป ไม่ใช่เป็นชาติซึ่งจะเล่า
เรื่องราวไม่เป็น เช่นคนดำหัวหยิก เว้นไว้
แต่ไม่เป็นชาติที่ชอบแต่งหนังสือ จึงได้
แต่คำบอกเล่ากันต่อ ๆ มา ความจึงเลอะ
เลือนวิปลาศซ้ำซากจนไม่น่าเชื่อ แต่ยังมี
รายยังกว่านั้น ตกมาในชั้นหลังไปยอมรับ
พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ว่าเป็นเรื่องราว
ของแผ่นดินสยามข้อความนอกจากที่ได้เขียน
ไว้ในพระราชพงศาวดารถือเสียว่าเป็นนิทาน
มีผู้เข้าใจได้ฟังแต่น้อย จะเล่าให้ผู้ใดฟังก็
ไม่มีความพอใจฟัง เหมือนฟังนิทาน ไม่
ใช้สติปัญญาไตร่ตรองเทียบเคียงแล้วแต่จด

จำไว้ ความหลงพระราชพงศาวดาร^๕ ทำให้ทอดพระเนตรเห็นว่าเรื่องราวของชาติแต่ละประเทศเราอยู่เพียงสมเด็จพระรามาธิบดี^๕ ที่ ๑ สร้างกรงทวารวดีศรีอยุธยา เรื่องราวที่เก่ากว่านั้นน่าจะพิจารณาได้ละเอียดถี่ถ้วน เพราะเห็นว่าเป็นกึ่งถึง ๕๐๐-๕๐๐ ปี พอแก่ความปรารถนาที่จะรู้อยู่เพียงนั้นแล้ว

ความจริงชื่อพระราชพงศาวดาร^๕ เขาได้ตั้งชื่อขึ้นโดยความเชื่อตรงต่อหนังสือที่เขาเรียง ความสนใจมุ่งหมายที่จะเรียงพระราชพงศาวดารนั้น เขาหมายจะเรียงเรื่องราวของเจ้าแผ่นดิน^๕ ซึ่งสืบสันตติวงศ์ลงมาจนถึงเวลาที่เขียนนั้น เรื่องราวกิจการบ้านเมืองอันใดที่กล่าวในพงศาวดาร เขาประสงค์จะกล่าวประกอบประวัติเป็นไปของพระเจ้าแผ่นดินนั้นว่า สุข ทุกข์ ดี ร้าย อย่างไรในเวลาที่เจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ไม่ได้ตั้งใจที่จะกล่าวถึงประเทศสยามทั่วไป เพราะเหตุฉะนั้น คำที่เรียกว่า พงศาวดาร เรียกโดยความเชื่อตรงต่องานที่ทำ มิใช่เราไม่รู้ว่คำพงศาวดารนั้นแปลว่าอย่างไร แต่หากเราปราศจากความพิจารณา ไปหลงแปลเองว่าเรื่องราวของแผ่นดินสยาม ข้อความจึงได้บกพร่องไม่พอแก่ทางพิจารณา

เสียเลยถ้าผู้ใดได้อ่านเรื่องราวประเทศอื่น จะกล่าวได้ว่าเรื่องราวประเทศสยาม^๕ ข้างไม่มีอะไรเสียจริง ๆ มีแต่เล่าถึงเจ้าแผ่นดินเท่านั้น อยากจะกล่าวด้วยว่าได้ยินคนพูดแล้วเข้าไป แต่ผู้พูดนั้นไม่ใช่ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นี้ ความชอบเป็นเครื่องเตือนใจให้เห็นปรากฏเป็นพยานว่าความที่หลงเชื่อ

พงศาวดาร^๕ จึงทำให้มีผู้ตเคียนได้ แต่ไม่ได้ใจที่จะฟังเรื่องราวของเราเลยด้วย

กรุง สยาม เป็น ประเทศ ที่ แยก กัน บ้าง บางคราว รวมกันบ้างบางคราว ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ที่ปกครอง ก็ต่างชาติ กันบ้าง ต่างวงศ์กันบ้าง พงศาวดารได้เลือกกล่าวแต่เฉพาะเวลาที่แผ่นดินสยามได้รวมกันเป็นพระราชอาณาจักรอันเดียวในชั้นหลัง เชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินก็เลือกแต่เฉพาะวงศ์ไทยที่ได้ตั้งมาแต่ข้างฝ่ายเหนือ แม้แต่วงศ์ไทยที่ตั้งอยู่ในกรุงสุโขทัยแล้วยังไม่นับ นอกจากได้ออกชื่อครั้งเดียว เมื่อกล่าวถึงขุนพิเรนทรเทพในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ จะบอกกล่าวไปยั้งมหานครอันใหญ่ ซึ่งได้ตั้งอยู่ณะเพาพะงันดาเช่นที่เก่าขึ้นไป คือ กรุงนครไชยศรี กรุงดงบุรี ซึ่งเรายังไม่ใคร่พบเห็นเรื่องราวกล่าวถึงนครทั้งสองนั้น

เป็นการมั่นคง มีแต่ข้อความเป็นครั้งเป็น
คราวที่ได้กล่าวถึงในหนังสืออื่น ๆ ว่าเป็น
นิทาน แต่เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งยังไม่ได้
สถาปนา คงเป็นบ้านเมืองอยู่บัดนี้ แต่เป็น
ชาติไทยแท้ยังหลงไปว่าเป็น ชาว เขมร ชาว
นอก นับเข้าใน ๓๒ ภาษาได้ ความเห็น
อันแคบเช่นนี้ตลอดจนถึงชนท้องถิ่น คือ
กรุงศรีอยุธยา หรือ อโยธยาซึ่งตั้ง
อยู่ณฝั่งตะวันออกตรงประตูท่าศุภาม (ประตู
ท่าศุภาม) ที่พระเจ้าอู่ทองมาตั้ง กษัตริย์
พระนครทวารวดี ซึ่งมีเจดีย์ฐานปรากฏ
อยู่จนทุกวันนี้ แต่เป็นที่เจ้าแผ่นดินในกรุง
ทวารวดีได้ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นทงนั้น เช่น
วัดพนัญเชิง วัดใหญ่ไชยมงคล อันอยู่ใน
ท่ามกลางพระนครเก่า วัดศรีอโยธยา
วัดเดิม ซึ่งเป็นคณะอริยัญญวงศ์เหนือเมือง
วัดกุฎีดาว วัดมเหยงคณ์ ซึ่งเป็นวัดอริยัญ
ญวงศ์ ฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเป็นต้น
ทั้งที่เห็นอยู่เช่นนี้แต่ที่ไปบูรณปฏิสังขรณ์
ขึ้น ถึงว่าจะยังรักษาความสำคัญไว้ได้ว่า
ปฏิสังขรณ์ ไม่ใช่สร้างขึ้นใหม่ทุกแห่งทั่วไป
ก็ได้แต่เสีย ไม่กล่าวถึงเรื่องเก่าของกรุง
อยุธยาโบราณนั้นเลย น่าจะเป็นเรื่องซึ่งรัก
อยู่แก่ใจไม่ต้องเล่า ข้อที่ไม่เขียนลงไว้

ก็เป็นไปตามวิสัย แต่ความไม่ต้องการของ
เวลานั้น หรือจะมีพงศาวดารฉบับอื่นต่าง
หาก ซึ่งได้กล่าวถึงอยู่แล้ว เช่นพงศาวดาร
เหนือ แต่หากหนังสือฉบับนั้นสูญหายใน
เวลาที่เกิดอุบัติเหตุกับบ้านเมือง ฉบับที่เราได้
เห็นอยู่นี้เป็นแต่มีผู้ว่า พงศาวดารเหนือ
มีอยู่แต่ฉบับสถาปนาไปหาไม่ได้ หรือได้
แต่ขาดร่องร่ง จึงขอให้ผู้หลักผู้ใหญ่ใน
เวลานั้นช่วยแต่งเพิ่มเติม แต่ท่านผู้หลัก
ผู้ใหญ่เหล่านั้นหาไม่ได้ ด้วยความชราหลงลืม
จึงเล่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไป ผู้ที่ขอให้เขียนนั้น
ถ้าหากว่าเป็นผู้ซึ่งได้ใจศรัทธาอยู่แล้ว ก็
คงจะได้ชักใช้ชักชวนให้ เป็นทาง ดำริ ของ
ผู้หลักผู้ใหญ่ แต่ผู้ซึ่งได้ใจในโบราณคดี
เวลานั้นเห็น จะมีน้อย ด้วย ความพอใจใน
พระราชพงศาวดารกรุงทวารวดี ว่าเก่าพอ
อยู่แล้ว ดังได้กล่าวมานี้ จึงไม่ชักใช้ได้
ถามสอบถามให้ชัดเจนก็เป็นที่น่าเสียสย
เป็นอันมาก แต่เพียงอายุขนาดข้าพเจ้าเอง
ยังได้ยืน ถอย คำที่ผู้หลักผู้ใหญ่เล่าถึง ข้อ
ความซึ่งกรุงทวารวดีมากออกไปกว่าพระ
ราชพงศาวดารที่ได้เรียบเรียงขึ้นไว้ เป็น
หลายอย่าง แต่ก็ไม่มีในจดหมายเหตุแห่ง
หนึ่งแห่งใด พงแต่จะเล่ากันต่อไป ผู้ที่

อยากฟังกันอยู่ลงไปทุกที ผู้ที่เล่าก็กลายเป็น
ผู้ที่บันทึกพาดพิง ๆ ซาก ๆ เพราะผู้ที่เล่านั้น
อายุแก่เข้าทุกที ความจำก็สั้นเข้าทุกที คน
หนุ่มที่จะฟังก็เบื่อนานในการที่จะฟังจนทุกที
ข้อความสูญไปด้วยเช่นนั้นโดยมาก โทษที่
ไม่เขียนเป็นตัวหนังสือลงไว้

ด้วยเหตุดังนี้ข้าพเจ้าจึงมีความพอใจที่
ได้เห็นท่านทั้งหลายเอาใจใส่ในพงศาวดาร
แต่เรื่องราวของชาติบ้านเมืองได้เกิดขึ้นใหม่
เป็นที่พอใจว่า ความไม่พอใจฟังเรื่องราว
ของประเทศตัวจะไม่เสื่อมชาติเร็วเหมือน
อย่างที่เคยเป็นมาแต่ก่อน แต่ทั้งนี้ซึ่งจะได้เข้า
ในสโมสรนี้ โดยมากเป็นผู้ มัวชาดามารดที่
จะฟังเรื่องราวและเรียบเรียงด้วยตาแต่หูอื่น
ได้เรื่องราวของประเทศอื่น ๆ แต่อาจจะ
เลือกฟังข้อสำคัญแต่ไม่สำคัญ ดีกว่าผู้ที่
ไม่มีวิชาต่างประเทศ

ทั้งเวลานี้เป็นโอกาสอันดีที่เราสามารถ
อาจหาเรื่องราวจากต่างประเทศทั้งใน
ยุโรปและเอเชีย ซึ่งได้เคยส่งมาคบหา
กับเรามาแต่ในปางก่อน แม้ถึงเมืองที่เป็น
ปัจจุามิตรเช่นพม่า เราก็อาจจะสืบค้นหา
ข้อความได้มี หักอยู่ ซึ่งเราจะพิจารณาข้อ
ความอันได้มาจากต่างประเทศนั้น ให้รู้ว่

ประเทศใด มีอริยาศัยชอบ อวดอ้าง บารมี
เจ้าแผ่นดินปรากฏอยู่แก่ใจ เมื่อเราได้อ่าน
หนังสือนั้น เราก็คงจะพิจารณาหาความ
ลงในทางนั้น ฝ่ายเรื่องราวซึ่งฝรั่งเล่า มัก
จะแต่งให้อัจฉริยะเพื่อจะให้คนอ่านพิศวง
ได้ข้อหนังสือมากมาย เช่นกับที่กล่าวกันอยู่
ในปัจจุบัณนี้ทั่วไปว่าเมืองไทยมีวังอยู่ได้น้ำ
เป็นตัวอย่าง ข้างฝ่ายจีนนั้น ไม่ใคร่จะออก
ความคิดอย่างจีน คือจะให้เราเป็นจีนหรือ
เป็นฮั่น ทำอะไรให้ผิดปกติไปต่าง ๆ เป็น
ต้น วิธีที่จะวินิจฉัยเรื่องราวอันได้มาแต่ต่าง
ประเทศนั้น มีข้อสำคัญอยู่ ที่จะจับหลักหัวใจ
แต่ความคิดข้างไทยให้มัน ถ้าเรื่องราว
อันใด แปลกไปจากประเพณี ความคิด ของ
ไทยเราแท้ เราควรจะพิจารณาในข้อนั้น
ไม่ควรจะด่วนเชื่อ

ทั้งเพราะหัดซึ่งมีพระสงฆ์ผู้เป็นบัณฑิต
แต่โบราณ ได้เขียนเรื่องราวพระศาสนาอัน
มาประดิษฐานในแถบประเทศเหล่านี้ลงไว้
ในภาษาบาลีแต่มีเรื่องราวประเทศซึ่งนับว่า
เป็นไทย เช่น ล้านช้าง แดเชียงใหม่ ซึ่ง
เป็นหนังสืออาจจะสอบสวนเอาความจริงได้
มีอยู่ แต่เรามากจะไปถือเสียว่าเป็นหนังสือ
ศาสนา ไม่มีผู้แต่งด้วยความหมายจะกัน

ควาเรื่องราวประกอบพงศาวดาร หรือเรื่องราวของประเทศถึงว่าจะมีบางตอนซึ่งเรายังแต่ไม่เห็นว่าจะหาทางใดที่จะสืบสวนข้อความให้แจ่มแจ้งได้ เหตุไฉน จะทอด ขู่ระไม่สืบสวนหาต่อไป

ด้วยความเห็นแลเห็นทางซึ่งเห็นว่าควรเราจะตั้งใจทำ น่าจะสำเร็จได้ดังเช่นกล่าวมาแล้วนี้ จึงขอชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสโมสรประชุมกันครั้งแรกนี้ ให้กระทำในใจไว้ ว่าเราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยาม ไม่ว่าเมืองใด ชาติใด วงศ์ใด สมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม จับเติมตั้งแต่ ๓๐๐๐ ปีลงมา เรื่องราวเหล่านั้นจะต้องจับตั้งแต่เมืองหลวงขึ้นหนึ่งเรียกว่าหาง ห้าง หรือ ช้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชาติไทยแต่ต้น เดิมลงมาจนถึงเมืองเชียงแสน เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก โคกโขทัย อโยธยา เก่า อโยธยาใหม่ แด่เมืองตะไคว้ ถพบุรี นครไชยศรี นครศรีธรรมราช ฤาเมืองซึ่งเป็นเจ้าครองเมือง เช่น กำแพงเพชร ไชยนาท พิษณุโลก เมืองสรรค์ สุพรรณ กาญจนบุรี เพชรบุรี เหล่านั้นเป็นต้น บรรดาซึ่งได้เป็นใหญ่ในการครั้งใดครั้งหนึ่ง แล้ว

รวบรวม มาเป็น ประเทศ สยาม อันหนึ่งอันเดียวกัน การที่ตั้งวงกว้างไว้ถึงเพียงนี้ ไซ้จะหวังว่าให้ได้ข้อความพิสดารตลอด ฤาให้เป็นเรื่องที่มีนัยจริงจึงจะใช้ได้ ข้อความจะเก็บได้เพียงเท่าใดเราก็กว้างไว้เพียงเท่านั้น ถึงข้อความจะเกยเป็นเรื่องไม่น่าเชื่ออย่างยาวนาน เช่นหนังสือเรื่องราวต่าง ๆ ย่อมอ้างพทชำนาย เราก็คควรจะฟังเพราะเป็นแต่เริ่มต้นหนังสือตามความนิยมนับถือของเขาเช่นนั้น ข้อความควรเป็นหลักฐานได้คงจะยังมี ถึงจะจดหมายลงไว้ในแห่งใดไม่เป็นที่ครหาติเตียนอันใด ขออย่างเดียวกันแต่ให้พิจารณาให้ถ่องแท้ อย่าไปฉวยเอาคำคนชั่วช้าแต่งหนังสือปลอมอ้างว่าเป็นหนังสือเก่า ที่เราเรียกว่าทุกอย่างเดียวกันแล้วเป็นใช้ได้ ความคิดอันนี้ไซ้ว่าจะมุ่งหมายให้สำเร็จเป็นหนังสือ เรื่องราว ประเทศ สยาม ขึ้นโดยเร็วนี้ก็มีได้ หวังว่าพวกเราจะช่วยกันสอบหารวบรวมเรื่องราวหลักฐาน แด่ช่วยกันดำริวินิจฉัยข้อความซึ่งยังไม่ชัดเจนให้แจ่มแจ้งขึ้นตามบัญญัติควรคิดเห็น ไม่จำเป็นจะต้องยืนยันว่า เป็นการถูกต้องดังนั้นฤาไม่ เมื่อมีความเห็นอย่างไร เขียนลงไว้ส่งให้แก่เลขาธิการของสโมสร เก็บรวบรวมข้อความ

ทั้งปวงไว้ในที่แห่งเดียว เมื่อใดข้อความมาก
ควรจะมีเพิ่มเติมก็พิมพ์ขึ้นไว้สำหรับเป็น
หนังสือที่ผู้แต่งเรื่องราวของ ประเทศ สยาม
จะได้เลือกค้นข้อความตรวจสอบ ตามแต่
เขาจะเห็นว่าข้อใดควรรับเป็นเรื่องราวของ
ประเทศสยาม ได้เขียนเรื่องราวที่จริงไว้แทน
ที่จะเล่าให้ใครๆ ฟัง ซึ่งจะเป็นเล่าซ้ำเล่าซาก
ฤๅกันความ ชราที่จะพาให้ หลงลืมไป ทุกวัน
แต่คงความเห็นหลักถาดลงไว้ สำหรับผู้อื่น
จะได้เห็นแต่ตัวรองตาม เมื่อเขาเห็นข้อ
ความเป็นอย่างอื่นมีหลักถาดดีกว่า เราไม่
ควรจะอธิบายอันใด เพราะเราพิจารณาข้อ
ความตามที่เราได้แต่เห็นปรากฏเฉพาะ
หน้าเมื่อเขาได้มาดีกว่า แต่ความคิดเขาใกล้
ข้างถูกต้องดีกว่า เราควรจะยอมด้วยความ
ยินดีโดยเห็นแก่ประโยชน์ข้อใหญ่ ที่จะได้
เรื่องราวของ ประเทศ สยาม นั้นคง ชัดเจนดี
ขึ้นในการที่จะให้สโมสรนี้เป็นสโมสรสำหรับ

พระนครจึงได้ยอมให้ใช้เครื่องหมายรูปมังกร
คาบ แก้ว อัน เป็น พระราช ตัญจน โบราณ
องค์หนึ่ง ซึ่งได้นำมาให้พร้อมกันในที่
เหตุใดจึงจะได้ใช้รูปนาครูปมังกรนี้ เหตุ
ด้วยนาครูปมังกรถูกยอมรับเป็นที่นับถือมาแต่
โบราณกาลในแถบประเทศเราทั้งหลายก่อน
กว่าที่นับถืออย่างอื่น ๆ อันได้นำมาในภาย
หลัง เพื่อจะให้เป็นที่เครื่องหมายว่า ความคิด
ความมุ่งหมายของสโมสรนี้ จะแสดงข้อ
ความ โบราณคดีอันมีในระหว่าง ๓๐๐๐ ปี
ตั้งแต่บัดนั้นขึ้นไปหวังว่าท่านทั้งหลายจะเป็น
ที่พอใจในเครื่องหมายอันนี้ แต่จะได้ในวัน
นั้นเป็นทำยอภิลักขิตสมัยรัชมมงคล เป็นวัน
ต้นซึ่งได้ตั้งสโมสรนี้สืบไป.

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

วันที่ ๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

พระบรมราชวังดุสิต

รายงานการตรวจค้น-
และเผยแพร่

ศิลปกรรมภายนอกประเทศ

ไปประเทศพม่าและอินเดีย

กับ อธิบดีกรมศิลปากร

กิมเลียง อินทโดศย์

นำเรื่อง

โดยที่ทางราชการได้อนุมัติให้หลวง
วิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรไปดู
และศึกษากิจการ บางอย่าง ณ ประเทศพม่า
และอินเดีย มีกำหนด ๓ เดือน เมื่อเดือน
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ อธิบดีกรมศิลปา
กรได้กรุณาให้ ข้าพเจ้าไปราชการ ครังนี้
เพื่อทำหน้าที่เลขานุการ และเพื่อให้มี
โอกาสพบเห็นกิจการ ในเมืองต่างประเทศ
เป็นการเปิดหูเปิดตาด้วย การไปราชการ

กับอธิบดีกรมศิลปากร ครังนี้ ข้าพเจ้าได้ทำ
บันทึกกระยะทางที่ผ่านไป | และสิ่งที่ได้พบ
เห็นหรือได้ฟังมา ในขณะที่ไปตามที่ต่างๆ
กับอธิบดี เริ่มแต่เดินทางออกจากกรุงเทพฯ
จนกลับถึงกรุงเทพฯ แต่บันทึกที่ข้าพเจ้า
ได้ทำขึ้นไว้เป็นการเขียนเท่าที่ตาเห็นหรือ
ได้ยินได้ฟังเท่านั้นของเล่าเรื่อง ส่วนตำนาน
วัตถุสำคัญหรือตำนานเมือง หรือการ
บันทึกอื่นใดเกี่ยวกับประเทศ พม่าและอิน
เดีย ซึ่งเป็นสาระสำคัญอันจะพึงถือเป็นตำรา

เพื่อการศึกษาได้นั้น อธิบดีกรมศิลปากร
เป็นผู้เขียนขึ้นด้วยตนเอง ดังที่ได้พิมพ์ขึ้น
เป็นเล่มแล้วเรื่องหนึ่งชื่อ “ไปพะม่า” นั้น
และหวังว่าจะได้มีการพิมพ์เล่มอื่นต่อไปอีก
ในไม่ช้า ผู้ประสงค์จะศึกษาหาความรู้
ควรจะค้นคว้าดูจากหนังสือที่อธิบดีกรมศิลปากร
เรียบเรียงขึ้นนั้น เพราะข้อความที่
ข้าพเจ้าจะเขียนต่อไปนี้เป็นเพียงแต่ผู้ค้นพบ
ตามที่ได้เห็นมาเท่านั้น และแม้จะเกณฑ์
ให้ข้าพเจ้าเขียนให้เป็นชิ้นเป็นอัน ข้าพเจ้า
ก็ไม่มีความสามารถที่จะเขียนได้ โดยที่ม
ความรู้น้อย หรือเกือบไม่รู้เลยเลย ใน
เรื่องโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และประวัติ
ศาสตร์แห่งศิลปเหล่านั้น

ย่างกุ้ง (Rangoon)

ในการไปดูกิจการ ณประเทศพม่าครั้ง
นี้ อธิบดีได้กำหนดเอาอย่างกรุงเทพฯ เป็นเมืองแรก
ที่จะไปดู ระยะทางที่จะเดินทางจากกรุงเทพฯ
ไปย่างกุ้งนั้นอาจไปได้หลายทาง คือ ไปทาง
ทะเลโดยไปลงเรือที่บางนาทางหนึ่ง หรือไป
ทางบกออกจากด่านพระเจดีย์สามองค์ หรือ
ออกทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนทางหนึ่ง อีกทาง

หนึ่งก็ออกไปทางอากาศจากดอนเมืองตรงไป
ย่างกุ้งทีเดียว การที่จะไปทางบกนั้นออก
จะเป็นการเหนื่อยมากกว่าแรง เพราะไม่มีถนน
หนทางที่จะใช้รถยนต์เป็นพาหนะไปได้ จะ
ต้องเดินบกก้าข้ามภูเขาไป ฉะนั้นจึงมีทาง
ที่จะไปได้สะดวกแต่ทางเรือ และทางอากาศ
เท่านั้น.

เมื่อได้คำนวณค่าพาหนะไปอย่างถี่ถ้วน โดย
ละเอียดแล้ว อธิบดีก็ได้ตกลงเลือกเดินทาง
อากาศ โดยเรือบินเมดลของบริษัท K.L.M.
ซึ่งต้นตอปรากฏตามถ้อยคำของอธิบดีซึ่งได้
กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ “ไปพะม่า” ว่า “การ
ที่ข้าพเจ้าเดินทางไปพม่าด้วยเรือบินนั้น หา
ใช่เพราะความชุกชุมหรือมีมากใหญ่ไม่สูงอัน
ใดไม่ ข้าพเจ้าได้คำนวณค่าใช้จ่ายในการ
เดินทางโดยละเอียดแล้ว ปรากฏว่าไป
เรือบินถูกกว่าการไปทางทะเล อนึ่งการ
ไปทางทะเลนั้นถ้าเคราะห์ดีก็เรือได้ทันที่
เวลาถึงมีนั่งก็จะใช้เวลาราว ๗ วัน ถ้าพลาด
เรือและต้องคอยก็จะต้องเสียทั้งค่าที่พักบน
และทั้งเวลาซึ่งอาจจะกลายเป็น ๑๐ วัน ส่วน
การเดินทางโดยเรือบินใช้เวลาเพียง ๒ ชั่วโมง
กับ ๑๕ นาทีเท่านั้น ถ้าเราเชื่อสุภาษิต
อังกฤษว่า เวลาเป็นเงิน (Time is Money)

แล้ว ก็แปลว่าการเดินทางไปพะม่าโดยเรือ
บินนั้นถูกกว่าการไปทางทะเลมากทีเดียว ”
ดังนั้นในวันอาทิตย์ที่ ๓๕ พฤศจิกายน พ.ศ.
๒๔๗๙ เราก็ได้ไปพร้อมกันที่ดอนเมือง
และโดยสารเครื่องบินออกจากดอนเมือง
เวลา ๑๓.๓๐ นาฬิกา ถึงที่สนามบินพม่าตอน
ย่างกุ้งเวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา รวมเวลาเดิน
ทางอยู่ในอากาศ ๓ ชั่วโมง ระยะทางเดิน
อากาศจากดอนเมืองถึงย่างกุ้ง ๕๘๐ กิโลเมตร
คิดเฉลี่ยเครื่องบินแต่ละชั่วโมงละ ๑๙๓
กิโลเมตร

ในตอนนี้ ข้าพเจ้าจะขออธิบายภาค
ลักษณะของเรือบินและความรู้สึกในระหว่าง
อยู่บนอากาศสักเล็กน้อย ภายในเรือบิน
เขาแบ่งเป็น ๓ ตอน คือตอนหัวเรือเป็น

ห้องเครื่องและคนขับ ตอนกลางเป็นห้องคน
โดยสารใช้เก้าอี้ครึ่งคิดกับพนักพิงเป็น
แถว ๒ แถว ๆ ละ ๖ ที่ รวมจุได้ ๑๕ คน มี
ทางเดินอยู่กลาง ถ้าประสงค์จะนอนก็ใช้
เก้าอี้ให้เหยียดขาออกไป ตอนท้ายเรือ
เป็นห้องบรรจุไปรษณีย์ภัณฑ์ต่าง ๆ และ
มีห้องน้ำเล็ก ๆ อยู่ด้วยห้องหนึ่ง ถ้าได้นั่ง
นอนไปนาน ๆ เมื่อยขบจะถูกเดินเดินไป
มาในห้องโดยสารนั้นก็ดี แต่จะต้งเคย
เข้าไปในห้องเครื่องตอนหัวเรือไม่ได้เป็นอัน
ขาด ความรู้สึกในเวลานั่งขึ้นเดินในห้อง
ขณะที่ เรือบินอยู่บน อากาศนั้น คล้ายกับอยู่
ในห้องที่บ้านของเรา ไม่มีการกระเทือน
อย่างใด จะมีโคลงซ้ายขวาและตกหล่น
อากาศอบอุ่นบ้างเย็นบางขณะ และเมื่อ

“ เครื่องบินบริษัท K.L.M. ”

“ ก่อนขึ้นเครื่องบิน ”

นั่งอยู่ที่เก้าอี้ อาจชมภูมิประเทศเบื้องล่าง
โดยทางหน้าต่าง ซึ่งกรุไว้ด้วยกระจกสีขาว
อย่างหนาเห็นได้โดยชัดเจน ห้องโดยสารนี้
เขามีมิติชิดหมด จนอากาศจะเข้าไปได้ก็แต่
โดยทางท่อไคขนาดเท่าฝ่าแขนซึ่งทำไว้รอบๆ
ห้องสำหรับระบาย อากาศเข้าไปหายใจเพื่อ
หายใจเท่านั้น ฉะนั้นแทนที่จะหนาวเย็นกลับ
รู้สึกร้อนเสียอีก แต่ถ้าเปิดกระจกหน้าต่าง
ออกเดี่ยวบานหนึ่งคงจะหนาวเย็นแน่ เพราะ
ตามข้างลำเรือเย็นเฉียบแฉะมีละอองน้ำเกาะ
ที่หน้าต่างกระจกและปีกเรือบินทั่ว ๆ ไปจน
เป็นฝ้าคล้ายลูกฝน

เรือบินได้เด่น เป็นเส้นตัดตรง จากคอน
เมืองผ่านไปทางแม่น้ำท่าจีน เขตศกัญจนบุรี
อำเภอสังขละ และวังกะ ชำมภูเขาทัน
พรมแดนระหว่างสยามกับพม่า แล้วข้าม
อ่าวเมาระตะมะ (Gulf of Martaban) พอพ้น
อ่าวก็ข้ามปากแม่น้ำอิรวดี อีกครั้งหนึ่งแล้ว
ก็ร่อนลงสู่สนามบินอย่างถ่วง.

พอลงจากเครื่องบิน ก็พบผู้แทน หนังสือ
พิมพ์พม่า ๒ คน มาคอยต้อนรับ ขอถาม
ภาษาและถ่ายรูป อธิบดีได้ขอสมัครถาม
ภาษาไว้ก่อนเพราะรู้สึกอ่อนเพลียและหือ
ฟังคำพูดไม่ค่อยได้ยิน การที่คณะหนังสือ

พิมพ์ทราบว่าเราจะไปถึงอย่างถ่วงในวันนั้น ก็
เพราะหม่อมอุณเฒ่า จักษุแพทย์ ในกรุงเทพฯ
ได้โทรเลขบอกไป เมื่อได้ให้ผู้แทนหนังสือ
พิมพ์ถ่ายรูปเสร็จแล้ว จึงนำหนังสือเดินทาง
และสิ่งของไปให้ศุลกากรรักษ์ตรวจ ศุลกากรรักษ์
ตรวจแต่หนังสือเดินทาง ส่วนสิ่งของนั้นเขา
ให้เกียรติยศยกเว้นการตรวจ ทั้งนี้เพราะอัคร
ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้ขอเพื่อ
ตรวจลงตรา (Visa) หนังสือเดินทางของ
อธิบดีให้ด้วยตนเองเป็น (Diplomatic Visa)
ส่วนหนังสือเดินทางของข้าพเจ้า กองผู้
อังกฤษเป็นผู้ตรวจลงตราให้อย่างธรรมดา
แต่ก็พลอยได้รับการยกเว้นจากการตรวจสิ่ง
ของไปด้วย เสร็จธุระทางด้านศุลกากรแล้ว
อธิบดีได้ขอให้ผู้แทนหนังสือพิมพ์พาไปนมัส
การพระเจดีย์ชะเวดะกองซึ่งเป็นปูชนียสถาน
สำคัญของพม่าก่อนอื่นทั้งนั้น เพราะได้
เตรียมพวงมาลัยดอกไม้สดกับโคมซึ่งทำด้วย
ดอกไม้สดถวญ่ไปจากกรุงเทพฯ สำหรับ
บูชาพระเจดีย์องค์นี้ เมื่อผู้นำพาไปถึง
พระเจดีย์ก่อนที่เราจะพากันย่างขันธุ่วบริเวณ
พระเจดีย์ก็ได้อวดการถอดรองเท้าออกไว้เฉย
ที่รถ เพราะได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมของ
ชาวพม่ามาแต่กรุงเทพฯ แล้วว่า ชาวพม่า

ถือเคร่งครัดนักในเรื่องที่จะต้องถอดรองเท้า
 เสียก่อนเข้าบริเวณปูชนียสถาน ข้อจำกัด
 อันนี้ชาวพม่าไม่ยอมยกเว้นให้แก่ผู้ใดทั้งสิ้น
 ไม่ว่าชาติใด หากผู้ใดฝ่าฝืนขึ้นที่จะสวม
 รองเท้าเข้าไปให้จงได้ ชาวพม่าจะพากันเข้า
 ขัดขวางจนถึงกับใช้กำลังกาย เคยปรากฏว่า
 ชาวยุโรปถูกพม่าทำร้ายร่างกายเอาในการ
 ที่ต้องถอดรองเท้าเข้าไปในบริเวณปูชนีย-
 สถาน จนถึงกับผู้ว่าราชการเมืองย่างกุ้งซึ่ง
 เป็นฝรั่งต้องให้เขียน ประกาศลงใน กระดาน
 แผ่นใหญ่มากติดไว้ที่เชิงบันได บริเวณพระ-
 เจดีย์ชะเวตะกองห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดสวมรอง
 เท้าขึ้นไป ยกเว้นแต่ผู้อยู่ในเครื่องแบบของ
 ทหารเท่านั้น แม้ว่าเราจะเรียนรู้นับธรรม
 เนียมซ้อนมาแต่เป็นอย่างดี และได้ปฏิบัติ
 ตาม คือจัดการถอดรองเท้าไว้เสียที่รถแล้ว
 ก็ดี แต่เราก็ยังไม่สามารถจะขึ้นไปสู่พระเจดีย์
 ได้โดยสะดวก พอขึ้นบันไดไปได้เล็กน้อย
 ก็มีหนุ่มพม่าคนหนึ่งวิ่งติดตามมาขวางหน้า
 พูดภาษาพม่าเร็วปรือเป็นทำนองบังคับและ
 แดงกิริยาเอาจริงเอาจัง เพราะหัดที่ผู้แทน
 หนังสือพิมพ์พม่าไปด้วยได้ช่วยแปลให้ฟังว่า
 การที่ได้ถอดออกเพียงรองเท้า แต่ยังคง
 สวมถุงเท้าอยู่นั้นยังไม่เป็นการชอบ ต้อง

ถอดถุงเท้าออกด้วย เราได้รับถอดถุงเท้า
 ออกได้ไว้ในกระเบ้าทางเกวียนที่ เมื่อขึ้นไป
 ถึงองค์พระเจดีย์ ได้มีชาวพม่าและแขกอิน-
 ดีย เดินตามมาดู เวลา ที่กระทำ การ ถัดการ
 บูชา เป็นกลุ่มใหญ่โดยที่ผู้นำได้บอก แก่คน
 พวกนั้นว่าเรามาจากอโยธยา 'ดังเกิดได้ว่า
 เขาพากันพิศวงที่มนุษย์สามารถนำดอกไม้สด
 ซึ่งร้อยกรองเสร็จจาก อโยธยา มาบูชาพระ
 เจดีย์ ในพุกามประเทศได้ โดยที่ดอกไม้ยัง
 สดชื่นมิได้เหี่ยวแห้งไปเลย และด้วยทำที่
 เรากำดั่งคุกเข้าพระนมมื่อสักการะอยู่นั้น ผู้
 แทนหนังสือพิมพ์ ได้ถ่ายภาพไปลงในหนังสือ
 พิมพ์ ภาษาพม่า ฉบับวันรุ่งขึ้น พร้อมด้วย
 ภาพที่ถ่ายเมื่อลงจากเครื่องบิน

พระเจดีย์ชะเวตะกอง

พระเจดีย์ชะเวตะกอง(Shwe Dagon Pagoda)
 ตั้งอยู่บนเนินดินสูงและกว้างใหญ่มั่นคงทำ
 ด้วยหินและคอนกรีตกว้างประมาณ ๒๖๖
 ไปเป็นตอน ๆ ตอนหนึ่งประมาณ ๓๐ ถึง ๓๕
 ชั้นบันได แต่ก็มีชันตรงเป็นทางขึ้น
 ดอกไม้รูปเทียนเครื่องบูชาต่อจากชันตรงนั้น
 ก็ขึ้นบันไดไปอีกจนถึงชันตรงตอนที่ ๒ และ
 ชันตรง ตอนที่ ๓ จึงถึงฐานองค์พระเจดีย์
 รวมส่วนสูง จากพื้นดินเบื้องล่างถึงฐานพระ

เจดีย์ ๓๖๖ ฟุต ตามระยะบันไดและฐานตรง
มีหลังคาคลุมโดยตลอด พื้นที่ตั้งองค์พระ
เจดีย์นั้นเขาปราบไว้เรียบเสมอกันกว้างใหญ่
มาก ฐานพระเจดีย์ไม่เป็นสี่เหลี่ยมแต่ก็
ไม่เชิงเป็นรูปกลม ส่วนยาว ๘๐๐ ฟุต ส่วน
กว้าง ๖๘๕ ฟุต องค์พระเจดีย์จากฐานถึง
ยอดสูง ๓๗๐ ฟุต รวมส่วนตั้งนับจากพื้นดิน
เบื้องล่างจนถึงยอดพระเจดีย์ ๕๓๖ ฟุต รูป
พระเจดีย์ ไม่เหมือนกับของเรา คือฐานเจดีย์
ใหญ่กว่าองค์เจดีย์มาก เราได้เคยเห็นรูปเจดีย์
อย่างกึ่งที่ขายใน กรุงเทพฯ ว่า ปรางค์ว่า มี

เจดีย์ขึ้นไปนอนอยู่บนฐานได้ เมื่อได้พิจารณา
องค์พระเจดีย์แล้วเห็นว่าเจดีย์นั้นขึ้นไปได้
จริงๆ เพราะการยกขึ้นฐานเจดีย์เขาทำเป็น
ลาด ๆ ไม่ชันเหมือนเจดีย์ของเรา และ
เรื่องเจดีย์ขึ้นไปนอนบนเจดีย์ นั้นเป็นเรื่องจริง
คือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ขณะที่กำลังซ่อมเจดีย์
องค์นี้อยู่ เจดีย์หนึ่งพังตกมาจากป่าได้อย่าง
ไรไม่ทราบ ขึ้นไปอยู่บนพระเจดีย์ ไม่ยอม
ลง ถึงกับต้องเรียกทหารมายิง และเพื่อเป็น
ที่ระลึกในเรื่องนี้ เขาได้ทำอนุสาวรีย์รูป
เจดีย์ไว้ข้างพระเจดีย์นั้น.

“ทางขึ้นพระเจดีย์ชะเวตกะกอง”

“องค์เจดีย์ชะเวตกะกอง”

องค์พระเจดีย์หุ้มทองทั้งองค์ ตอนล่างหุ้มด้วยแผ่นทองคำใหญ่หนา ๓ มิลลิเมตร ตอนบนขึ้นไปหุ้มด้วยทองคำจริง ๆ ซึ่งสำคัญที่สุดคือฉัตรที่ยอด ซึ่งพม่าเรียกว่า “คั” ตัวฉัตรสูง ๔๗ ฟุต ส่วนใหญ่วัดศูนย์กลาง ๓๓ ฟุต ๖ นิ้ว มีระฆังซึ่งทำด้วยทองบางเงินบ้างห้อยตามฉัตร และหยั่งวามที่หุ้มประดับอยู่ถึง ๓๖๖๔ เม็ด ฉะเพาะศวันตรุษสงกรานต์ราคาราไว้งมหกหมื่นปอนด์ (เกือบเจ็ดแสนบาท) บริเวณส่วนใกล้องค์เจดีย์ มีเจดีย์เล็กๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายในเรียงรายอยู่โดยรอบองค์เจดีย์ ด้านหนึ่งมุมเจดีย์เล็กไม่น้อยกว่า ๓๐ องค์ และมีระฆังเล็กสูงราว ๔ ฟุตกันอยู่โดยรอบอีกชั้นหนึ่ง คือจากวัดเล็กออกมาเป็นถนนซึ่งเมื่อกว้างราว ๓ วารอบนอกริมขอบถนน เป็นที่ตั้ง หอสมุดมนต์ พิพิธภัณฑ และศาลาต่างๆ ของที่ควรชมอย่างยิ่งในบริเวณเจดีย์ก็คือ เครื่องไม้ซึ่งแกะสลักด้วยฝีมือประณีตหาที่ใดเทียบได้ โดยยาก ศาลายอดมียอดสูงจริง ๆ คือเป็นหลังคาประดับชั้นซ้อนกันขึ้นไปถึง ๘ ชั้นจนต้องเอาดวงตาดูกัน ไค่น และที่ศาลายอดนั้นแหละเป็นที่ประดับประดา เครื่องไม้ซึ่งแกะสลักเป็นลวดลายและเรื่องราวประวัติต่างๆ

ด้วยฝีมือประณีตบรรจงแทบจะเหลือเชื่อว่าทำขึ้นด้วยฝีมือของมนุษย์ โดยมีได้ใช้เครื่องจักรเข้าช่วยเหลือ ที่ศาลายอดนั้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ภายในศาลาเต็มไปด้วยดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการบูชา มีประชาชนชนมานมัสการตลอดทั้งวันไม่ขาดสาย ถึงแปลกความที่ที่ชาวคัคือ แจกนั้นที่ใส่ดอกไม้ซึ่งทำเป็นรูปกระโถนปากแตร บนด้วยดินบ้างกระเบื้องเคลือบบ้าง คงเรียงเป็นแถว ๆ และเต็มไปด้วยดอกไม้ เทียนที่บูชาพระนั้นเป็นเทียนไขทั้งต้นไม่ใช่เทียนขผึ้งเหมือนของเรว คงนั้นเมื่อเราได้ขยายเอาเทียนขผึ้งซึ่งนำมาจากกรุงเทพฯ ออกจุดทำพุทธบูชาจึงมีคนมาดูบูชาเทียนดูเห็นเป็นของแปลก.

การศาสนา

วัดพระพุทธศาสนาในย่างกุ้งมีน้อย พระภิกษุสามเณร หย่อนในทางวินัยเป็นอันมาก พอเย็นลงจะได้เห็นภิกษุสามเณรเที่ยวช้อนนมหมนเหยตามตลาดไปเป็นห่อๆ และพอได้เวลาฉายภาพยนตร์ ก็จะมีภิกษุสามเณรชื้อตั๋วเข้าดูตามโรงภาพยนตร์เหมือนฆราวาส ยิ่งกว่านั้น พระภิกษุหนุ่มๆ ยังอาจที่จะเดินเที่ยวไปไหนมาไหนกับสตรีสาวหรือนักชู้คานร้านขายดอกไม้ได้ด้วย พฤติการณ์ของพระภิกษุสาม

เนรตักกล่าวแต่วัน ชาวบ้านมิได้รู้สักแปดก
ประหลาดอย่างใด ค่ายจะเป็นชนบประเพณี
เช่นนั้น เพราะทุก ๆ เมืองในประเทศพะม่าที่
ข้าพเจ้าผ่านไปเป็นท่านของเดียวกันอย่างหนึ่ง
หมด ส่วนการเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธ
ศาสนาของชาวพะม่า โดยฉะเพาะการบริจาค
ทรัพย์เข้าก่อ สร้างซ่อมแซมถาวรวัตถุหรือ
บุญสถานเกือบจะนับได้ว่า พะม่าเป็นเด็ก
กว่าบรรดาพุทธศาสนิกชนชาติอื่น ทั้งหมด
พุทธศาสนิกชนชาวพะม่าอาจจะบริจาคเงิน
คงหลายแสน เพียงเพื่อสร้างบันไดขึ้นไป
นมัสการพระเจดีย์ ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขา ซึ่ง
ข้าพเจ้าจะได้เล่าเมื่อถึงตอนที่ไปเมืองมณฑล

สภาพภายในเมืองย่างกุ้ง

ย่างกุ้งเป็นเมืองท่าของพะม่า สินค้าที่จะ
ส่งออกจากพะม่า หรือที่ส่ง จากต่าง ประเทศ
เข้าพะม่า จะต้อง มารวม ผ่านที่ ย่างกุ้ง ทั้งสิน
รัฐบาลอังกฤษได้ทะนุบำรุงย่างกุ้งเป็นอย่างดี
จนเจริญรุ่งเรือง กว่าเมืองใด ๆ ในประเทศ
พะม่า แม้แต่มณฑลซึ่งเป็นเมืองหลวงเอง
ก็ยิ่งเจริญไม่เท่า ในของย่างกุ้ง เขาจัด
ให้ร้านค้าขายไปรวมกันอยู่เสียที่หนึ่งโดยแบ่ง
เขตต์เป็นตอน ๆ คือ ห่างที่จำหน่ายสินค้า
ใหญ่ ๆ เช่นรถยนต์หรือจำหน่ายสินค้าที่มีราคา

แพง เช่นเครื่องอาภรณ์ เครื่องสำอาง ซึ่ง
โดยมากฝรั่งเป็นเจ้าของและใช้หญิงฝรั่งหรือ
ฝรั่งครึ่งแขกและหญิงสาวชาวพะม่าเป็นผู้ขาย
นั้นเขาจัดไว้เสียตอนหนึ่ง ตอนที่ ๒ เป็นร้าน
ขายของเบ็ดเตล็ดคล้ายร้านที่พาหุรัดและร้าน
ขายอาหาร น้ำชา กาแฟมีแขกอินเดียล้วน ๆ
เป็นผู้ขาย อีกตอนหนึ่งเป็นร้านขายข้าวต้ม
ปลา โจ๊กไก่ มีจีนเป็นผู้ขาย นอกจากบริเวณ
ที่จำหน่ายออกไปโดยรอบ เป็นที่ปลูกบ้าน
อยู่ไม่มีร้านจำหน่ายสินค้าปลูกปะปนอยู่เลย
ฉะนั้นถ้าต้องการซื้อสินค้าอาหารอย่างใดจะ
ต้องตรงไปที่ตลาดนั้นเท่านั้น ถนนในย่างกุ้ง
ตัดซอยเป็นตาหมากรุก และลาดยางเรียบ
เรียบร้อยด้วย โดยฉะเพาะถนนที่ตลาด ทำ
คล้ายถนนราชดำเนินของเราคือตอนกลางเป็น
ถนนลาดยางสำหรับรถเดิน ถัดเข้ามาเป็นถนน
ซีเมนต์สำหรับคนเดิน ถัดเข้ามาตอนติดกับ
บาตวิกเป็นถนนปูด้วยหินตัดเป็นรูปคล้ายแผ่น
อิฐ สำหรับรถเข้ามาจอดเวลาหยุดซื้อของ
และที่บาตวิกหน้าร้านขายของนั้นลาดซีเมนต์
มีขนาดกว้างราว ๓๐ ฟุต จึงแต่ตุงดงามและ
สะดวกแก่การจราจร ยานพาหนะมี รถยนต์
รถราง รถม้า รถยนต์เข้า และรถลาก
ถ่อไปมาชุกไว้ ตามทางแยกถนนมีซุ้ม

ตำรวจจราจรคอยให้สัญญาณแก่รถ ชัม ตำรวจจีนเขาไม่ได้ตั้งตรงกลางทางร่วมอย่างของเรา แต่ตั้งอยู่หัวถนนใดถนนหนึ่ง บางทางแยกที่ตำรวจมีชัมอยู่ถึง๒ชัมตรงหัวถนน เพราะที่มารถเดินไปมามากๆ การให้อาณัติสัญญาณในเวลากลางวันใช้โบกมือ กลางคืนใช้โคมไฟเขียวแดงสลับบนหลังเท้ารถมาได้รอบๆ ที่เห็นชัมสำหรับเป็นที่ยืนของตำรวจนั้นอักษรเขียนบอกไว้รอบๆ ว่า Stick no bills เป็นที่น่าเห็นใจทางการจำต้องเขียนอักษรห้ามการบีตกระดาดไว้เช่นนี้ เพราะปรากฏว่าตามวัดตามถ้ำขะมูลฝอยเต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขายสินค้า โฆษณาภาพยนตร์ บีตต่อกันสลับซับซ้อน ถ้าไม่ห้ามไว้ชัมตำรวจนั้นก็คงจะเต็มไปด้วยป้ายโฆษณาเป็นแน่ พดเมืองในย่างกุ้งและเมืองอื่นๆ ในประเทศพม่าตกอยู่ในสภาพที่น่าหนักใจคล้ายประเทศเรา คือประเทศเราได้ถูกพวกจีนรุกเจียบเข้าแย่งอาชีพ ของพดเมืองจนเกือบจะหมดสิ้นนับได้ ประเทศพม่าก็ถูกพวกชาวอินเดียเข้าแย่งอาชีพ ของชาวพมเมืองนั้น การประกอบกิจการอาชีพต่างๆ เริ่มแต่การกรขัณฑ์ ขายน้าแข็ง ขายกาแฟ ตัดรองเท้า

ตัดกรอบรูป ขายเสื้อผ้า คัดลอกงาน กู้แบกหามขุดดิน และทำงานตามออฟฟิศต่างๆ เช่น ออฟฟิศรถไฟ ตกอยู่ในมือแขกเกือบหมด พม่าซึ่งเป็นเจ้าของบ้านต้องวิ่งไปอยู่ตามชอกตามตรอก และตามที่ห่างไกลจากท่าเดคำขาย ส่วนแขกที่ไหลมาเทมาจากอินเดีย จะเข้าครอบครองท่าเดคำขายดำเนินการค้า และประกอบการอาชีพสำคัญต่างๆ เช่นตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแทนพม่า โดยฉะเพาะพดเมืองในย่างกุ้งดูเหมือนจะเป็นแขกเจียบส่วนเป็นพม่าเพียงส่วนเดียว ในพม่าจีนไม่สามารถไปรุกรานได้ เพราะแขกเข้มแข็งมากกว่า และการกินอยู่ของแขกง่ายกว่าถูกกว่าการกินอยู่ของจีน ค่าจ้างแรงงานแขกถูกกว่าแรงงานของจีน ฉะนั้นจีนในพม่าจึงมีน้อยมาก และค่อนข้างยากจนไม่เพียงพอเป็นเศรษฐกิจหาเศรษฐกิจเงินส่งกลับประเทศจีนเหมือนจีนในสยาม แม้ว่าประเทศพม่าซึ่งอยู่ในความคุ้มครองของอังกฤษจะถูกชนชาติแขกหลงไหลเข้าไปดังกระแสน้ำก็จริง แต่เมื่อเทียบกับสภาพของสยาม ซึ่งเป็นประเทศเอกราชที่ถูกชนชาติจีนหลงไหลเข้ามากู้กันแล้ว พม่ามีข้อที่น่าวิตกน้อยกว่าสยาม

คือแขกในพระมหาราชวังเป็นผู้มีตัวเมีย แต่
เพราะพวกแขกด้วยกันเท่านั้น ไม่สัมพันธ์กับ
ชาวพม่าเมือง ถึงหากจะมีบางกนอยุ่ที่สุด ทั้ง
นี้เพราะชนบทรูปพรรณต่างกันและเนื่องจากการ
ถือชนวรรณะของชาวอินเดีย ฉะนั้นจึงอาจ
แยกพลเมืองในพระมหาราชวังให้เห็นได้ชัดว่า นั้นเป็น
แขก นี่เป็นพระมหาราช แต่สำหรับประเทศสยาม
ของเรา ชายชาวจีนเข้าคลุกเคล้าสัมพันธ์กับ
หญิงไทย จนเคยอพยพพลเมืองในสยามลัดที่จะ
แยกได้ว่าไหนเป็นจีนไหนเป็นไทย เพียงเท่านั้น
ก็พอทำเนา แต่ข้อที่น่าหวาดหวั่นอย่างยิ่งก็
คือจีนบางพวกในสยาม ได้ส่งบุตรหลานที่
เกิดจากมารดาเป็นไทย ซึ่งจะต้องเป็นชาติ
ไทยบังคับสยามถนัดออกไปเมืองจีน ชุมตัว
ให้เบียดจันถนัดเข้ามาเกลี้ยกล่อมเป็นชาติจีน แล้ว
เด็กไทยที่ถูกอบรมให้กลายเป็นจีนเหล่านั้นก็
จะปฏิบัติสืบเนื่องกันต่อไปโดยนัยตามลำดับ

หงสาวดี (Pegu)

หลังจากที่ได้พักอยู่ในย่างกุ้งแล้ว ๒ วัน
อธิบดีได้กำหนดรายการว่าในวันจันทร์จะไป
ชมเมืองหงสาวดี อันเป็นราชธานีของมอญ
แล้ววันรุ่งขึ้นจะออกเดินทางไปยังมณฑลเมือง
หลวงของพระมหาราชวังไป ดังนั้นในวันที่ ๑๗

พฤศจิกายน ๒๔๗๘ เวลา ๗.๐๐ น. จึงได้
ออกจากโฮเต็ลที่พักไปสถานีรถไฟย่างกุ้งเพื่อ
ขึ้นรถไฟไปคูเมืองมอญ การที่จะเดินทางจาก
ย่างกุ้งไปหงสาวดีนั้น อาจไปได้โดยสะดวก
ที่สุดคือ จะไปโดยทางรถไฟก็ได้ หรือจะไป
โดยทางรถยนต์ตามถนนที่เหยียดยาวและลาด
ยางเรียบร้อยจากย่างกุ้งถึงหงสาวดีก็ได้

การรถไฟของพระมหาราชวังเห็น ว่าดีกว่า
เจริญรุ่งเรืองมากอยู่ เมื่อไปถึงสถานีได้
เห็นขบวนรถเตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางถึง
๔-๕ ขบวน และทุกขบวนมีรางแยกไปทิศ
ต่าง ๆ คนโดยสารตัวกันชิดมุด เนื่องจาก
ที่ขบวนรถไฟไปเมืองต่าง ๆ กันหลายสายเช่น
นี้ เขาจึงทำขบวนรถไฟเรียงกันออกไปจากหน้า
สถานีเป็นลำดับ ๖ ขบวนแล้วทำสะพานสูง
จากตัวสถานีคร่อมขบวนรถไฟที่จอดอยู่ในราง
สำหรับคนเดินไปลงขบวนรถไฟ เมื่อถึงขบวน
รถไฟอันหนึ่ง ๆ ก็มีบันได ลงจากสะพานสูง
ลงขบวนรถไฟ เริ่มแต่ขบวนรถไฟที่ ๒ จนถึงที่ ๖
ทั้งนี้ยอมเป็นการ สะดวกแก่ผู้โดยสารอย่าง
หนึ่ง จะไปเมืองใดตามเจ้าหน้าที่ว่าขบวนที่
ขบวนรถไฟที่เท่าใดเท่านั้น เป็นไม่มีการขบวนผิด
ขบวน แม้ว่าการรถไฟของพระมหาราชวังจะเจริญ
มีคนโดยสารคับคั่งมีกำไรมากก็จริงอยู่ แต่

บริษัทรถไฟซึ่งฝรั่งเป็นเจ้าของ คุณหมื่นจะมิได้ให้เที่ยวแต่ให้ความสะดวกสบายแก่ผู้โดยสารเท่าที่ควรเสียเลย จะเห็นได้จากรถที่บรรทุกผู้โดยสารนั้นเอง คิวรถจักรก็ว่ากว่าถ้าสมัยเวลาเดินผ่านเขม่าและถูกไฟปลิวเข้าห้องผู้โดยสารทำให้เสื้อผ้าเประเมื่อนางที่ขี่ใหม่บนรถโดยสารชั้น ๓ รูปร่างเหมือนรถบรรทุกหมของเรานี้ มีผ้าไมยขาวๆวางไว้ให้สำหรับนั่ง ชั้นที่ ๒ ที่นั่งยกเป็นแคร่ยาวตามคิวรถติดกับคานหน้าต่างรถ และยาวตลอดห้องหันหน้าเข้าหากัน คือแคร่ครอบทำด้วยไม้ตรงกลางเป็นผ้าใบสีปริง ซึ่งเกือบจะหย่อนตัวไม่ได้แล้วและลึกปรกมอซซอ ส่วนกว้างของแคร่ประมาณสี่อศอกเศษ นั่งท่าไหนไม่เป็นสุขทั้งนั้นนอกจากจะนอนไป ชั้นที่ ๑ คอยยืนชิวชนน้อย ที่นั่งเป็นเก้าอี้นวมคล้ายชั้นที่ ๓ ของเรา แต่ก็ยังลึกปรกไม่ต่างกับชั้นที่ ๒ เท่าใดนัก รถออกจากสถานีอย่างกุ่มเวลา ๘.๐๐ น. ถึงสถานี Pegu (พะโค-หงสาวดี) เวลา ๑๐.๒๐ น. รวมเวลารถไฟเดิน ๒ ชั่วโมง

บางที่ท่านผู้อ่านทั้งหลายจะฉงนในข้อความซึ่งข้าพเจ้าได้เขียนลงเดิมว่า "พะโค-หงสาวดี" ข้างต้นนั้นบ้าง ขอให้ข้าพเจ้าได้ทำความเข้าใจ

แจ้งในเรื่องนี้เล็กน้อย พวกเราคนไทยเมื่อเอ่ยชื่อถึงหงสาวดี เราจะรักกันได้ทันทีว่าชื่อเป็นราชธานีของมอญ แต่เป็นที่น่าปลาดใจยิ่งนักที่คนมอญในหงสาวดีนั้นเองหาได้รู้จักคำว่า "หงสาวดี" นี้ไม่ หงสาวดีได้สูญหายไปจากความรู้จักของคนมอญในปัจจุบันนี้หมดแล้ว ถ้าเราจะไปถามใครในหงสาวดีนั้นว่า เมืองนี้ชื่อหงสาวดีใช่หรือไม่ เขาจะตอบเราทันทีว่า ห้ามได้ เมืองนี้ชื่อว่า พะโคหรือเปโก (ตามคำเมืองฝรั่ง) ต่างหาก เดียวกันทุกๆ ไปรู้จักแต่เพียงว่า หงสาวดีเป็นชื่อของถนนสายหนึ่งในย่างกุ้งเท่านั้น รัฐบาลอังกฤษได้สังเกตเห็นการคับคั่งของชื่อ จึงได้นำเอาไปตั้งชื่อถนนสายหนึ่งในย่างกุ้ง เพื่อรักษาชื่อไว้มิให้สูญหายไปเสียจริงๆ เพียงแต่ชื่อหงสาวดีได้สูญหายไปเดี๋ยวนี้ยังไม่เป็นชื่อที่น่าหนักใจเท่ากับชนชาติมอญเองที่กำลังสูญหายไป มอญในหงสาวดีเดี๋ยวนี้กำลังเปลี่ยนเป็นพม่าไปทุกขณะ การแต่งกายก็คตินิยมเหมือนมกิด ได้แปรสภาพเป็นพม่าไปแล้ว กระทั่งภาษาที่พูดก็ใช้ภาษาพม่าตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ในหงสาวดีได้ขึ้นแต่คำเมืองพม่าทุกหนทุกแห่ง จะพบคำเมืองมอญจากคนแก่ๆ ที่อยู่ตามปูชนียสถานบ้าง

เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เป็นการเกินความจริง
ไปเลย ถ้าข้าพเจ้าจะกล่าวถึง เดียวเรา
จะหา มอญ แท้ ๆ ทั้ง จำ เนียง ภาษา ขนบ
ธรรมเนียม และการแต่งกายได้แต่ที่ปากดัด
หรือจังหวัดนนทบุรี ในประเทศสยามเท่านั้น
ที่หงสาวดีอันเป็นราชธานีของมอญนั้นอย่า
ไปหาเลย มีแต่ มอญ ครั่งพะม่า และเดหม่อน
จะเป็นความประสงค์ของพาดินเสียจริง ๆ ที่
จะทำลายล้างเผ่าพันธุ์และชาติประเทศของ
ชนชาติมอญให้หมดสิ้นไป คือ นอกจากมอญ
จะถูกชนชาติพะม่าเป็นต้นกว่าบงของมหา
มาเป็นเจ้าครอบครอง อันเป็นเหตุให้ชน
ชาติมอญกลายสภาพเป็นพะม่าไปแล้ว ขณะที่
ที่หงสาวดีกำลังจะรุ่งเรืองขึ้นใหม่อีกใน พ.ศ.
๒๒๙๙ โดยที่มหัศจรรย์รวบรวมกำลังขึ้น
เป็นเมืองหลวงก็เพื่อจะให้คนต่างพะม่าชื่อว่า
ฮอดองพญาภักทพะมาดี หงสาวดีผู้ ไม่ได
เสียเมืองแก่ฮอดองพญาในเดือนพฤษภาคม
พ.ศ. ๒๓๐๐ ฮอดองพญาได้เผาและทำลาย
หงสาวดีเสียทั้งเมือง ทหารพม่าจับตัวถูกปล้น
ไป ผู้คนเด็กและหญิงถูกกดขี่ดื้อนเอาไป
เป็นทาส ชนชาติมอญได้แตกฉานซ่านเซ็น
ไปตามที่ต่าง ๆ และส่วนมากอพยพมาพึ่ง
บรมโพธิสมภารอยู่ในเมืองไทย ความ

ย่อยยับของหงสาวดีมิได้ยุติลงเพียงแค่นั้น
ต่อมาถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓
พาดินเป็นผู้ลงมือทำลายเอง คือเกิดแผ่นดิน
ไหวอย่างใหญ่ในหงสาวดี บ้านเรือนวัด
และเจดีย์หักทำลายแหลกถาญทั่วทั้งเมือง
คนตายครึ่งหนึ่งถึงพันคน ความรุ่งเรืองของ
หงสาวดีแต่โบราณก็ได้ถึงกาลอวสานลง
ด้วยประการฉะนี้

เมื่อรถไฟได้เข้าเทียบ สถานีพระโคตม
เรามีได้รอให้เสียเวลา ไปเลย แม้แต่น้อย
รับว่ารถยนต์ให้พาไปชม โบราณวัตถุที่
สำคัญ ๆ ทันที เพราะความกระหายอัน
แรงกล้าที่จะดูเมืองมอญและจะต้องรีบกลับ
อย่างถึงในเวลานั้นด้วย รถยนต์ได้พาไปตามถนน
อันขรุขระถึงพระพุทธรูปสำคันเป็นแห่งแรก
พระนอนองค์นี้ ประดิษฐาน อยู่บนเนินดิน
องค์พระมีด้วยปูนใหญ่ยาวขนาดเท่าพระพุทธร
ูปสำคันวัดพระเชตุพนของเรา ผู้มีอิในการ
ขึ้นประณีตสวยงามหาที่ติมิได้ แต่เนื่องด้วย
ไปทำโรงโงง ๆ หลังคามุงสังกะสีและใช้
เหล็กเป็นโครงรับหลังคาคล้ายโคลงสะพาน
คร่อมองค์พระไว้ต่างวิหาร จึงทำให้
องค์พระลดความสง่างามลงไปมาก ถ้า
ได้ทำวิหารให้เป็นแบบศิลปอย่างโบราณไว้

จะทำให้สงครามแต่น่าเลื่อมใสขึ้นอีกมาก

ออกจากพระพุทธไสยาสน์ ไปชมพระ

“พระพุทธไสยาสน์หงสาวดี”

สถูปทองชื่อว่า “ชเวดองโย” ซึ่งตั้งอยู่
บนเนินดินสูงประมาณ ๓๐๐ ฟุต ฐานพระ
สถูปเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ ๖ ฟุต
เท่ากันทุกด้าน องค์พระสถูปสูงประมาณ
๕ ฟุต รวมทั้งฐานสูงประมาณ ๖ ฟุต สำหรับ
องค์พระสถูปไม่มีชื่อที่หน้าชมอย่างไร แต่
สิ่งที่น่าชมเชยความคิดของชาวเมืองนั้นที่มีอยู่

ที่นั่นคือภาพเขียนแสดงตำนานของเมืองเป็น
ภาพหงษ์ ๒ ตัวผัวเมียกำลังดอช้อยู่ในทะเล
บึงบึงก้นมดการล้มเจ้าพระล้มมาล้มพุทธเจ้า
ซึ่งประทับอยู่บนเกาะ ล้มเจ้าพระล้มมา
ล้มพุทธเจ้าได้ประทานพุทธทำนายว่า ทะเล
ตรงนั้นต่อไปจะกลายเป็นแผ่นดิน และเมื่อ
พระองค์เสด็จดับขันธเข้าสู่วินิพพานได้
๓๓๖ ปี จะมีผู้มาตั้งเป็นเมืองขึ้น ภาพ
เขียนเหล่านี้แม้จะเป็นนิยาย แต่ก็เป็นนิยาย
ที่ผูกขึ้นโดยความฉลาดเพื่อให้เจ้าจักรราชที่
เริ่มตั้งเมืองหงสาวดีได้ นอกจากนั้นยัง
เป็นการแสดงตำนานชื่อเมืองด้วยว่า เหตุ
ที่เมืองนี้ได้ชื่อว่าหงสาวดีก็เพราะเกิดจาก
นิมิตรแห่งหงษ์ ๒ ตัวผัวเมียนั้น

ออกจากพระสถูปชเวดองโย ไปชม
พระเจดีย์หงษาชื่อว่า “ชเวเมอดอ” องค์
พระเจดีย์มีฐานใหญ่โตตั้งตระหง่านอยู่
บนเนินดินสูงประมาณ ๓๐๐ ฟุต เป็นปฐมนัย
สถานคูเมืองหงสาวดีทำนองพระเจดีย์ชเวดะ
ทองของย่างกุ้งนั้น เมื่อคราวแผ่นดินไหว
ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้ปรักหักพังลง
เหลืออยู่แต่ฐาน ถึงกระนั้นก็ยังดูงามสง่า
เพราะ ตั้งอยู่บนเนินสูง อาจเห็นได้แต่ไกล

ตามความคิดของข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าพระเจดีย์องค์นี้ยังคงรูปอยู่โดยบริบูรณ์ จะเป็นของหน้าต่าชมกว่าพระเจดีย์ชเวดากองของย่างกุ้ง เพราะพระเจดีย์ชเวดากองนั้นงดงามด้วยการประดับประดาภายนอกองค์เจดีย์ แต่พระ

“พระเจดีย์หงสาวะเวมอดอ”

เจดีย์หงสาวะเวมอดอ โดยองค์เจดีย์แท้ ๆ ซึ่งเกิดจากการก่อสร้างด้วยฝีมืออันประณีตบรรจง ความย่อยยับของหงสาวะเวมอดอตามที่ปรากฏเป็นสิ่งที่ชวนให้สงสัยใจ เพราะเจดีย์คู่มือเมืองเหลือแต่ซาก ตัวเมืองทรุดโทรม ชาติและภาษากำลังจะสูญพันธุ์ ผลแห่งการ

ที่ขาดความเป็นเอกราชประเทศชาติย่อมมีอันเป็นไปต่าง ๆ ถ้าหากบรรพบุรุษของมอญผู้ซึ่งได้ตั้งถือนอกก่อสร้างประเทศชาติให้รุ่งเรืองอยู่ในสมัยกรุงกระโน้นจะมีญาณวิถีดุจดั่งเห็นเหตุการณ์อันวิปริตผันแปรนี้ได้แล้ว ก็น่าจะพากันร่ำไห้ด้วยความอาดูร

เสร็จจากการชมโบราณวัตถุสถานแล้วมีเวลาเหลืออีกเล็กน้อย จึงให้รถยนต์พาไปทอดตลาด ร้านค้าขายที่หงสาวะเวมอดออยู่ในสภาพรกรุงรัง มีแต่ห้องแถวไม้คั่นข้างเก่า และคงเต็มไปด้วยพ่อค้าแขกตามเคย มีแม่ค้ามอญขายแบ่งนามัน เครื่องเงินและเครื่องเงินอยู่บ้างประปราย พอได้เวลาจึงได้พาเข้ารถยนต์ให้ไปส่งที่ย่างกุ้ง ค่าเช่ารถยนต์แพงกว่าค่าโดยสารรถไฟชั้นที่ ๒ เล็กน้อย ถอนจากหงสาวะเวมอดออย่างทุลักทุเลประมาณ ๓๐ กิโลเมตร ฉายาเรียบร้อยตลอดทั้งสาย คัดผ่านเนินเขาบ้าง บ้างน้ำ ทั้งน้ำบึง การมาด้วยรถยนต์ได้เห็นภูมิประเทศสวยงามกว่ามาด้วยรถไฟ และนั่งสบายกว่ารถไฟถึงราว ๓ ชั่วโมงเศษถึงที่พักย่างกุ้ง.

คำถาม คำตอบ ศิลป

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า “ศิลป” สำคัญในศิลปเท่าที่มีค่าความสำคัญประจำอยู่ เป็นของสำคัญส่วนหนึ่งของชาติเพราะศิลป จึงได้พากันหันมาเอาใจใส่ในเรื่องศิลปของ เป็นเครื่องชักจูงประชาชนให้รักชาติ และ ชาติซึ่งเป็นการถูกต้องแล้ว.

หากพวมใจในเกียรติยศของชาติ ยิ่งกว่านั้น ศิลปยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เจ้าของได้รับ ความนิยมนับถือจากนานาชาติอีกด้วย”

ทุก ๆ ชาติย่อมต้องมีศิลปประจำชาติ ซึ่งแต่ละคนและศิลปินเองเป็นเครื่องแสดงให้เห็น ศิลป.

วัฒนธรรมความก้าวหน้าของชาติ โดย ณะเพาะอย่างยิ่ง ชาติไทยเป็นชาติที่มีศิลป ประจำอยู่ไม่น้อย ซึ่งเป็นเครื่องแสดง ให้เห็นชัดว่า ชาติไทยเราไม่ใช่ชาติป่าเถื่อน เรามีอารยธรรมมาแล้ว.

ในอดีต ศิลปของชาติไทยเราไม่มีใคร ใหม่ต่อการศึกษาก็จะถูกเอาใจใส่จาก มหาชน เราเพิ่งจะหันมาสนใจเมื่อเร็ว ๆ นี้ จึง เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้เอาใจใส่จะเพาะใน เรื่องนี้ ย่อมจะต้องประจักษ์อุปนิสัยนานา ประการ ศิลปากรจะรับเป็นผู้ฝ่าฟันอุปสรรค เหล่านี้จนเต็มความสามารถ ศิลปากร จะรับเป็นสหายที่ปรึกษาหารือ และศิลปากร

จะรับเป็นผู้รับใช้ของท่านสมาชิกในเรื่องศิลปะ
เท่าที่จะทำได้

ดังนั้น—“ศิลปากร” จึงได้เปิดแผนกคำ
ถามคำตอบเกี่ยวกับเรื่องศิลปะนอกแผนกหนึ่ง
เพื่อสนองความต้องการของท่านสมาชิกที่
สนใจในเรื่องนี้โดยเฉพาะ และเพื่อช่วยกัน
พัฒนาศิลปของชาติไทยให้แพร่หลายยิ่ง ๆ
ขึ้นไป.

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัญญัติ
สถาน พุทธศักราช ๒๔๗๐ มาตรา ๓๐
จำแนกศิลปะออกไปเป็น ๗ อย่าง คือ—

๑. การช่างปั้น (Sculpture - ประติ
มากรรม)
๒. จิตรกรรม (Painting)
๓. ดุริยางคศิลป์ (Music)
๔. นาฏศิลป์ (Drama)
๕. วาทศิลป์ (Rhetoric)

๖. สถาปัตยกรรม (Architecture)

๗. อักษรศาสตร์ (Literature - วรรณ-
กรรม)

เรื่องเกี่ยวแก่ศิลปะที่ท่านจะถามนั้นขอให้
อยู่ในวงแห่งศิลปะทั้ง ๗ ประการนี้ ส่วน
ข้อสงสัยนอกเหนือไปกว่านี้เราจะพิจารณา
ตามควร.

ในที่นี้ขอให้พวกเราได้พร้อมใจช่วยกัน
ค้นคว้าหาศิลปะของชาติไทยมาเผยแพร่แก่เพื่อน
ร่วมชาติให้สัมพันธ์กับที่เป็นของสำคัญยิ่ง การ
ที่จะค้นและความาได้เพียงไรนั้นเป็นอีกเรื่อง
หนึ่ง แต่ถ้าเราได้ร่วมแรงร่วมใจคิดค่อ
ไต่ถามและค้นคว้ากันจริง ๆ แล้ว เชื่อว่า
ในไม่ช้าศิลปะของชาติไทยเราคงจะเป็นที่เอา
ใจได้ของคนไทยและเพื่อนร่วมชาติเป็นแน่แท้.

บรรณาธิการผู้ช่วย

หอสมุดแห่งชาติ-ชลบุรี

ข่าว

การแสดงละครไทยในญีปุ่น

ปาฐกถาเรื่อง

“การแสดงละครไทยในประเทศญีปุ่น (ตอนที่ ๑)”

นางสาวประภา ระพีพันธุ์ บรรยายในนามของโรงเรียน ศิลปากร
ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

ในฐานะเป็นผู้รักษากร ในตำแหน่ง
อาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียนศิลปากรแผนก
นาฏดุริยางค์และเป็นผู้ช่วยควบคุมคณะครู
และนักเรียนของโรงเรียนนี้ไปแสดงละครไทย
ในประเทศญีปุ่น ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ให้มา
บรรยายเรื่องการแสดงละครไทยในประเทศ
ญีปุ่นให้ท่านทั้งหลายฟัง

คณะละคร โรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏ

ดุริยางค์ ได้ออกเดินทางจากกรุงเทพ ฯ
ในวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ยู่
ในประเทศญีปุ่น เกาหลี แดแมนจู๊ก
เป็นเวลารวม ๔๘ วัน และกลับถึงกรุงเทพ ฯ
ในวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ รวม
เวลาที่ได้จากประเทศสยามไป ๒ เดือนกับ ๒๗
วันในระหว่างเวลาเท่านั้นก็เรื่องที่จะเล่าได้มาก

ผู้บรรชาปาฐกถา

หอสมุดแห่งชาติชลบุรี

แต่ทางการได้กำหนดเวลาให้บรรยาย ๓ ครั้ง
คือในคืนนี้ พรุ่งนี้ และมะรืนนี้ รวมเวลา
ทั้งหมด ๔๕ นาที จึงต้องบรรยายแต่โดยย่อ
พอให้ท่านทราบถึงการทำงานที่พวกเราได้ไป

ทำแต่เช้า

พอเจ้าจะ

ไม่สา-

มารณ

บรรยาย

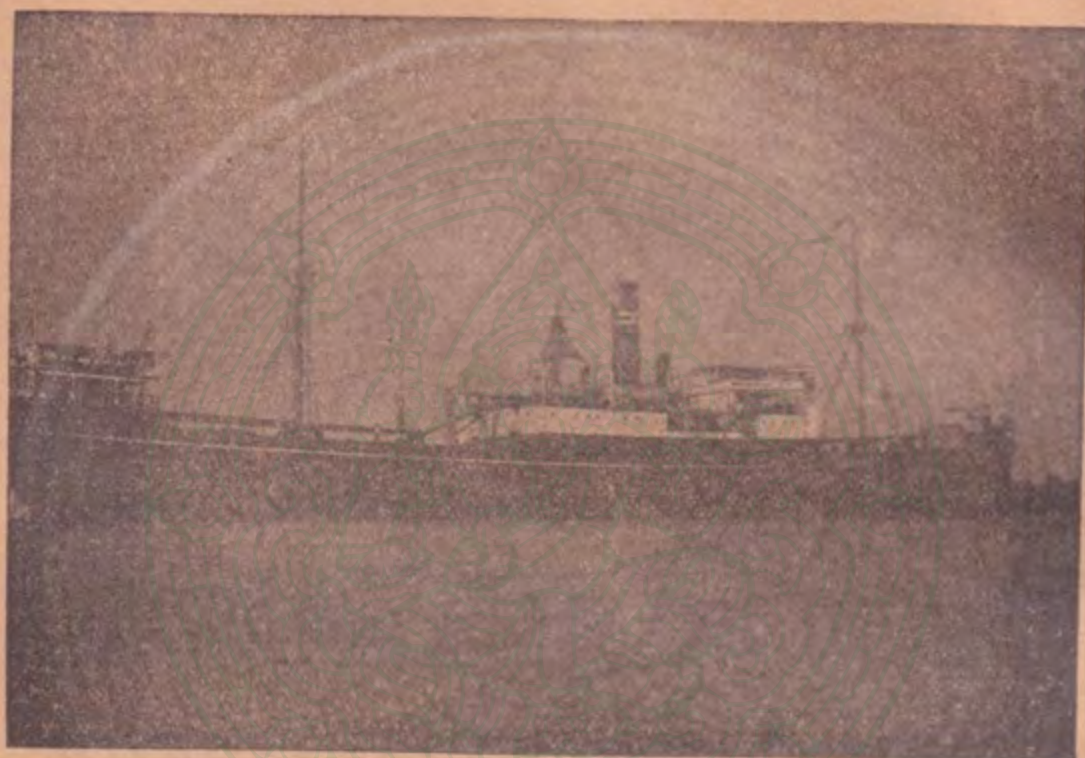
ถึงถึงที่

ได้พบ

เห็นโดย

ละเอียด

ได้

‘เรือบัตทาวีซุมารุ’ ที่พาคณะนาฏดุริยางค์ไปญี่ปุ่น

ธรรม (Cultural Department) ของญี่ปุ่น
เป็นผู้จัดการรับรอง ส่วนทางเมืองไทยเรา
นั้นการไปครั้งนี้ก็เป็นมติของคณะรัฐมนตรี
เรื่องที่จะนำไปแสดง ได้ผ่านการพิจารณา

ของคณะ

กรรมการ

ผู้เชิญ

ชาวยุโรป

คณะรัฐ

มนตรีทั้ง

มาพิจารณา

พิจารณา

ทรวงการ

ต่างประเทศ

ออก

การส่ง

ละครออก

ไปแสดงในต่างประเทศนั้น ได้ทำกันมา

หลายครั้งตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ แต่ในครั้งก่อน ๆ

เป็นการส่วนตัวบุคคลจะได้รับความช่วยเหลือ

ทางราชการบ้างก็แต่เล็กน้อย ส่วนที่

คณะครูและนักเรียนของโรงเรียนศิลปากร

แผนกนาฏดุริยางค์ได้ไปแสดงละครในประ

เทศญี่ปุ่นครั้งนี้ เป็นทางราชการโดยตรง

โดยที่สถานทูตญี่ปุ่นเป็นผู้ช่วยเหลือกรมวัฒนธรรม

หนังสือเดินทาง ให้โดย ไม่เรียกค่าธรรม-

เนียม สถานทูต ญี่ปุ่น ไม่เรียกค่าส่งกลับ

หนังสือเดินทาง เจ้าคุณนายกรัชมณเฑียร

ได้โทร เสด็จถึงอัครราชทูตสยามกรุงโตเกียว

ให้ช่วยเหลือครูและนักเรียน ให้ได้รับความ

สะดวกสบาย รวมความได้ว่าทำกันเป็น

ทางราชการทุกอย่าง ที่ได้จัดทำก็เป็นทาง

ราชการเช่นนั้น ก็เพราะเหตุที่โรงเรียนนี้เป็น

โรงเรียนของรัฐบาตอย่างหนึ่ง อีกอย่าง

เตรียมตัวขึ้นเรือ

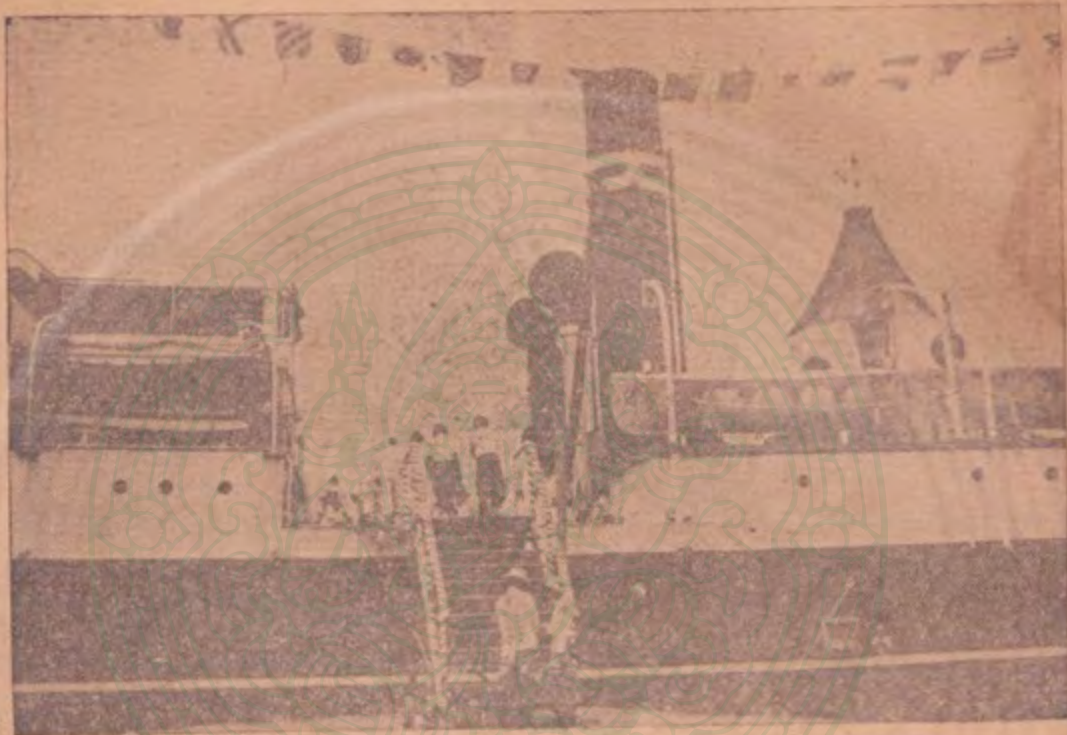
อำลา

หนึ่งนับจำเดิมแต่ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นชาว
ต่างประเทศได้เอาใจใส่ ในกิจการของ โรง
เรียนนั้นเป็นอันมาก คณะทูตหลายประเทศได้
มาขอชมโรงเรียน และดูระเบียบการ

พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยา
ยมราชได้ทรงเป็นและเป็นผู้อุปถัมภ์ โรงเรียน
นี้อยู่ด้วย.

การไปแสดงละครในประเทศญี่ปุ่นนั้น

เรียนการ
สอนผู้ที่
ได้มาเห็น
แล้วก็รับ
รองว่า
วิธีการท
โรงเรียน
ได้จัดทำ
เป็นวิธี
อันถูกต้อง
อัศจรรย์-

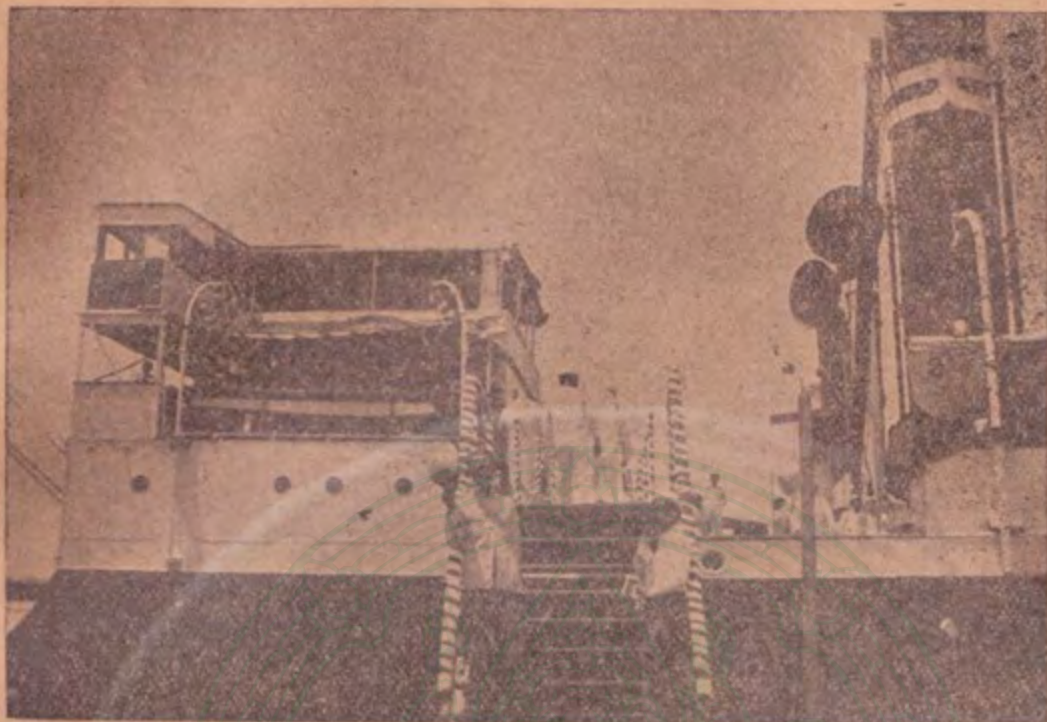
ขอขึ้นไปส่งบนเรือบ้าง

ฝ่ายญี่ปุ่น
เป็นผู้ออก
ทุนรอน
ทั้งส่วนฝ่าย
เราไม่
เกี่ยวข้อง
กับรายได้
รายจ่าย
อย่างใด
เลยเพราะ
เราหวัง

ทูตอเมริกันและอิตาเลียนก็มีความพอใจ ถึง
กับจะช่วยเหลือให้ได้ส่งละครไปแสดงในสห
ปาตริรัฐอเมริกาและอิตาลี อัศจรรย์ที่ญี่ปุ่น
คือท่านยาตาเบ ได้เอาใจใส่โรงเรียนนี้เป็น
พิเศษ และเป็นคนแรกที่ได้ช่วยเหลือให้ไป
แสดงละครในประเทศของท่าน อนึ่งข้าพเจ้า
ควรจะกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า ผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ ๒ ท่าน คือพระวรวงศ์เธอ

สมเด็จพระเจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยา
ยมราชได้ทรงเป็นและเป็นผู้อุปถัมภ์ โรงเรียน
นี้อยู่ด้วย.

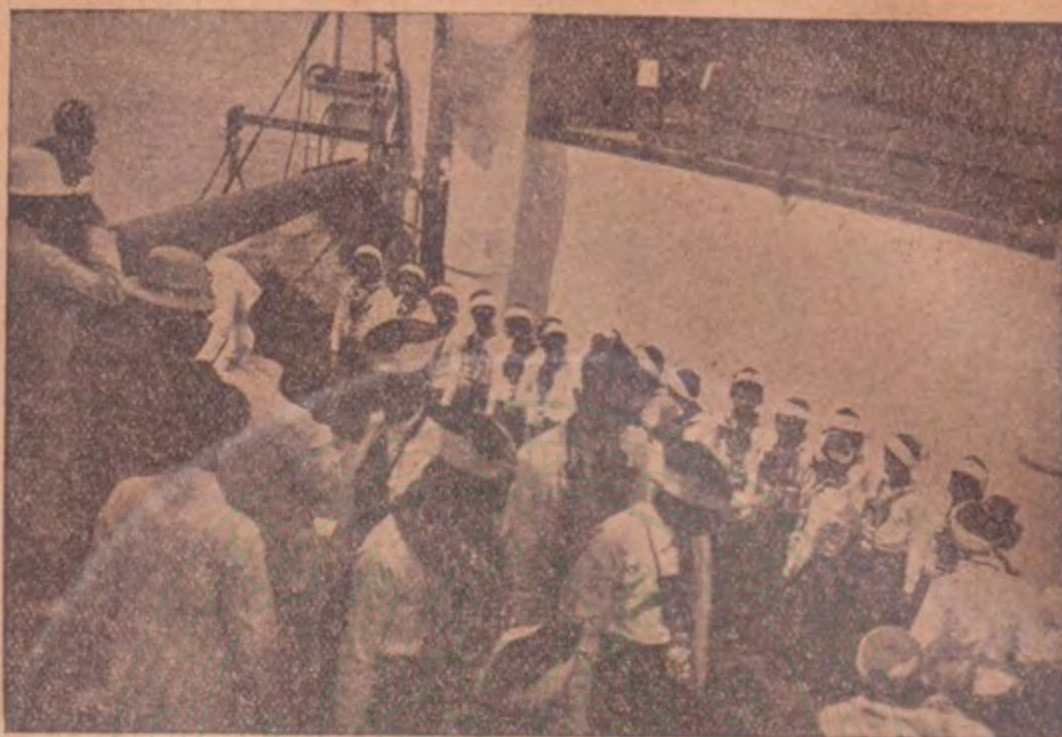
บรรดาครูและนักเรียนที่ได้ไปในครั้ง
นี้ก็ได้ออกคัดกันหลายครั้งหลายหนการเลือก
คัดนั้น นอกจากจะพิจารณาถึงฝีมือและวิทย

ท่านผู้บรรยายกำลังขึ้นอยู่ที่บันไดเพื่อรอคอนกรีตผสมเสร็จ

ธรรมดาต้องมีความเศร้าทุกคนเมื่อจะจาก

ภาพหมู่บนเรือบัตตาเวียมารู

ฐานะแล้ว ยังได้พิจารณาถึงความประพฤติ นอกจากอาจารย์ผู้ควบคุมและข้าพเจ้าแล้ว
และลักษณะนิสัยที่ต้องการความอดทน ไม่ มีครู และ นักเรียน ที่ได้ ไป ตั้ง รายนาม ต่อ
ย่อท้อต่อความลำบาก ผู้ที่ได้ไปในครั้งนี้ ไปนี้:-

ในบรรดาครู คือ

๑. นางสาวจรรยา พงษ์พานิช
๒. นางสาวชน คีตปบรรณ
๓. นายทองค้อ กัดบั่น

- ครูผู้ช่วยควบคุม
- ครูดนตรี
- ครูดนตรี

คณะเรือบัตตาเวียร์ ต้อนรับเจ้าคุณชมราช

ท่านมาให้พรวลกลานบนเรือ

‘ท้ายสาลิณจน์ที่ท่านเจ้าคุณชมราชได้กรุณาฝากให้ฉัน ครูและนักเรียนทุกคนได้รักษาไว้’—

๔. นายบุญมี ภูตเจริญ	ครูดนตรี
๕. นายประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง	ครูดนตรี
๖. นายโหมต อ่องสวัสดิ์	ครูการช่าง
๗. นางหมั่น คงประภัสร์	ครูละคร
๘. นายกิมแข็ง ปุ่กานนท์	ครูผู้ช่วยควบคุม

บรรดานักเรียนหญิง คือ

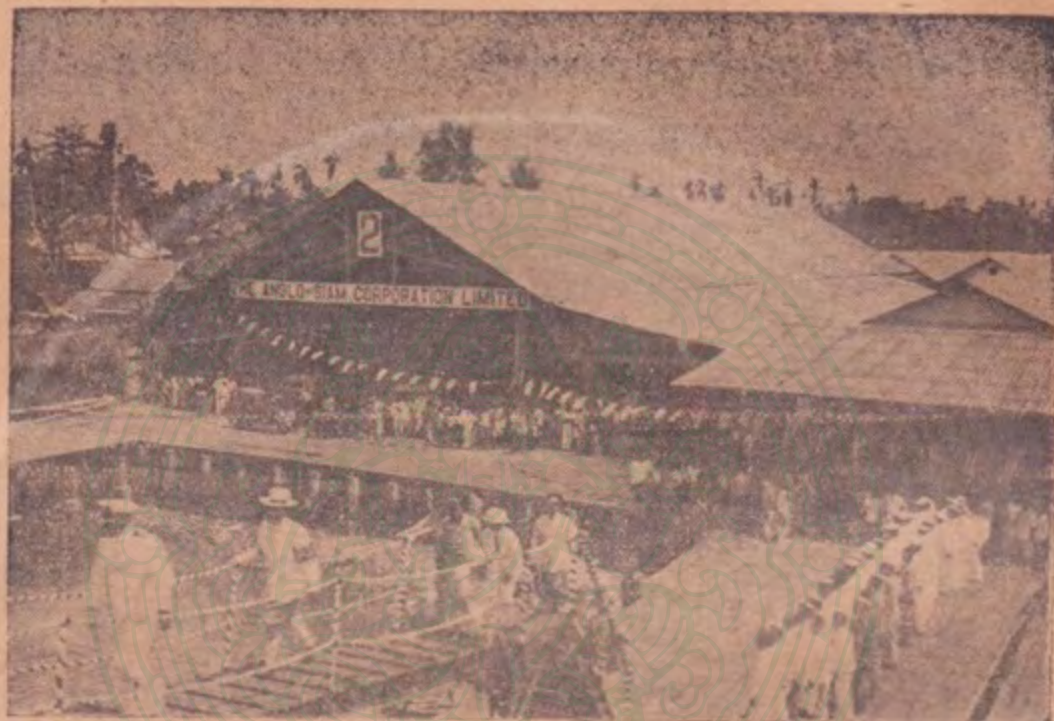
๑. นางสาวต๋องชาติ ฤทธิจักรง	บุตรี หลวงรุ่งโรจน์ประทีปधान	นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๕
๒. เด็กหญิงดียม ฤทธิจักรง	“ หลวงรุ่งโรจน์ประทีปधान “	“ ๕

๓. ม.ด.ผ่อน อิศรางกูร	บุตรี พระยารัตนพิมพาภิบาล	นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘	
๔. นางสาวประไพ กาญจนโกสิน	,, หดวงประพัฒน์รพากร	,,	๘
๕. นางสาวประภา เป้าประเสริฐ	,, นายใหญ่ เป้าประเสริฐ	,,	๘
๖. นางสาวดวง เสงี่ยมประทุม	,, ด.ค.อ. หดง เสงี่ยมประทุม	,,	๘
๗. เด็กหญิงอัมพร ชัยกุล	,, พระยาอุปการศิลป์เกษม	,,	๗
๘. นางสาวจำเนียร นิยมสินธุ์	,, ชุนอวาทเมทนี	,,	๖
๙. นางสาวเพ็ญ เวเฟอร์	,, นายยอห์น.พี. เวเฟอร์	,,	๖
๑๐. นางสาวดัดดา ดำระทายน	,, หดวงชนกการพิทักษ์	,,	๖
๑๑. เด็กหญิงสุวรรณา สุวรรณศรี	,, พระยาดุสิตวงศ์กรม	,,	๖
๑๒. นางสาวครุณ ระพีพันธ์	,, ชุนวรดาต้นครุณกิจ	,,	๖
๑๓. เด็กหญิงพ้อง เปรมโยธิน	,, พระนเรนทร์วิเศษ	,,	๖
๑๔. เด็กหญิงอนงค์ สุขมาดิษฐ์	,, นายเออน สุขมาดิษฐ์	,,	๕
๑๕. เด็กหญิงหวัน อินทรสุต	,, นายสุต อินทรสุต	,,	๕
๑๖. เด็กหญิงอังกาบ กฤษณะโยธิน	,, หดวงกฤษณะโยธิน	,,	๕

บรรดานักเรียนชาย คือ

๑. นายเฉลิม ศิริวรรณ	บุตร นายดาบสวัสดิ์ ศิริวรรณ	นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘	
๒. นายวงศ์ ศรีสวัสดิ์	,, จ่านายสิบวงศ์ ศรีสวัสดิ์	,,	๘
๓. นายบุญสวัสดิ์ เงินจิตร	,, นายบุญสวัสดิ์ เงินจิตร	,,	๘
๔. นายชาติ คัดมี	,, พระยาวิสุกรรมศิลป์ประเสริฐ	,,	๗
๕. เด็กชายโกมาตรย์ จันทน์เรือง	,, พระพรหมปรีชา	,,	๖

๖. เด็กชายเทพนิมิตร์ ฌบ่างช้าง บุตร นายเนื่อง ฌบ่างช้าง	นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๖
๗. นายขวัญเรือน คีตปบรรณแดง ,, หลวงประดิษฐ์ ไพเราะ ,,	๕
๘. เด็กชายกิ่ง พลอยเพชร ,, นายพัก พลอยเพชร ,,	๓
๙. นายปลิว จิยะจันทร์ ,, ขุนประจักษ์รพพร ,,	๗

ท่านเจ้าคุณสมราชธิบดีจากการส่ง

เราได้เดินทางโดยเรือบัตตาเจียมาอยู่ในเช้าวันจันทร์ที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ เวลา ๓๔.๐๐ น. ท่านเจ้าคุณสมราชธิบดีเจ้ากระทรวงการแทนพระองค์ได้กรุณาไปส่งที่เรือให้โอวาทเตือนใจและอำวยพร พร้อมทั้งผู้ถ่ายถ่ายสัญญาให้ที่ ขอมือครุ และนักเรียนทุกคน ถ่ายถ่ายสัญญาที่เจ้าคุณสมราชธิบดีกรุณาผูกให้ ครุและนักเรียนทุกคนได้รับ

ชาได้จนกระทั่งกลับมาจนถึงกรุงเทพ ฯ การเดินทางจากกรุงเทพ ฯ ถึงไซ่ง่อน นับว่าเป็นโชคอันประเสริฐ เพราะไม่ได้ประสบภัยอันตรายเลย เราถึงไซ่ง่อนในวันจันทร์ที่ ๒๕ มีนาคม ได้รับความช่วยเหลือของนายประยูร ภมรมนตรี กงสุลสยามประจำไซ่ง่อนได้เห็นบ้านเมืองและชมสถานที่สำคัญ ๆ ตามควรซึ่งข้าพเจ้าไม่มีเวลาพรรณนาในที่นี้

เรา ออกจาก ไซ่ง่อน ใน วัน อังคาร ที่ ๒๖ มีนาคม ตามวันแรกที่ออกจากไซ่ง่อน ก็พอทนทานกันไปได้ แต่พบนั่นไป แล้ว ก็ล้มราบไปตามกันด้วยความเมาคดื่น ซึ่งเป็นคดื่นอย่างแรง จนผู้โดยสารแม้ที่เคยเดินทางในทะเลมาแล้ว ก็ยอมรับว่า

เมากันมาก ก็รีบรุดที่จะไปถึงโกเบให้เร็วที่สุดที่จะไปได้ วันที่ ๖ เมษายนจึงถึงโกเบ ซึ่งเป็นเมืองท่าที่พวกเราจะย้ายขึ้นเหยียบดินแดนประเทศญี่ปุ่น แต่ในระหว่าง ๖ วัน ก่อนถึงโกเบนั้น พวกเราเกือบไม่ได้รับประทานอาหารเลย ทุกคนซูบซีดอดโรยจน

อธิบดีกรมศิลปากรกำลังให้ โอวาท

เป็นคดื่นที่แรงมาก วันที่ ๓ เมษายน เรือ ถึงเกาะฟอร์ โมซา หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไต้หวิน พอเรือถึงเมืองก็ดู ความเมากัหายเหมือนปกติทั้ง เราได้มีโอกาส ขึ้นไปเที่ยวบนเมืองเล็กน้อย เรือออกจาก ฟอร์ โมซา ในวันรุ่งขึ้น ก็ค้นเห็นพวกเรา

เกือบจะไม่สามารถทรงตัวอยู่ได้ รวมความว่าเราได้ฝาคดื่น อย่างแรงเป็นที่ระลึกอันจะลืมเสียมิได้

เมื่อได้ข่าวว่าจะถึงโกเบ พวกเรารีบ แต่งตัวพากันขึ้นบนดาดฟ้าชมวิวงามๆ แลเห็นเรือใบเล็ก ๆ แล่นอยู่เป็นทิวแถว เรือ

หาปดามากมาย ขนาดต่าง ๆ กัน นอก
จากนั้นมีเรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ ๆ อยู่
เป็นอันมาก กรมหลวงพิชิตฯ และได้ทราบ
ว่าหิมะตก ก่อนหน้าเราไปถึงโกเบ ๓ วัน
ฉะนั้นอากาศจึงหนาวมาก บางคนต้องลง
จากคาบฟ้าลงมาข้างล่าง เมืองโกเบเป็น

คาบฟ้าขนาดใหญ่ นอกจากนั้นแล้วยังมี
คนถือธงไทยอยู่ในเรืออีก ที่ท้ายเรือก็มีธง
ไทย เมื่อได้เห็นธงชาติของเรา ก็รู้สึก
ความเหินห่างน้อยอดโรยหายไป และมีกำ
ลังกายกำลังใจขึ้นมาเต็มที่ เรือยิ่งใกล้เข้า
มาก็ยิ่งได้ยินเสียงดนตรีซัดซนทุกที่ ทางการ

โก กิจถึงจัง

เมืองที่ยาวเลียบไปตามฝั่งทะเล การก่อ
สร้างตึกงามต่าง ๆ แวดล้อมทางยาวไปเท่า
นั้น เวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. เรือทอด
สมออยู่กลางน้ำ ในขณะนั้นได้มีเรือไฟขนาดใหญ่
กลางค้อย ๆ แฉ่นเข้ามา พอระยะใกล้เรา
จึงได้เห็นธงไทย ซึ่งปักอยู่บนหน้าค้ำหลัง
ของญี่ปุ่นได้นำเอาเครื่องถ่ายพร้อมทั้งเคร
และกองบรรเลงมาในเรือนั้นด้วย พอเรือ
ไฟเทียบเรือใหญ่ คนในเรือไฟต่างก็ถือธง
สยามขึ้นมาบนเรือใหญ่ และเรือปักดาเวีย
มารุที่เราโดยสารไปจากกรุงเทพฯ ก็ชักธง
ไทยทันที ในเรือเล็กนั้นมีนายอรุณ วิจิตรรา

นนท์ ข้าราชการสถานทูตสยามซึ่งอัครราช
ทูตได้ส่งมารับ พวกเราค่อย พวกเราลง
เรือเล็กทั้งหมด แล้วเรือเล็กนั้นก็แล่น
จากเรือใหญ่เข้าหาฝั่ง พอเทียบท่าก็ได้ยิน
เสียงไชโยเป็นภาษาไทย และบางท่านก็ร้อง
บันไซ ผู้ที่ร้องเป็นนักเรียนหญิงประมาณ
๓๐๐ คน ถิ่นของไทยทุกคน คอยรับพวกเรา
ด้วยดวงหน้าสดชื่น พวกเราขึ้นจากเรือเข้า
แถวเป็นระเบียบ พบท่านเอนามิ กงสุล
สยาม ณ เมืองโกเบ ได้ต้อนรับอย่างดี
บุตรท่านเอนามิ กงสุลสยาม และสภากษัตริย์

อีก ๑ คน เด็กบุตรของท่านแต่งตัวด้วยชุด
กิโมโนแพรอันงดงาม มือหนึ่งถือธงสยาม
ไว้ และอีกมือหนึ่งได้นำเอากระเช้าดอกไม้
มาให้แก่คณะของเรา และนำดอกไม้เป็น
ช่อๆ นำมากดัดเสื่อให้พวกเราคนละช่อ เสริ่ง
แล้วพวกเราได้ถูกเชิญให้เดินตามผู้นำไปพัก
ที่หอการค้า ขณะนี้ต้องผ่านแถวนักเรียน
ยัดยัด ที่คอยรับพวกเราเป็นทิวไปด้วยธง
ไทย ถึงตรงไหนเขาก็โค้งคำนับ และร้อง
ไชโยเป็นภาษาไทยเสียงดังนั้น
การบรรยายในวันนี้ ข้าพเจ้าได้รับ

ไชโยนารา ไชโยนารา-ไชโยนารา

พ.ศ. ๒๔๘๐

การเสด็จละครไทยในญี่ปุ่น

๑๔๓

รวบรัดถึงเวลาที่ พวกเราอย่างชน ตู๋ดิน แคน ข้าพเจ้าจะได้บรรยายในวันพรุ่งนี้ต่อไป.
แห่งประเทศญี่ปุ่น ส่วนเรื่องต่อไปจากนี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทั้งหลาย.

หอสมุดแห่งชาติชลบุรี

คำสั่งกรมศิลปากร

ที่ ๒๗/๒๔๗๗

เรื่องให้พระเจนดุริยางค์ ไปดูงานในต่างประเทศ

“พระเจนดุริยางค์”

การที่ข้าพเจ้า สัมมรภภาพยงชน ให้ทำงานได้มากขึ้น ให้
 แฉวง หาหนทาง กรมศิลปากร สามารถเพิ่มงานโดยมิต้อง
 ให้ข้าราชการกรม เพิ่มคน ให้ความสำคัญของงานในกรม
 ศิลปากรได้ไปดู เป็นความสำคัญในทางคุณภาพ ไม่ใช่ใน
 งานในต่างประเทศ ทางปริมาณ กล่าวคือ แทนที่จะเพิ่มจำนวน
 นั้น มีเหตุผลสำคัญ ให้มากขึ้น คิดเพิ่มสัมมรภภาพของคนที่
 อยู่นั้น ที่ว่างงาน ที่มีตัวอยู่แล้วให้สามารถทำงานได้มากขึ้น
 ของกรมเพิ่มพล การเป็นดังนี้ ข้าพเจ้าจึงพยายามเสนอ
 ขอนี้เสมอ ทั้งใน ที่จะแนะนำให้ข้าราชการในกรมศึกษาเล่า
 เรียนหาทางเพิ่มพูนความรู้ และสำหรับ
 หน่วยงานใหม่หรือเพิ่มจำนวนคนขึ้นนั้นเป็นการ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็พยายามที่จะให้ได้ไป
 ทำได้ยากเพราะการเพิ่มงบประมาณของ เห็นกิจการในต่างประเทศ โดยอนุมัติของ
 กรมนี้ เป็นความลำบากยากยิ่งอยู่เสมอ ก.พ. บ้าง โดยราชการพิเศษบ้าง โดย
 หนึ่งทางแก้ไขจึงมีทางเดียว คืออบรม ทางอื่นบ้างตามที่จะทำได้ และข้าพเจ้ามี
 ข้าราชการที่มีตัวอยู่แล้ว ให้มีความรู้และ ความยินดีที่ ก.พ. ได้อนุมัติให้พระเจนดุริ-

บางครั้งออกไปดูงานในต่างประเทศเป็นเวลา ๘ เดือน ข้าพเจ้าจึงได้เขียนข้อความเหล่านี้ไว้เพื่อเป็นคำสั่งและคำแนะนำ อันจะพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ และเป็นเครื่องเตือนใจ

ก่อนที่จะกล่าวถึงหน้าที่โดยเฉพาะของพระเจนดุริยางค์ ข้าพเจ้าขอกล่าวข้อแนะนำทั่ว ๆ ไปไว้ก่อนดังนี้

๑. การตั้งข้าราชการออกไปต่างประเทศนั้น ขอให้จำหลักไว้อย่างหนึ่งว่าให้ไป “ดู” ไม่ใช่ให้ไป “เห็น” การดูกับการเห็นนั้นผิดกัน ผู้ที่เข้าใจภาษาฝรั่งเศสจะทราบคำว่า “regarder” กับ “voir” หรือในภาษาอังกฤษว่า “look” กับ “see” นั้นต่างกันอย่างไร การ “ดู” หรือ regarder หรือ look นั้นหมายความว่า ดูโดยตั้งใจ ดูด้วยการใช้สายตา ใช้มันตมอง ดูด้วยความพยายามจะเห็นพยายามจะเข้าใจ แต่ส่วนการ “เห็น” หรือ voir หรือ see นั้น เป็นการกระทำอย่างเครื่องจักร ดังแต่ว่ามีอะไรผ่านมาก็เห็นเข้าโดยบังเอิญ แต่ไม่ใช่ความพยายามที่จะเข้าใจหรือจดจำหรือสังเกตแยกแยะให้ได้ความรู้กระจ่าง โดยนัยอันเดียวกัน การฟัง

(ecouter หรือ listen) ก็ผิดกับการได้ยิน (entendre หรือ hear) ฉะนั้นขอให้ข้าราชการที่ได้มีโอกาสออกไปต่างประเทศจดจำใส่ใจไว้เป็นข้อแรกว่า การที่ทางราชการส่งออกไปนั้น ให้ไป ดู ไป ฟัง ชนิดที่ตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า regarder-ecoute หรือ look-listen แต่ไม่ใช่ให้ไป เห็น ไป ได้ยิน ชนิด

ที่ภาษาฝรั่งเศสว่า voir-entendre หรือ see-hear ผู้ที่เข้าใจ “ดู-ฟัง” แม้ได้ไปต่างประเทศเพียงสามเดือน ก็สามารถได้ความรู้มากกว่าผู้เข้าใจ “เห็น-ได้ยิน” ดังหลาย ๆ ปี

๒. การดูการฟังนั้น ให้ถือคุณภาพสำคัญกว่าปริมาณ ไม่มีมนุษย์ใดจะสามารถเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ แต่มนุษย์เราสามารถจะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งให้รู้จริง ๆ ได้อย่างพยายาม “รู้มาก” แต่ขอให้พยายาม “รู้ดี” การ รู้มาก กับการ รู้ดี นั้นไม่เหมือนกัน คนที่พยายามรู้รอบไปทุกอย่างนั้น ลงท้ายไม่รู้อะไร ผู้ที่มีโอกาสไปต่างประเทศชั่วคราว ถ้าพยายาม รู้มาก จะไม่ได้ผล แต่ถ้าพยายาม รู้ดี แม้ในสิ่งเดียวสองสิ่งก็จะมีผลมาก ข้อสำคัญในเรื่องนี้คือ เราต้องตั้งความมุ่งหมายให้แน่

นอนว่าจะไปทำอะไร พยายามให้เข้าใจใน
สิ่งที่ต้องการคุณนั้นจริง ๆ ด้วยสมองในสิ่ง
อื่นเสียดีกว่าที่จะแสดงว่าทุกอย่าง แต่รู้
ง ๆ ปลา ๆ เท่านั้น.

๓. การสมาคม เป็นข้อสำคัญมาก
มันนักเรียนหรือข้าราชการที่ไปต่างประเทศ
เป็นอันมากเข้าใจผิดในเรื่องนี้ คือคิดว่า
การ หมกมุ่น อยู่กับ หนังสือ หรือแบบเรียน
อย่างเดียวนั้นเป็นการดีแท้ ที่จริงไม่ได้เลย
เพราะ ถ้าเราจะใช้แต่หนังสือหรือแบบเรียน
เท่านั้นแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องไปต่างประเทศ
อยู่ในประเทศของเราก็เรียนได้ การไปต่าง
ประเทศ โดยฉะเพาะอย่างยิ่งสำหรับข้าราชการ
การ จำต้องมีการสมาคม จำต้องคบเพื่อน
จำต้องหาทางผูกมิตร ที่จะ เป็นประโยชน์ แก่
การศ การศึกษาใน ระหว่าง อยู่ ต่างประเทศ
และที่จะเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติราชการ
ในเมื่อกลับมาเมืองไทย บางคนเข้าใจว่า
การคบเพื่อน จะต้องหมดเปลืองในการ
เลี้ยงดู ไม่จริงเลย คนดีเขาไม่ยอมให้เรา
เลี้ยง เพราะกลัวความผูกพันที่เขาจะต้อง
เลี้ยงคอบเรา ทางที่ดีสุดคือการแสดงอัธยา
ศัยและการติดต่อ ซึ่งอาจจะเริ่มต้นได้ตั้ง
แต่ตั้งเรือวันแรก เวลาเขานั่งในโต๊ะอาหาร

ก็ควรเริ่มต้นด้วยวิธีที่มีศรัทธา ให้แก่คนที่นั่ง
ใกล้ ๆ หยิบของบางอย่างส่งให้ในมือรู้
สึกว่าเขาจะต้องการ เริ่มต้นทนาด้วยเรื่อง
ชนิดหน้าปากคอก เช่น ดินฟ้าอากาศอะไร
ไปก่อน พอคุ้นกันเข้าหน่อยก็เริ่มถามได้ว่า
เขามาจากไหน อยู่ที่ไหน ทำอะไร ลงท้าย
ก็มีเรื่อง สันทนาการ ขึ้นเข้า พบกัน ก็บอก
Good morning หรือ Bonjour เริ่มทำไป
ทีละเล็กละน้อย เมื่อเห็นว่าคนใดเป็นบุคคล
ที่น่าคบ ก็หมั่นพบสันทนาการน้อย ๆ เวลา
เรือจอดชวชนชนเที่ยวพบกันด้วยกัน เวลาจะ
จากกัน ขอชื่อและตำบลบ้านเขาไว้ เมื่อจาก
กันไปแล้ว และเราไปถึงเมืองอื่น ขอมเสีย
ค่าไปรษณีย์บัตรสัก ๑ แผ่น เขียนถึงเขา
จรรยาวัตรเช่นนี้เป็นสิ่งพึงปรารถนา ขออย่า
ได้เกียจคร้านในเรื่องการสมาคมดังที่แนะนำ
มานี้ เพราะเป็นเรื่องสำคัญมาก แม้จะไม่
มีประโยชน์อะไร ก็แสดงให้ต่างชาติเห็นว่า
ไทยเราเป็นอารยชน มีการศึกษาและวัฒนธรรมอันดี
สามารถอยู่ในสมาคมของโลก
ที่เจริญแล้วได้

๔. มีสิ่งหนึ่งซึ่งข้าราชการหรือนักเรียน
ที่ไปต่างประเทศมักจะละเลย คือวิธีการบัญชี
ไม่เรียนรู้ไปเสียก่อน ครั้นเวลาเบิกจ่าย

หรือสิ่งบัญชีทำไม่ถูกต้อง ก็เกิดความเดือดร้อน ไม่ใช่เดือดร้อนเฉพาะตัว เดือดร้อนถึงผู้บังคับบัญชาด้วย ฉะนั้นก่อนที่จะออกไปต่างประเทศควรขอยืมเสียเวลาสักเล็กน้อย เรียนวิธีการบัญชีตามระเบียบคดียังไปให้เข้าใจดี แล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง จะคุ้มค่ามากไปตลอดกาล.

๕. สถานที่หรือสถานกงสุลสยามเป็นที่สำคัญมาก เมื่อไปถึงเมืองใดที่มีสถานทูตหรือกงสุล ควรไปรายงานตัวทันทีหรือในเวลาเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและประโยชน์ของเราเอง เพราะในประเทศหนึ่ง ๆ กฎหมายและข้อบังคับไม่เหมือนกัน บางประเทศผู้แรกไปถึงต้องไปศรัทธาหนึ่งสัปดาห์ เดินทางที่สถานตำรวจ หรือต้องไปรายงานตัวต่อเจ้าหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง เว้นเสียถ้าเรา บก พร้อง อาจ ถูกจับ หรือถูก กักตัว หรือเสียเวลาเสียค่าปรับอะไรก็ได้ เมื่อเราไปสถานทูตหรือกงสุล เราก็จะได้รับบอกเล่าว่าควรทำอะไรบ้าง โดยนัยอันเดียวกัน การย้ายเมืองย้ายที่อยู่ก็ต้องแจ้งให้สถานทูตหรือสถานกงสุลทราบเสมอ

เรื่องที่จะแนะนำโดยทั่ว ๆ ไปก็มีเพียงเท่าที่กล่าวมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้ให้คำสั่งคำ

แนะนำเฉพาะหน้าที่ของพระเจนดุริยางค์ต่อไป

กำหนดการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ให้เป็นดังนี้

๑. ให้ออกเดินทางก่อนวันที่ ๑๕ มีนาคม ไปขึ้นที่ท่าเซนต์ ในประเทศฝรั่งเศส เดินทางรถไฟไปกรุงปารีส พักอยู่เล็กน้อยพอสมควรแล้ว ก็ให้รีบข้ามไปกรุงลอนดอน

๒. ให้อยู่ในกรุงลอนดอน ๓ เดือน ในระหว่างนี้ให้ทำงาน ๒ อย่าง คือ ศึกษาและดูการ

ก. การศึกษา หมายความว่า ให้เรียนเอาความรู้ทางเทคนิคเพิ่มเติม ในวิชาการที่รู้สึกว่าบกพร่องและต้องการใช้ การศึกษาเช่นนั้นจะศึกษากับอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงคนใดก็ได้ สุดแต่จะหาได้ โดยความช่วยเหลือของสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน

ข. การดูงาน ให้ดูสิ่งต่าง ๆ คือ

(๑) ระเบียบการและหลักสูตรการสอนวิชาดนตรีตั้งแต่ชั้นต่ำถึงชั้นสูง

(๒) วิธีการที่รัฐบาลควบคุมการแต่งละครและดนตรีของเอกชน

(๓) วิธีการเผยแพร่การศึกษาทางดุริยางคศาสตร์

- (๔) วิธีการแสดงสังคีต (Concert) กรุงลอนดอนไป ปารีส, เบอร์ลิน, เวียนนา, หรือดนตรีในกรณีอื่น ๆ โรม และมิถาน อยู่ในเมืองเหล่านี้เพื่อดู
๖. วิธีจัดการแสดงละคร ซึ่งจะต้อง งานตามทักกล่าวในข้อ ข. ข้างต้น เป็นเวลา แสดงหาหนทางให้ได้ดูได้เห็นภายในฉากให้ รวมกันไม่เกิน ๓ เดือน
- รู้ว่าเขาจัดการกันอย่างไร
๗. การก่อกองกรุงเทพจะก่อกองตรงจาก หักเรื่องการดูงานตามทักกล่าวในข้อ ข. ประเทศอิตาลี หรือจะต้องก่อกองมาเซดส์
- ให้ถือปฏิบัติในทุกๆ ประเทศ และถ้าเห็น ก็สุดแต่ความสะดวก
- มีสิ่งอื่นที่ควรดูควรรู้ อีก ก็ให้หาทางได้ดู นอกจาก การ ศึกษา และ ดูงาน ดังกล่าว
- ได้ทราบตามสมควร ข้างต้นนั้นแล้ว จะมั่งงานอะไรที่จะให้ดูให้ทำ
๘. เมื่ออยู่ในกรุงลอนดอน ตามก่า- เป็นพิเศษอีก จะได้ตั้งเพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง
- หนดทักกล่าวในข้อ ๒ นั้นแล้ว ให้ออกจาก ต่างหาก.

ตั้งแต่ฉนวนท ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๘

(ลงนาม) วิจิตรวาทการ

อธิบดี

หอสมุดแห่งชาติ-ศิลปากร

ระเบียบการสาขาสหสมาคมแห่งชาติในจังหวัดต่าง ๆ

๓. สาขาสหสมาคมแห่งชาติจะตั้งขึ้นในจังหวัดใด ๆ ได้ ต่อเมื่อผู้แทนราษฎรหรือคณะสงฆ์ หรือผู้มีศรัทธาผู้หนึ่งผู้ใดนั้น ได้ช่วยเหลือจัดหาสถานที่และตู้ใส่หนังสือ พร้อมทั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อมในจังหวัดนั้น และทางกรมศึกษาธิการก็มีเงินพอที่จะจ่ายเงินเดือนและค่าใช้สอยให้ด้วย.

๒. สถานที่ตั้งสาขาสหสมาคมแห่งชาติจะต้องเป็นที่ซึ่งประชาชนจะเข้าไปได้สะดวก และให้มีป้าย เขียน ตัวอักษร ให้ชัดเจนว่า "สาขาสหสมาคมแห่งชาติประจำจังหวัด....."

๓. การอำนวยความสะดวก จะได้มอบฝากแก่กรรมการจังหวัด หรือผู้หนึ่งผู้ใด จะเป็นส่วนตัวบุคคลหรือเป็นคณะกรรมการก็ได้ สุดแต่ผู้ช่วยเหลือให้กำเนิดแก่สาขาตั้งกล่าวมาในข้อ ๓ นั้น จะได้แนะนำมา.

๔. สาขาหนึ่ง ๆ จะมั่งมีประมาณในสาขาสหสมาคม ๖๐๐ บาทต่อปี ในจำนวนเงิน ๖๐๐ บาทนั้น สหสมาคมแห่งชาติในกรุงเทพฯ จะได้เก็บไว้ ๑๐๐ บาท สำหรับเป็นค่าส่งหนังสือมาให้แก่สาขา ส่วนอีก ๕๐๐ บาทจะได้ส่งให้แก่ผู้อำนวยการสาขา เพื่อใช้เป็นเงินเดือนเจ้าหน้าที่และค่าใช้สอย.

๕. ผู้อำนวยการสาขามีอำนาจกำหนดเงินเดือนเจ้าหน้าที่ตามควรแก่ความจำเป็นภายในวงเงินอนุญาต

๖. หนังสือซึ่งสหสมาคมแห่งชาติในกรุงเทพฯ จะส่งมาให้ได้นั้น เฉพาะแต่หนังสือซึ่งสหสมาคมแห่งชาติมีอยู่ เป็นสมบัติ หายละบบพอที่จะแบ่งมาได้ หรือหนังสือที่มีผู้ขอพิมพ์จากต้นฉบับของสหสมาคมแห่งชาติซึ่งสหสมาคมแห่งชาติได้รับหนังสือภาคหอไว้

ตามระเบียบ

๗. ผู้อำนวยการ สำนักมีอำนาจวางระเบียบข้อบังคับเพื่อรักษาความเรียบร้อยและป้องกันหนังสือหาย ทั้งมีอำนาจตั้งอัตราค่าธรรมเนียมซึ่งจะเรียกเก็บจากผู้ยื่นหนังสือไปอ่านนอกที่ทำการของสภาได้ แต่ผู้ที่เข้ามาอ่านและตรวจค้นหนังสือในที่ทำการของสภาโดยมิได้นำหนังสือออกไปนั้น ห้ามมิให้เรียกค่าธรรมเนียมอย่างหนึ่งอย่างใด.

ระเบียบการที่กล่าวมาในข้อนี้ เมื่อขึ้นบังคับกรมศิลปากรได้อนุมัติแล้วก็ให้เป็นอันใช้ได้

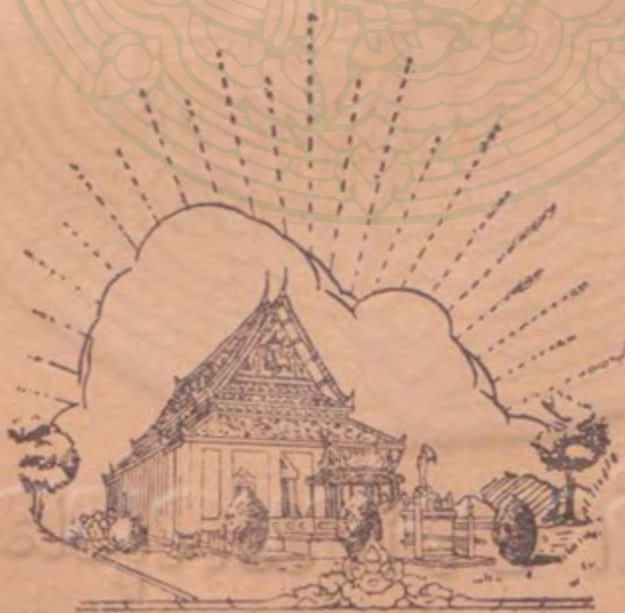
๘. ให้สำนักมีทะเบียนหนังสือให้เป็น

ความสะดวกแก่การตรวจค้น และการรักษาหนังสือ

๙. ให้ข้าราชการงานจำนวนคนที่เข้ามาอ่านหนังสือหรือตรวจค้นหนังสือ และจำนวนหนังสือที่ตรวจค้นบอกประเภทให้ชัดเจนส่งไปยังหอสมุดแห่งชาติในกรุงเทพฯ ฯ ทุก ๆ เดือน

ระเบียบนี้ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ เป็นต้นไป.

(ลงนาม) หลวงวิจิตรวาทการ
อธิบดีกรมศิลปากร

หน้าขอบ

บรรณนิเวศน์

หนังสือ “คิดปากร” ได้ออกแล้ว ภายในกำหนด คือ เดือนมิถุนายน ตามที่เรา ได้โฆษณาไว้ แต่เพราะเหตุที่ “คิดปากร” ได้รับความเอาใจใส่ต้อนรับจากประชาชน เกินกว่าที่คาดหมายไว้แต่เดิม ฉะนั้นก่อนหน้า ที่หนังสือนี้จะออกราว ๑๕ วัน เจ้าหน้าที่ก็ต้อง เสียเวลาตอบคำถามทั้งทางคำพูด, ทางโทร ศัพท์ และทางจดหมาย ว่าหนังสือคิดปากร ออกแล้วหรือยัง? จะออกเมื่อไร? บางท่าน ก็ถามมาอย่างโอดครวญ และบางท่านถึงกับ ใช้ถ้อยคำรุนแรงมากก็มี แต่—ช่างเถิด—เรา ไม่ถือ เพราะเห็นว่า ท่านเหล่านั้นถามมาด้วย เจตนาดี—เจตนาที่ยินดีต้อนรับ “คิดปากร”

* * *

“คิดปากร” ฉบับปฐมฤกษ์นี้ ในแผนก คิดป ๗ อย่าง นอกจากเราจะมี “แบบเขียน

เครื่องหมายในการดนตรี” ซึ่งอยู่ในจำพวก ดุริยางคศิลป์แล้ว เรายังมี “ศัพท์สังคีต” แถมให้ท่านอีกด้วย. ในแผนกบทละคร เรา ก็มีเรื่อง “พระนเรศวรประกาศอิสรภาพ” ให้ท่านอ่าน, สำหรับเรื่อง “พระนเรศวร ประกาศอิสรภาพ” นี้ เราจะหาคำพูดอะไร มาขแรงในหนังสือไม่ได้ นอกจากขอแนะนำ ท่านว่า เป็นบทละครว่าประวัติศาสตร์เรื่อง แรกที่อธิบายกิจกรรมคิดปากร ได้ประพันธ์ให้ นักเรียนคิดปากร แผนกนาฏดุริยางค์แสดง และเป็นเรื่องแรกที่ได้รับการต้อนรับของ ประชาชนไม่น้อยเหมือนกัน ส่วนความดี ของบทละครเรื่องนี้มีอยู่เพียงไรนั้น ขอให้ ท่านพลิกกลับไปอ่านดูอีก.

* * *

ในแผนก “บทเพลง” เราได้นำ “เพลง

ธรรมจริยพระบารมี” และ “เพลงชาติ” ดัง
พร้อมด้วยตัวโน้ต ^{๒๕} ทั้งนี้เพราะบทเพลงทั้งสอง
นี้ เป็นเพลงสำคัญของชาติ ซึ่ง “ศิลปากร”
เล่มแรกนั้นจะขาดเสียไม่ได้ เราถือเหมือนหนังสือ
ผู้เริ่มทำการใหญ่ไม่ยอมขาดคำให้ว่ครุ่น ^{๒๕}
ส่วนในฉบับต่อไป เราก็คงจะมีเรื่องอื่นมา
เสนอท่านอีก.

ในแผนกศิลปสุนทรพจน์ เราก็มียา ^{๒๕} ฤกกา
เรื่อง “ประณัติศิลปกรรมของไทย” ซึ่ง
พระพรหมพิจิตร อาจารย์ผู้ปกครองแผนก
ประณัติศิลปกรรมได้แสดงทางวิทยุกระจาย
เสียง ให้ท่านอ่าน. จึ่งอยู่! เรื่องนี้เป็น
หลักวิชา แต่—เป็นหลักวิชาที่ผู้แสดงนำ
ออกเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปจึงไม่ต้องส่ง
ดุษฎีว่า ผู้แสดงจะต้องพยายามเป็นพิเศษ ^{๒๕}
ที่จะให้เรื่องนี้เป็นเรื่องที่อ่านได้ฟังได้สำหรับ
ประชาชนทั่วไปไม่เฉพาะแต่ผู้ที่ ^{๒๕} เป็น นัก
ศึกษาในทางนี้ และเมื่อท่านได้อ่านเรื่อง ^{๒๕}
จบ แล้ว จะรู้ ^{๒๕} ดึกพุมใจว่าชาติไทยเราได้มี
ศิลปกรรมอย่างสูงมาแต่ในอดีต.

ท่านอ่าน “ประณัติศิลปกรรมของไทย”
ได้ความพุมใจมาแล้ว ท่านก็ยังคงมาพบ

ความบรรเทิงใจขึ้นอีก ในเมื่อได้อ่าน บท
ละครแผนกรวด เรื่อง ‘เพลงผู้แทน’ และ
นี่ก็เป็นศิลปของไทยอีกเหมือนกัน. ต่อ
จากนั้น ก็มีเรื่อง ลักษณะพระพุทธรูปสมัย
ต่าง ๆ, เมืองโบราณที่ค่าบดพงคัก, วนิจนัย
ประวัติพระประทุมมราชวงศ์ (คำผาง) และ
พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงเรื่องทรงตั้งโบราณคดีสโมสร ^{๒๕} ซึ่ง
แต่ละเรื่องล้วนมีค่าอย่างสูงทั้งนั้น.

นอกจากนี้ ยังมีเรื่อง “ไปประเทศ
พม่าและอินเดีย กับอธิบายศิลปกรรมศิลปากร”
ของ กิมเจียง อินทโกศัย ซึ่งให้ทั้งความรู้
และความบรรเทิงไปพร้อมกัน. แต่ท่าน
อย่าผ่าน “ข่าวการแสดงละครไทยในญี่ปุ่น”
ไปเสียเป็นอันขาด แม้เรื่องนี้จะ ^{๒๕} เป็นเรื่องที่
เคยแสดงทางวิทยุกระจายเสียงมาแล้วถ้าท่าน
ได้อ่านในแผนกข่าวของ “ศิลปากร” ใหม่
ท่านก็จะได้เกิดความพุมใจอย่างใหม่ในการ
เคลื่อนไหวศิลปกรรมของสยาม.

ถ้า—ท่านพลิกข้ามคำสั่งของกรมศิลปากร
ไปเสีย โดยคิดว่า คงไม่มีเรื่องอะไร นอก
จากกิจการภายในของกรมแล้ว, ใน ^{๒๕} ทัศน์

ข้าพเจ้าจะไม่บอกว่า มีอะไรดีอยู่ในคำตั้งนั้น แต่-ขอแนะนำว่าท่านควรพลิกกลับไปอ่านดูใหม่-อ่านให้ตลอด-แล้วเรื่องที่ท่านอ่านนั้น จะบอกท่านเอง.

ตามโครงการที่ประกาศไว้ชั้นเดิมว่า จะมีอักษรานุกรมภูมิศาสตร์และเรื่องใดว่าที่ลงใน "คิดปากร" ด้วย แต่ที่ไม่ได้ลงในเล่มนี้ เพราะอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ เราเพิ่งได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการจึงยังนำส่งไม่ทัน แต่จะมีลงในเล่มต่อไป, ส่วนเรื่องใดว่าที่นั้น เนื่องจากเราโฆษณาไว้ว่าจะลง "เฉพาะเรื่องดีถึงขนาด" จึงเป็นเรื่องที่หายากสักหน่อย ทั้งเรื่องที่เราเห็นว่าอยู่ในขอบเขตที่อื่น ก็ได้มีผู้พิมพ์แพร่หลายคงหลายครั้งหลายหนแล้ว ในชั้นนี้เราจึงยังไม่มีการวางแผนกัน แต่เราจะพยายามให้มีลงใน "คิดปากร" ถึงกระนั้น-ท่านก็คงเห็นใจที่ "คิดปากร" เล่มนี้มีความหนาเกินกว่าที่เราคาดหมายอยู่แล้ว เป็นการเหลืออวดเสียที่เราจะบรรจุเรื่องให้เพิ่มความหนาขึ้นไปกว่านี้ได้.

ถ้าท่านพลิกผ่านหน้าบรรณาธิการนี้ไปจะพบบัญชีหนังสือในหอสมุดแห่งชาติ ของกองหอสมุด ทั้งแผนกภาษาไทยและต่างประเทศ

ซึ่งนายยม บันทายกร และนายบาง ชำกร เจ้าหน้าที่ในกองหอสมุดเป็นผู้รวบรวม, ดำ-หรับแผนกภาษาไทยนั้น เราขอ นำ 'หมวดพระราชนิพนธ์' ดังก่อน เพื่อให้ท่านได้ทราบ ว่า พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี ของเรา พระองค์ใด ได้ทรง พระราชนิพนธ์เรื่องใด ซึ่งท่านจะหาอ่านได้ในหอสมุดแห่งชาติบ้าง, ในแผนกต่างประเทศก็เช่นกัน ที่เรานำเอารายชื่อหนังสือที่เกี่ยวกับสยามลงนั้น ก็เพื่อให้ท่านได้ทราบว่าใคร-ในชาวต่างประเทศ-คนใด ได้กล่าวขวัญถึงสยามไว้อย่างไรบ้าง.

ไม่ต้องสงสัย! "คิดปากร" เล่มที่อยู่ในมือท่านบัดนี้ เป็น "คิดปากร" ที่ "ควรค่า" เราขอใช้คำว่า "ควรค่า" เพราะนอกจากจะบรรจุไว้แต่เรื่องที่ดีจนมีสาระแล้ว ยังมีภาพประกอบให้ท่านเข้าใจเรื่องที่ท่านอ่านนั้น ๆ แจ่มแจ้งขึ้นอีก. แต่-มิใช่ว่า "คิดปากร" จะทรงคุณค่าอย่างหาที่ติมิได้, ความบกพร่องบางอย่างที่ท่านจะหาที่ติได้ก็ย่อมมีอยู่ใน "คิดปากร" เล่มนี้ด้วยเหมือนกันและความบกพร่องอันนั้น เราจะขอรับไว้เป็นทางแก้ไขในเล่มต่อไป ขอแต่ให้ท่านถือว่าเรามาร่วมมือกันสร้าง "คิดปากร" ให้เป็นของทุก ๆ ท่านเถิด.

บัญชีหนังสือ ในหอสมุดแห่งชาติ
แผนกภาษาไทย - และต่างประเทศ
ของ
กองหอสมุด

มีท่านที่ใส่ใจในการหนังสือเป็นจำนวนมาก ประรภมาว่าใคร่ทราบว่พระราชนิพนธ์ ใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีเรื่องอะไรบ้าง ทางกรเห็นว่เรื่องนี้จะให้ประโยชน์แก่ท่านสมาชิก
เป็นอันมาก ในอันที่จะทราบว่ มีพระราชนิพนธ์ เรื่องอะไรบ้าง เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าต่อไป
จึงขอนำมาลงไว้ก่อน แล้วภายหลังจะได้ทำบัญชีหนังสือทั่วไปมาลงเป็นลำดับ

หมวดพระราชนิพนธ์

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑

๑) กลอนเพลงขาวนิราส เรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง

พิมพ์แล้วหลายคราว

หมายเหตุ—เรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพระราช
วิจารณ์ฉบับหอพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ร. พ. ไทย น. ๓๘๕ และเรื่อง
เรารบพม่าเล่ม ๒ ฉบับหอพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ร. พ. ไทย น. ๓๐๘
กลอนได้อธิบายเรื่องราวกับตามแต่ตั้งไตรโยค ฉบับหอพิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๗๐ ร. พ. โสภณ ๑ น. ๒๒๓ และพระราชนิพนธ์ได้จัดประพาส
ไตรโยคเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ ฉบับหอพิมพ์ ร.ศ. ๓๓๓ น. ๗๘

๒) โคลงศิลาจารึก ๒ บท

๑ รจนาศุภรัตนแก้ว	กุมารี่ หนึ่งฤ
เด่นอธิบายบุตร	ตาไช
บุษิตเชษฐาธิราช	เฉลาฉก หินเขย
บุญส่งจงได้	เสด็จด้วยดงถวิล ๑
๑ กุมารหนึ่งฉกตั้ง	คิดฉนัง
สถิตย้อยู่ที่ค้ำเบ้องหลัง	พระไฉ
คุณเลื้อยวาท์หวัง	แฉวงบุตร ชายเขย
เฉดยเหตุธิเบศร์ให้	สถิตติแฉว้างแฉงผล ๑

พิมพ์รวมอยู่ในพระราชนิพนธ์ได้อธิบายเรื่องราว ฉบับหอ ๑ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ น. ๓๕
หมายเหตุ—เดิมจารึกศิลาจารึกไว้ที่ฝาผนังหลังพระโลกนาถวัดพระเชตุพน ๑

๓) ดาหลัง (อิเหนาใหญ่)

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ร.พ.นายเทพ

๔) รามเกียรติ์

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ร.พ. คุรุสมบัติ

หมายเหตุ—เรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยรามเกียรติ์ซึ่งบ่อเกิดรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์.๖,
เรื่องอุปกรณรามเกียรติ์ของเสฐียร โกเศศและนาคะประทีป, หนังสือ
สมญาภิธานรามเกียรติ์ของนาคะประทีป, อุดรพงศ์วานรพงศ์ฉบับ
โรงพิมพ์วิจิตรวิทย์ พ.ศ. ๒๔๔๔ น. ๘๔ และคู่มือรามเกียรติ์ของ
นายน้อยเตปอาจารย์

๕) อิเหนา

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ร.พ. ไฉณ ๗

๖) อุณรุท

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ร.พ. คุรุสมบัติ

หมายเหตุ—ทั้ง ๔ เรื่องนี้พงศาวดารวรรณคดีในหนังสือตำนานเรื่องละคร
อิเหนา ฉบับหอพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ร.พ. ไทย น. ๓๐๕

๗) พระราชนิพนธ์

ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (มีเรื่องมาก คุรุสมบัติจาก
ประชุมพระราชนิพนธ์ภาคปริศนาคะ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘)
พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ร.พ. ไทย

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒

๑) จดหมายเหตุพระสุนันนิมิตร

ทรงสุนันเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ร.พ. ไฉณ ๗

๒) บทละครเรื่องไกรทอง

ทรงตั้งแต่ไกรทองอยู่ในถ้ำชาตวัน จนกลับตามนางวิมาดาตงไปในถ้ำอีก

๓) บทละครเรื่องควา

ทรงตั้งแต่ท้าวตันนุราชได้เฝอบบม จนถึงควาฆ่าโดยทัต

๔) บทละครเรื่องไชยเชษฐ

ทรงตั้งแต่พระไชยเชษฐไปตามช้าง จนพระไชยเชษฐกับนางสุวิญชากลับจาก
เมืองสังหวา

๕) บทละครเรื่องมณีพิไชย

ทรงตั้งแต่ขุนขันธ์ทรเทวี จนพระมณีพิไชยออกไปอยู่กับพราหมณ์มณี
ที่ศาลา

๖) บทละครเรื่องสังข์ทอง

ทรงตั้งแต่นางพันธุรัตได้พระสังข์มาเลี้ยง จนท้าวยศวิมลกับพระสังข์กลับ
จากเมืองดำนนดี

บทละครทั้ง ๕ เรื่องนี้หอสมุดรวมพิมพ์ในบทละครนอก ๖ เรื่อง เมื่อ พ.ศ.
๒๔๖๕ และเจ้าเรื่องละเอียดได้จับทุกเรื่อง

๗) บทละครเรื่องรามเกียรติ์

ทรงตั้งแต่หนุมานไปถวายแหวน จนทศกัณฐ์รู้ตัวตอน ๑ ตั้งแต่ม้าดำ
จนอภิเษกไกรลาสตอน ๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวบรวมพิมพ์ทั้งหมดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
ร.พ. ไทย

๘) บทละครจับพระบำ

ว่าด้วยเรื่องเทพบุตร เทพธิดาพ่อนราในคราวนักษัตรฤกษ์
เรื่องพิมพ์รวมอยู่ในบทละครชุดเบ็ดเตล็ดในเรื่องรามเกียรติ์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๗ ร.พ. ไต้ภณ ฯ

๕) รามเกียรติ์คอนพิราพ

ว่าด้วยเรื่องพิราพ (ว. วิราช) อสูรเทพบุตรอยู่เชิงเขาอัสกักรณ พระ
อิศวรเอากำถังพระสมุทและพระเพลิงแบ่งประทาน และทรงกำหนดนคร
บำให้อยู่ซึ่งถ้ำถึงสัตว์พลัดเข้าไปในบริเวณนั้น จึงจับกันได้ มีส่วน
สำหรับเที่ยวเล่นซึ่งปลุกค้นพวาทอง พระรามเมื่อเดินคองผ่านเข้าถ้ำนั้น
พวกลอยกษัตริย์เผ่าสุวรรณภูมิจับ แต่ถูกพระลักษมณ์ฆ่าเสียเป็นอันมาก ครั้น
พระรามเดินไปแล้ว พิราพไปเที่ยวถ้ำอื่น ทราบข่าวก็ตามออกไปจับ คาย
ด้วยศัรพระราม มีโครงประจําภาพว่า

๑) พิราพพิโรธร้าย	เริงหาญ
แรงราพณ์คอนคชดาร์	สืบได้
ตีมองแก้กายมาร	วงทัก-ชินานอ
ส่วนปลุกพวาทองไว้	ฉกิตแก้วนัยอัสกักรณ

(จากสมญาภิธานรามเกียรติ์ของนาคะประทีป)

เรื่องพิราพอยู่ในบทละครชุดเบ็ดเตล็ดในเรื่องรามเกียรติ์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ.

๒๔๕๘ ร.พ. โสภณ ฯ

หมายเหตุ - พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขบ้าง

๑๐) คำพากย์รามเกียรติ์-ทรงคอนนางอชย, นาคบาศ, พรหมมาศ, พากย์เอราวัณ

๑๑) บทละครเรื่องอิเหนา

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ร.พ. ไทย

หมายเหตุ - เรื่องนวรรณคดีสโมสรยกย่องว่าเป็นยอดของบทละครว่าทรงดีเพราะ
เป็นหนังสือดีในทางวรรณคดีและในทางโบราณคดี เช่นมีประเพณี
ต้มโภชถกทอดวง การพระเมรุ การรับแขกเมือง การแก้สนานใหญ่
และโสกันต์ อนึ่งเหตุที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาขึ้นใหม่ทั้งเรื่อง
นี้ พึงทราบพระราชประสงค์ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงต้นนิษฐานไว้ในตำนานเรื่องบทละครโอเหินา ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๖๔ น. ๑๑๒ และฟังเนื้อเรื่องในวิทยาสารย เล่ม ๓๖ ตอน ๓๐

- ๑๒) บทเห่เรือ – ทรงบทเห่ชมเครื่องศาว – บทเห่ชมผลไม้ – บทเห่ชมเครื่องหวาน
บทเห่ครวญเข้ากับนักษัตร – บทเห่เจ้าเซ็น
บทเห่เหล่านพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือประชุมกาพย์เห่เรือบริบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒
ร.พ.ไธภณ ฯ

๑๓) เสภาขุนช้างขุนแผน

ทรงตอนพลายแก้วเป็นชู้กับนางพิมพ์

๑ จะกล่าวถึง โฉมเจ้าเงาะแก้ว
คิดคำนึงถึงพิมพ์นั้นนวดตา
ห่มทองครองศากราศคด
ดทกตรอกชอกละเมาะเล่าสำคัญ
มีนานถึงบ้านท้าวเพียง
เห็นมาตังอยู่ยังไม่มิดใคร

พอแสงทองส่องแผ้วพระเวหา

ต่างหน้าแต่ก็นั่งดบงปล้น

พร้อมหมดแบกบาตรแล้วผาคณ

เข้าในเมืองสุพรรณด้วยทันใด

เดินเมียงชมม้ายตาชณาไครย

ก็หยุดยืนดำรวมใจจะดูที่

ฯลฯ

ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง และเข้าห้องนางแก้วกิริยา

๑ ครานนั้นขุนแผนแค้นสนิท
ข้าศึกนั้นก็กดด้วยหัวของ
จำเดิมแต่ดาวทองต้องจากอก
ข้าใช้ไทยดาวด้าวด้ามี่

เรื่องฤทธิเหลือดีไม่มีต้อง

คดองแคล้วแคล้วกด้าวชาติ

ให้วิคกช่นช้องหมองศรี

ไม่ยินดีด้วยใครอาตยนาง

ฯลฯ

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ร.พ ไทย

- ๑๔) พระบรมราชสุริยภาพย์ และปรัชญาญาณในพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย

ก. พี่แห่วนพูดมากถากไถด

เรียนเจ้าคุณเถิดว่าฉันกุนเขาเอามาให้ ฯ

หมายเหตุ- มีคำบันทึกไว้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่องนี้แต่งขึ้นมาว่า ทรงไว้แต่เมื่อ
ยังทรงพระเยาว์อยู่ในสมัยกรุงธนบุรี. "ฉันกุน" คือเจ้าพระยารัตนา
ธิเบศร์นำเอาฉากมาถวายในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย์มิได้เสด็จประทับอยู่

"พี่แห่วน" คือแห่วนเจ้าจอมพระสนมเอก ซึ่งปรากฏนามโดย
ตามนิญาคุณเถื่อนนั้น ทารุจกเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ไม่ พอพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จมาในทันนั้นจึงได้ทรงรับสั่งเป็นคำ
กลอนดังข้างบนนั้น

ข. โอ้อ้อนิจจากความรัก

ตั้งแต่จะเขี้ยวเป็นเกลียวไป

สัตว์ใดในพิภพจวบแดน

ด้วยไฉ่รักให้เกินภักศรา

โอ้อ้อน้ำลายคายตัวนัก

จะออกช้อดช้อไปทั่วทิศ

ก. วาเอ่ยวาจา

สสารพิศไพเราะเพราะเพรา

จะให้เชื่อพจมานหวานถ้อย

เขาจะเข็ดช้อดช้อชา

อันความอัปยศอดสู

ร้อนใจอะไรเจ้าเจ้าเป็นชาย

ฃ. อันตัวเรายากเย็นเพราะเป็นหญิง ไม่สิ้นสิ่ง พะวงส่งสัย

ประเดี่ยวยกษัรภมาถึงพาไป

พึงประจักษ์ดังสายน้ำไหล

ที่ไหนเคยจะไหลกลับมา

ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า

จะมีแต่เวทนาเป็นเนื่องนิคย

เพราะเชื่อดันหลงรักจึงซ้ำจิตต์

เมื่อพดังคิดผิดแล้วจะโทษใคร ฯ

ช่างว่าเหมือนใครไม่รู้เท่า

เด็กอกเขาแต่เค็ดมาจรรจา

จะได้ไปเป็นนัยชาวมัณฑยา

ว่ารักสามี่ทำนกว่าความอาย

จะคิดตัวช้อยอยู่ไม่รู้หาย

ไม่เจ็บอายขายหน้ากว่าไป ฯ

เทพไทยจะดิฉินินทา ฯ

ง. ยาแดงในคตัม

ท่านกำชับมิให้หียบ

แม่นมพิ้งรับสั่งว่า

จะลงอาญาตั้งห้าสิบ ฯ

หมายเหตุ มันทักได้ว่าพระราชนิพนธ์ข้างบนนี้ เขียนปิดไว้ที่หอพระโศภณ

จ. จับเรือหม่อมน้อยออก รับสั่งให้ออกอินทรีต

อย่าอายอย่าเหนียมเตยนะแม่ แยกแย่งอีกสักนิด ฯ

พระราชนิพนธ์แตก. ถึง จ. พิมพ์อยู่ในหนังสือวิธานวิเศษเล่ม ๑ ปี พ.ศ. ๒๔๒๗

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๓

เรื่องทรงก่อนเสวยราชย์

๑) โคลงและร่ายขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ว่าด้วยเรื่องราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๒

๒) บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ไชย
ทรงตอนสังข์ศิลป์ไชยตกเหว จนถึงสังข์ศิลป์ไชยขอโทษพี่ชายทั้งหก

๓) เพลงยาวสังวาส

ทรงเมื่อเสวยราชย์แล้ว

๔) กระแสร์พระราชดำริเรื่องเมืองเขมร

ว่าด้วยพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่พระองค์ด้วง - กระแสร์รับสั่งถึง
เจ้าพระยาบดินทรเดชา - กระแสร์รับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา - ทรา
ให้หากองทัพ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจากัดกรุงเทพฯ ฯ

๕) นิทานแขกในเรื่องนางนพมาศ

ว่าด้วยเรื่องนางนกกระต่ายตึก - เรื่องนางข้าง - เรื่องนางนกกระเรียน

๖) โคลงปู่เจ้าสรรเสริญ

๑) นำหมากนำมุกเพื่อ ฝอยผง ไชร้นา

อย่าถ่มอย่าเทลง

ที่ห้าม

มีพียงยักยักปลง

ชนม์ชีพ เลียนขอ

ใช้ชู้แต่พอกคร้าม

บ่เจ้าเอาจริง ๆ

หมายเหตุ - โคลงนี้โปรด ฯ ให้เขียนไว้ที่ฝาผนังชานพักพระที่นั่งไพศาลทักษิณทาง
ด้านตะวันออก และที่ฝาผนังนั้นเขียนรูปยักษ์บ่เจ้าไว้ด้วย

๗) บทสักวา

๑) สักวาจาจมะเชื้อเปราะ

มากระเทาะหน้าแว่นหน้าแค้นจิตต์

ว่าน้ำมากอยากจะเทียวไม่ลืมหัด

ต้องตำราสัภาษิตไม่ผิดเลย

ว่าเรือใครไปกระทั้งถึงต้นกุ่ม

จะได้ผัวหนุ่มหนุ่มนะพี่เขย

เขาๆแน่แน่เลี้ยงอย่าเลี้ยงเลย

ว่าเรือพี่แน่เถะเกยต้นกุ่มเขย ฯ

หมายเหตุ - บทสักวาทรงพระราชนิพนธ์ พระราชทานแด่พระเจ้าหลานเธอ พระ
พระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดีทรงท่องเล่นเมื่อยังทรงพระเยาว์

๘) บทสร้อยเพลง

๑) เจ้าข้อมะกอก

เจ้าดอกมะไฟ

เจ้าเห็นเขางาม

เจ้าก็ตามเขาไป

เขาทำเจ้ายับ

เจ้ากลับมาไย

เขาดั้นอาลัย

เจ้าแล้วหรือเฮย ฯ

หมายเหตุ - ทรงพระราชนิพนธ์บริภาษคุณพุ่ม ขิดาพระยาราชมนตรี (ภู่) คราว
กลับเข้าไปถวายตัวทำราชการครั้งที่ ๒

๙) โคลงฤๅษีตัดตน

ว่าด้วยท่าตัดตนแก่เกยจ - ตัดตนแก่เอดชชัชช - ตัดตนแก่ถ่มในอก

ตัดตนแก่ชัชชเอด - ตัดตนแก่ถ่มปอดคีรีชะ - ตัดตนแก่เท้าชัช

๑๐) เพลงยาวกลบทและกลอักษร

๑๑) เพลงยาวปลงสังขาร

หมายเหตุ - พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๓ นี้นับแต่เลข ๓-๑๓ ราชบัณฑิตยสภา
รวบรวมพิมพ์เป็นเล่มเดียว ให้ชื่อว่าประชุมพระราชนิพนธ์พระบาท-

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ร.พ. โสภณ ฯ

๑๒) จดหมายเหตุทรงพระสุบินนิมิตร

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ร.พ. โสภณ ฯ

๑๓) พระราชปจณา ว่าด้วยเรื่องในพระพุทธศาสนา

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ร.พ. ไทย

๑๔) พระบรมราโชวาท พระราชทานสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
แต่ครั้งยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ

๑) อย่าวิกลจริตให้ผิดฝัน	จงเกรงครองชั่ววันไว้ดีกว่า
ยังกำคัตตันทดยุพาดพา	ทั้งดีกว่าเล่ากตปรีชาชาญ
แต่หัวแหลมหลักอยู่ในลักษณะกมเดศ	รู้จบไตรเพททหาหาญ
คนรู้มากมักได้ยากทรมานาน	ดัดบิณฑารพให้นานาปราณี
จึงแต่งคอบประกอบให้หายหลง	อย่าพะวงด้วยสัมผัสทั้งดี
กถารูปและรสวาที	กระยาหารอันมีโอชารส
อีกทั้งครุฑยาคคนครุ	ทั้งสิ้นพราจำอด
จะเลี้ยวตัวก็เพราะกตวิภวรัส	จงอดแตรคราคี ฯ

พิมพ์ในวชิรญาณวิเศษ เล่ม ๓ (พ.ศ. ๒๔๒๘) น. ๒๓๗

๑๕) ปญญา ๘ บท

ทางใหญ่อย่าเที่ยวจร
ลูกอ่อนอย่าอุ้มรัด
หลวงเจ้าวัดอย่าให้อาหาร
ไม้โกงอย่าทำกงวาน
ช้างดำอย่าผูกกลางเมือง
ถ้าจะให้เบ็นตุ๊กให้เอาไฟสุ่มคัน
ถ้าจะให้ถมบันทุกแต่เมา

ถ้าจะเรียนโทรหาให้ข้าอาจารย์ทั้งสี่ได้ ๖

พิมพ์ในฉวีรญาณวิเศษ เล่ม ๓ น. ๓๘๘ ผู้นำปฤษฎานำมาลง ลงนามว่า
ม.จ. นิตยวรรณ และว่าเป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๓

หมายเหตุ - เรื่องนี้หอสมุด ๖ เคยพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ให้ชื่อว่าอุบาย
ปัญหาของสมเด็จพระเพทราชา แต่เขียนคำนำไว้ความว่า ปัญหาทั้ง ๘
นี้คงเป็นของชนชาติอื่น แล้วแปลเป็นภาษาไทย ส่วนคำอาราธนา
แก้ปัญหาคงเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเพทราชา

๑๖) พระราชโองการ

ว่าด้วยภิกษุสามเณรเรียนภักจายนสูตร

พิมพ์อยู่ในฉวีรญาณวิเศษ เล่ม ๒ หน้า ๓๐๖

หมายเหตุ - เรื่องตำนานพระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมในรัชกาลที่ ๓ ซึ่ง
มีพระราชดำรัสพระราชทานอภัยแก่สามเณรที่ชกชนว่า "เจ้ากูจะเล่น
บ้าง ก็ช่างเจ้ากูเกิด" นั้น พังศุในประวัติวัดมหาธาตุ ระบุว่า
พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ น. ๗๕

๑๗) พระราชปรารภเรื่องการปกครองแผ่นดิน

๑๘) กระแสพระราชดำริเรื่องรัชทายาท

๑๙) พระราชปรารภเรื่องพระสงฆ์ห่มแหวก

๒๐) พระราชปรารภเรื่องอาการทรงพระประชวร

๒๑) พระราชนิพนธ์ทรงมาพระสงฆ์ณกาลจะสวรรคต

หมายเหตุ - ตั้งแต่เลขที่ ๑๗-๒๑ ราชบัณฑิตยสถานรวบรวมพิมพ์ในประชุมพงศาว-
ดารภาค ๕๑ ในประชุมพงศาวดารภาคนั้น นอกจากรวมพระราชนิพนธ์
เรื่องเหล่านี้แล้ว ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๓
ตอนปลายรัชกาลอีกหลายเรื่อง

LIST OF BOOKS CONCERNING SIAM

in

The National Library, Bangkok.

Compiled by B. Dhimakara

Alabaster. Henri- (Translator)

The Modern Buddhist, being the Views of a Siamese Minister of State on his own and other religions, Trubner & Co. London, 1870.

"The Wheel of Law", Buddhism illustrated from Siamese Sources by a Modern Buddhist, a life of Buddha, and an Account of Phrabat., Trubner & Co. London, 1871.

Albrecht. C.K.-

The Land of the White Elephant, (Illustrations: Royal Boat Landing, Consul Albrecht and a strange Goddess, The Wat of Dawn, Bridge of Tigers, etc.)

(The American Foreign Service Journal Vol. No. 6, June 1927.)
Washington.

Anderson. John-

English Intercourse with Siam in the 17th Century. (Trubner's Oriental Series) Trubner & Co, London, 1890.

Angier, A. Corton-

The Far East Revisited, Essay on Political, Commercial, Social and General Condition of Malay, China, Korea and

Japan, illus. (Chaper V, progressive Siam: The Menam.-A Relic of Burma War of 1885, Roads and Bridges, The Motor, His Majesty the King, Politics, Treaty Revision, Railways, Currency, Monetary Standard, Gambling, Education, Some Incongruities, Sanitary Measures, Water Supply) Ditherby & Co. London, 1908.

Archer, W. J.- (Translator)

The Siamese Laws on Debts. S. J. Smith, Bangkok, 1885.

The Siamese Laws on Disputes and Assault. S. J. Smith, Bangkok, 1886.

The Report of a journey of the Vice-Consul in the district of Chiangmai, Siam.

Extract from a Journal of a Visit to Chiang-Tung in May and June 1888. Harrison. London, 1889.

Report on a Journey in the Me-Kong Valley. Harrison, London. 1892.

Armstrong, William N.-

Round the World with a King. (visit to King Chulalongkorn William Heinemann, London.

Asvabahu (H. M. Rama VI)

A Siam Miscellany. A reprint of Articles written by "Asvabahu" to the "Siam Observer" Aug.- Dec. 1912. Bangkok, 1912.

At home in Siam, Household Words: a Weekly Journal, Conducted by Charles Dickens, Vol. XVI, No.400, Saturday, 21 st Nov.1857

Ault, Edwin-

Project for the Sewerage of the City of Bangkok, in the Kingdom of Siam, Report with Estimates and Plans. Government of Siam. 1910.

Aymonier, Etienne-

Le Cambodge, Tome II, Les Provinces Siamoises, Ernest Leroux, Paris, 1901.

Bacon, George B.-

Siam the Land of the White Elephant as it was and it is, (Library of Travel) New York, 1862.

Bacon, George W.-

The Land of the White Elephant, "Hours at Home" March, 1867.

A Morning with a King, "Hours at Home" April, 1867.

The First King of Siam "Hours at Home" May, 1867.

Bagge, (Lieut.) A, H.-

Report of the Settlement of the Siam and Tenasserim boundary. (Selections from the records of the Govt. of India, Foreign Dept; N. L.) Calcutta, 1896.

Bastion, Dr., Adolf-

Die Voelker des Ostlichen Asien: Indochinesen Birma, Siam, Kambodje Cochinchina, 4 vols., Leipzig, 1866,

Belon, Paul. et Gers Paul.

Les Voyages du Président de la République, Revue de St. Quentin (Le Président de la République et le Roi de Siam ont quitté Paris le 14 Septembre, 1897) Berthand Frères, Paris.

Besso, Salvatore. (1884-1912)

Siam e Cina. L'incoronazione del re del Siam: 1 giorni della Rivoluzione Cinese, Tipografia Editrice Nazionale, Roma, 1913.

Siam and China. Illus; Translated from the Italian by C. Mathews, Simpkin, Marshall, Hamilton & Kent, London.

Blagden, Charles Otto. and Walter William Skeat.

Pagan Races of the Malay Peninsula, illus; 2 vols. Macnillan London, 1906.

Boek, Karl-

Kongen af Siam og hans reformer. (Extu. illus. Familielaesing) Kristiania, 1883.

Tempers Elefanter eller beretning om en undersogelsesreise Sjenem Siam og Lao. Kristiania, 1884.

Bradley, John-

A Narrative of travel and sport in Burmah, Siam and Malay Peninsula. London, 1876.

Brichaut A.-

Numismatique Siamoise, 2 Articles (Extra: Revue Belge de numismatique) 1878.

Brown. Allen D.-

A Visit to Bangkok. (Harper's New Magazine, Aug., 1870.)

Brown, Rev. A. J.-

A Modern Apostle of Siam. (Missionary Review of the World, vol. XLI No: June, 1918.)

The Expectations of Siam. New York, 1925.

Bryson. Lyman-

Imperialism at Home. (Atlantic, Dec., 1924.)

Buis. Charles-

Croquis Siamois. Illustres de nombreuses photogravures et dessins. Bruxelles, 1901.

Burney Papers, The.. 15 Volumes, (Papers relating to his mission to Siam, 1825-1826)

(to be continued)

อัตราค่ารับหนังสือ "ศิลปากร"

เนื่องจากหนังสือ "ศิลปากร" บรรจุเรื่องมาก ทุกๆ เรื่องล้วนแต่ยาวหลายหน้ากระดาษ จึงทำให้หนังสือมีขนาดหนา ยิ่งกว่านั้น ยังมีภาพต่างๆ ประกอบ ซึ่งต้องลงทุนมิใช่น้อย แต่ค่ารับรวมทั้งค่าส่งเสร็จ ท้าวพระราชอาณาจักรสยาม คิดในอัตราต่ำที่สุด เพียงปีละ ๒ บาท จำหน่ายปลีกฉบับละ ๕๐ สตางค์

ขอรับตรงไปยัง

ผู้จัดการหนังสือ "ศิลปากร" กรมศิลปากร
พร้อมด้วยเงินค่ารับ

หนังสือ "ศิลปากร" ออกปีละ ๖ เล่ม ๒ เดือนต่อ ๑ เล่ม คือทุกๆ เดือน มิถุนายน, สิงหาคม, ตุลาคม, ธันวาคม, กุมภาพันธ์ และ เมษายน

อัตราค่าแจ้งความ

กระดาษเชก ๑ ใน ๔	ของหน้า ๑๔ บาท	ต่อ ๑ ปี	๓ บาทต่อ ๑ เล่ม
กระดาษเชก ๑ ใน ๒	ครึ่งหน้า ๒๐ บาท	ต่อ ๑ ปี	๕ บาทต่อ ๑ เล่ม
กระดาษเชก ๑ ใน ๒	เต็มหน้า ๓๐ บาท	ต่อ ๑ ปี	๘ บาทต่อ ๑ เล่ม
หลังปก ด้านใน	เต็มหน้า ๓๔ บาท	ต่อ ๑ ปี	๑๐ บาทต่อ ๑ เล่ม
ปกหลัง ด้านนอก	เต็มหน้า ๕๐ บาท	ต่อ ๑ ปี	๑๔ บาทต่อ ๑ เล่ม

นอกนี้ โปรดตกลงเป็นพิเศษ

เรียน ท่านสมาชิกที่นับถือ

ก่อนที่หนังสือพิมพ์ ศิลปากรจะออกนี้ มีท่านผู้ใดที่เป็นจำนวนมากทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดแทบทุกจังหวัด ตลอดจนตามอำเภอต่างๆ ได้กรุณาช่วยจัดการรวบรวมรายชื่อนามสมาชิกในท้องถิ่นนั้นๆ ส่งมาเป็นบัญชีๆ ละมากๆ ทางกรมไม่สามารถจะตอบขอบคุณในความกรุณาและเพาะตัวใดทูลถึง จึงขอความกรุณาขอบคุณมาแทนที่ ถึงอย่างไรก็ดี ทางกรมจะเห็นถึงความระลึกถึงความเมตตาใจของท่านที่มีต่อหนังสือศิลปากรมิได้เลย หวังยิ่งเสมอว่า คงจะได้รับความกรุณาจากท่านต่อไปอีกยิ่งๆ ขึ้น

อนึ่งคำบำรุงซึ่งท่านสมาชิกทั้งหลายได้กรุณาส่งมา แต่ทางการยังมีได้ส่งไปเสร็จไปนั้น ทั้งนี้เนื่องจากทางการขอรอไว้เพื่อส่งพร้อมกับหนังสือพิมพ์ที่จะส่งมา ท่านในเล่มต่อไป ขอท่านได้ทราบตามนัดด้วยเพื่อกันความเป็นห่วง

จดหมายของท่านสมาชิกหลายท่านได้ถามถึงการชำระค่าบำรุง ว่าท้องถิ่นที่ไม่มีการชานาณคณัน จะขอตั้งเป็นตั้งแต่มบได้หรือไม่ ทางกรมใคร่แจ้งว่า ขอให้ท่านพยายามตั้งเป็นเงินได้จะเป็นความกรุณาอย่างมาก เพราะตั้งแต่มบไม่สามารถจะแลกเปลี่ยนเงินได้ จึงขอให้ท่านช่วยตั้งเงินหรือโดยวิธีใดก็ได้ ซึ่งท่านคงมีทางตั้งได้เป็นแน่

เนื่องจากทางการเจ้าหน้าที่ต้องทำการติดต่อกับท่านสมาชิกทั่วประเทศ และเป็นจำนวนมาก ย่อมมีการขาดตกบกพร่องบ้าง ขอท่านสมาชิกได้กรุณาอภัยในข้อนี้ด้วย ถึงอย่างไรก็ดี จะพยายามที่จะให้ความสะดวกและเรียบร้อยแก่ท่านสมาชิกเท่าที่จะทำได้

ขอแสดงความนับถือ

ผู้จัดการ

หนังสือศิลปากร

